

אלימות הגירתית

מאת

הדר דנציג-רוזנברג* ונעמי לבנקרון**

תקציר

עניינו של מאמר זה בפיתוח מושג חדש – "אלימות הגירתית". מושג זה מתאר תופעה מורכבת שנתורה עד כה סמויה מן העין, שבמסגרתה המדינה נוטלת חלק – באמצעות כליה הרגולטוריים והסדרים המשפטיים – באפשור אלימות של גברים ישראלים כלפי בנות-זוגם המהגרות. האלימות ההגירתית נוצרת בנקודת המישק של שני צירי חולשה חברתיים – ההגירה והקורבנות לאלימות בתא המשפחתי. צומת המפגש בין שני צירים אלה מעצים את פגיעותן של הנשים העומדות במרכזו, שכן האלימות משתמרת בהשפעת גורם חיצוני – המדינה. הליך הסדרת מעמדה בישראל של מהגרת שהיא בת-זוג של אזרח ישראלי תלוי במידה רבה באחרון. אם אין שיתוף-פעולה מצד בן-הזוג הישראלי, ההליך מופסק והאישה מגורשת. נשים הנלכדות במעגל האלימות מהססות אם לצאת ממערכת היחסים הזוגית, על-אף היותה אלימה, שכן תוצאת היציאה לגביהן תהא מעצר וגירוש,

* מרצה, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת בר-אילן. בשנים 2005–2009 ניהלה את הקליניקה לסיוע לנשים נפגעות אלימות במרכז לחינוך משפטי קליני לזכויות אדם ולאחריות חברתית, הפקולטה למשפטים, האוניברסיטה העברית בירושלים

** תלמידת תואר שלישי, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת תל-אביב. ייצגה בעבר נפגעות אלימות הגירתית במסגרת קליניקות שונות וכן בעמותת "מוקד סיוע לעובדים זרים".
אנו מבקשות להודות בחום לאושר רובינגר על סיוע מעולה במחקר, על תוכנות מעמיקות ועל הערות ביקורת מאירות-עיניים ששיפרו את המאמר עד-מאוד. תודה למשתתפי הכנס הבין-לאומי "Victims of Crime in the Public and Legal Arenas: A Multi-Disciplinary Approach", שהתקיים במרס 2012 בפקולטה למשפטים של אוניברסיטת בר-אילן ובפקולטה למשפטים של הקריה האקדמית אונו, למשתתפי הסדנה "משפט המדינה: מפלילי עד חוקתי" בפקולטה למשפטים של אוניברסיטת בר-אילן, לתלמידי סדנת המצטיינים ולתלמידי הקליניקה לזכויות אדם בבית-הספר למשפטים ע"ש שטריקס של המכללה למנהל, לפרורם מנהלות המקלטים לנשים מוכות, וכן לעמיתים מן האקדמיה, מארגונים ממשלתיים ומארגוני זכויות אדם הפועלים לקידום זכויותיהם של מהגרים בישראל ונשים נפגעות אלימות – אורי אהרונסון, שמוליק בכר, סמדר בן-נתן, אריאל בנדור, חגית ברסטל-גינת, עירית גזית, דליה חלק, יובל לבנת, רות לור, גיא מונדליק, רעות מיכאלי, אמי סער, נעמה ספראי-כהן, עודד פלר, גליה צבר, סיגל רוזן, עדי רוז, תמר שוורץ ומירב שמואלי – על הערות חשובות ועל מידע שחלקו עימנו. תודה חמה לחברי מערכת עיוני משפט מעין שלהב ואיתי שהם, ובמיוחד לעורך יהודה גור, על הערות ביקורת ועצות ששיפרו את המאמר עד-מאוד. תודה להדס אושר-להב, למירי ביטון, לנטע הופמן-חדד ולנועה יוסף על סיוע במחקר.

ולעיתים אף ניתוק מילדים שנולדו להן בישראל. נשים הבוחרות להסתכן בגירוש ולפנות לעזרה נתקלות בחומות גבוהות של אטימות ובהעדר מענה ראוי לחסמים התרבותיים, הפסיכולוגיים והחברתיים העומדים בדרכן. המאמר מציע המשגה של תופעת האלימות ההגירתית באמצעות מודל יחסים משולש: מדינה-גבר, גבר-אישה, אישה-מדינה. מודל זה מאפשר לבודד את הגורמים השונים במערכת מורכבת זו, ולהדגיש את שותפותה של המדינה בתהליך הפיכתה של האישה לקורבן.

פתיחה

- א. תיחום הדיון: בין קבוצת המהגרים לבין קבוצת נפגעות האלימות האינטימית
1. מיקומן של מהגרות נפגעות אלימות בתוך קבוצת המהגרים לישראל
 2. מיקומן של מהגרות נפגעות אלימות בתוך קבוצת הנשים נפגעות האלימות
 3. מיקומן של מהגרות נפגעות אלימות אינטימית בהקשר רחב – תיאוריית הצמתים
- ב. חסמים שאינם חוסים תחת המושג "אלימות הגירתית"
1. חסם תרבותי-פסיכולוגי
 2. חסם חברתי
 - ג. משולש האלימות ההגירתית: מדינה-גבר-אישה
 1. צלע ראשונה – בין המדינה לגבר
 2. צלע שנייה – בין הגבר לאישה
 3. צלע שלישית – בין המדינה לאישה
- לא סוף־דבר: כיצד ניתן לפרוץ את מעגל האלימות ההגירתית?

פתיחה

בשני העשורים האחרונים, בעקבות תהליכי הגירה וגלובליזציה רבי עוצמה, נקשרו נשים מהגרות שהגיעו לישראל בקשרי זוגיות ומשפחה עם גברים ישראלים. חלקן מצאו את עצמן לכודות במערכת יחסים אלימה. כך, למשל, א' א' הגיעה לישראל לאחר שפגשה את בעלה הישראלי באוקראינה, ואיבדה אחת-עשרה משיניה בשל האלימות שהפעיל כלפיה; א' מ' פגשה את בעלה הישראלי ברומניה, ורק לאחר הגעתה לישראל גילתה כי הוא אלים ומכור לסמים; א' ב', אשר הגיעה לארץ כקורבן סחר והכירה את בן-זוגה לאחר שהצליחה לברוח מסוחריה, גילתה כי הוא מהמר כפייתי, ונאלצה לעבוד כדי לפרנסו מכיוון שהוא איים להכותה אם לא תעשה כן. נשים אלה, שאליהן התוודענו באופן אישי במסגרת עבודתנו כמשפטניות חברתיות, הגיעו לישראל מארצות שונות ובנסיבות שונות. עם זאת, הן נושאות כמה סממנים זהים, המצדיקים דיון משותף: כולן מהגרות השוהות בישראל מכוח קשרי הזוגיות שקשרו עם גברים אזרחי המדינה; כולן נקלעו במהלך הקשר למסכת של אלימות והתעללות בלתי־פוסקות מצד בני-זוגן הישראלים; וכולן ביקשו לנתק את עצמן ממערכת

היחסים האלימה, אך נתקלו בשורה של חסמים, אשר עמדו בדרכן והפכו את נסיון לקשה עד בלתי־אפשרי.¹
קיימת ספרות ענפה העוסקת במצבן של נשים הסובלות מאלימות אינטימית,² ולצידה

1 בד בבד עם ביקורתנו המשתמעת בגנות המחסומים המקשים על נשים אלה להיחלץ ממערכת היחסים האלימה שהן נתונות בה, נדגיש כי אין אנו תומכות, מבחינה נורמטיבית, במדיניות שמנסה לשדל מהגרות לעזוב את בני־זוגן האלימים בכל מקרה של אלימות. עמדתנו כלפי בחירתן של הנשים הנפגעות, כשלעצמה, נטולת שיפוטיות. ביקורתנו מתעוררת רק בשעה שאישה בחרה לעזוב אך אינה יכולה לממש את בחירתה מפאת חסמים חיצוניים אשר הופכים בחירה זו לבלתי־ישימה באופן מעשי. המאמר מניח, אפוא, כי כשם שקיים מנעד רחב במקרים של בני־זוג מקומיים באשר לרצונן של נפגעות אלימות להישאר בתוככי הקשר האלים או לנתקו, כך תיתכן שונות גם ברצונן של נפגעות מהגרות להישאר בקשר האלים או להעדיף להיות מחוץ לו. עוד המאמר מניח את קבילותן של הבחירות השונות האפשריות. כך, אם האישה בוחרת להישאר בתוך הקשר האלים מחמת אהבתה לגבר, אנו מניחות כי בחירתה קבילה וכי יש לכבדה. אולם אם האישה מבקשת להתנתק ונתקלת במחסומים חיצוניים המנטרלים את רצונה, א־אז נדרשת התערבות שתצמצם ככל האפשר את השפעתם של המחסומים הללו. גישתנו עולה בקנה אחד עם ביקורת שהושמעו בספרות הפמיניסטית בדבר נטייתן של מערכות ההתערבות המוסדיות (הן הטיפוליות הן המשפטיות) להתוות בעבור נשים נפגעות אלימות אינטימית פתרונות עקיבים ואחידים המעודדים את האישה להיפרד מבן־זוגה. אימוץ נורמה המעודדת עזיבה, כתגובה הראויה היחידה של אישה על אפיוודות אלימות במערכת יחסים מתמשכת, משקפת העלאה על נס של אוטונומיה ואינדיווידואליזם כערכים "מקודשים", ואלה מזוהים עם אתיקת החשיבה הגברית. כותבות פמיניסטיות ביקשו לחשוף את צביונם הפטריארכלי של פתרונות אלה, וגרסו כי הם מאמצים "שפה תרבותית אחרת" משום שהם אינם מתיישבים עם חווייה של מערכת יחסים משמעותית של נשים רבות עם בני־זוגן, שאיתם הן חולקות אהבה, משפחה ויחסים בקהילה. ראו, למשל: Katharine K. Baker, *Gender and Emotion in Criminal Law*, 28 HARV. J. L. & GENDER 447, 465 (2005); Hadar Dancig-Rosenberg & Dana Pugach, *Pain, Love and Voice: The Role of Domestic Violence Victims in Sentencing*, 18(2) MICH. J. GENDER & L. 423, 459–461 (2012). ראו את ביקורתם של פלד, איזיקוביץ, אנוש ווינשטוק על הגישה הרווחת בקרב הרשויות כלפי בחירתן של נשים להישאר במערכת יחסים אלימה ולנסות להתמודד עם בעיותיהן במסגרת הקשר הזוגי, ואת הצעתם לאמץ מודל התערבות סובלני יותר, המכיר בלגיטימיות של בחירתן להישאר ובצורך להרחיב את חופש הבחירה שלהן כפעולה מעצימה. Einat Peled, Zvi Eisikovits, Guy Enosh & Zeev Winstok, *Choice and Empowerment for Battered Women Who Stay: Towards a Constructivist Model*, 45 SOC. WORK 9, 16–17, 19 (2000).

2 המונח "אלימות אינטימית" מתייחס למערכת יחסים אלימה של בן־זוג כלפי בת־זוגו. להלן נשתמש במונח זה או במונח "אלימות במשפחה". אף שהתוקף והקורבן עשויים להשתייך לכל אחד מהמגדרים, בחרנו להשתמש בלשון מוטת־מגדר, על־מנת לייצג את התופעה כפי שהיא משתקפת במציאות. למדגם אקראי מתוך ספרות משפטית כללית העוסקת בתופעת האלימות האינטימית ראו, למשל, Baker, *Gender and Emotion in Criminal Law*, שם; Katharine K. Baker, *Dialectics and Domestic Abuse*, 110 YALE L.J. 1459 (2001); CLARE DALTON & ELIZABETH M. SCHNEIDER, *BATTERED WOMEN AND THE LAW* (2001); Martha R. Mahoney, *Legal Images of Battered Women: Redefining the Issue of Separation*, 90 MICH. L. REV.

ספרות העוסקת בשאלת ההגירה לישראל,³ אולם טרם הוקדש שיח למצבן הייחודי של מהגרות נפגעות אלימות, המשתייכות בו־זמנית לשתי קבוצות אלה – קבוצת נפגעות האלימות וקבוצת המהגרים לישראל. תיאוריית ה"צמתים" (Intersectionality או Intersectionalism)⁴ שצמחה בכתיבה הסוציולוגית הפמיניסטית ביקשה להרגיש כיצד נקודת המפגש של צירי השתייכות

- 1 (1991); Christine A. Littleton, *Women's Experience and the Problem of Transition: Perspectives on Male Battering of Women*, 1989 U. CHI. LEGAL F. 23; Shar on Port wood, *When Paradigms Collide: Exploring the Psychology of Family Violence and Implications for Legal Proceedings*, 24 PACE L. REV. 221 (2003) לספרות ישראלית העוסקת בהיבטים סוציו־משפטיים של התופעה ראו, למשל, ליאורה בילסקי "נשים מוכות: מהגנה עצמית להגנת העצמיות" פלילים 5 (1997); דלית יסעור-בורוכוביץ' ויעל לביא-אפרת "עמדות של שוטרים ושופטים: משוכות בדרך של נשים מוכות לקבל עזרה" חברה ורווחה כב 481 (2002); נגה אבני "נשים מוכות ושוטרים: קורבנות של השיטה" פלילים א 171 (1990); מיכל אגמון-גונן וענת פירסט "המכוננית שווה יותר?! הענישה בעבירות אלימות נגד בנות זוג" מגדר ופמיניזם: עיונים במשפט 545 (דפנה ברק־ארז, שלומית יניסקי־רביד, דנה פוגין' ויפעת ביטון עורכות, 2007); עמנואל גרוס "האישה המוכה – האם לא הגיעה העת כי המשפט הפלילי יגן עליה?" הפרקליט מד 102 (1998); הדר דנציג־רוזנברג ודנה פוגין' "כשאבה כואבת": על דילמת ההתחשבות בבקשתן של נשים החיות בצל האלימות להקל בענישת הפוגע" מחקרי משפט כו 589 (2010).
- 3 לדיון משפטי בשאלת ההגירה לישראל ראו, למשל, אמנון רובינשטיין וברק מדינה המשפט החוקתי של מדינת ישראל כרך ב: רשויות השלטון ואזרחות 1071-1116 (מהדורה שישית, 2005); שלמה אבינרי, ליאב אורגד ואמנון רובינשטיין "התמודדות עם הגירה גלובלית: מתווה למדיניות הגירה לישראל" (נייר־עמדה, מרכז מציל"ה, 2009) www.metzilah.org.il/webfiles/fck/file/Immigration_Book%202.pdf; רינת גלבוש "מדיניות הגירה, נישואין ואיחוד משפחות בישראל" 18 (נייר־עמדה, המכון לאסטרטגיה ציונית, 2009); אמנון רובינשטיין וליאב אורגד "זכויות אדם, ביטחון המדינה ורוב יהודי: המקרה של הגירה לצורכי נישואין" הפרקליט מח 315, 329-330 (2006); נעמה כרמי חוק השבות: זכויות הגירה וגבולותיהן (2003). לדיון בהקשר תרבותי־חברתי ראו גליה צבר לא באנו להישאר 135 (2008).
- 4 המושג Intersectionality נטבע לראשונה על־ידי קימברלי קרנשו בשנת 1989. ראו: Kimberle Crenshaw, *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory, and Antiracist Politics*, 1989 U. CHI. LEGAL F. 139 (להלן: Crenshaw, *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex*). קרנשו טענה כי הדיכוי שנשים שחורות חוות הוא עוצמתי ומורכב יותר מחוויות הדיכוי שמשקפות מסכימת השתייכותן הגזעית והמגדרית. מכיוון שתחת ציר חולשה אחד חוסות קבוצות חזקות יותר וקבוצות חזקות פחות, ההתמקדות בקבוצות החזקות המשתייכות לאותו ציר דוחקת את הקבוצות החלשות יותר אל שוליו. כך, ככל שניתנות הגנות לאוכלוסיות המשתייכות לציר, הן מעוצבות בדמותן של הקבוצות החזקות יותר החוסות תחתיו, ולכן האוכלוסיות החלשות יותר אינן נהנות מהן (שם, בעמ' 140). קרנשו מסבירה כי הסיבה לכך שקבוצות מסוימות חלשות יותר על־פני הציר היא השתייכותן הבו־זמנית לציר או לצירים נוספים של חולשה. לנוכח האמור, התבוננות שאינה מביאה בחשבון את צומת המפגש בין צירי חולשה שונים (כגון צומת המפגש בין השתייכות מגדרית לבין מוצא גזעי), אלא מתבוננת על חוויית החיים תחת כל אחד מהצירים בנפרד, מחמיצה את האופן שבו נשים שחורות מופלות בחברה. המושג Intersectionality נעשה מרכזי בשנות התשעים של המאה העשרים, כאשר שולב בכתיבה

שונים לקבוצות מיעוט יוצרת מערכת מורכבת של דיכוי והפליה, שסכומה גדול מסכום חלקיה. כפי שמסבירה מקול, לפני שהתפתחה תיאוריית הצמתים לא עסקה אלא כתיבה מועטה בלבד בחקר החוויה של קבוצות המשתייכות לכמה צירי חולשה וכפופות לריבוי אופנים של דיכוי והפליה.⁵ מתודולוגיה זו אינה מסתפקת בהתבוננות מובחנת ונפרדת על קטגוריות שנתפסו באופן קלסי כמכוננות נחיתות או חולשה חברתית, כגון גזע, מגדר, נטייה מינית, מוגבלות, אתניות וכיוצא באלה קטגוריות סוציולוגיות, ביולוגיות או תרבותיות. חלף זאת, תיאוריית הצמתים מבקשת להתבונן על פעילות-הגומלין שבין צורות הדיכוי הנלוות לכל אחת מקטגוריות החולשה, ולחשוף כיצד דינמיקה רב-ממדית זו יוצרת מערכת מוגברת של דיכוי והפליה שמשקפת את נקודות המפגש שבין צורות הדיכוי השונות. מיקומן של הנשים מושא מחקר זה בצומת המפגש של קבוצות מוחלשות ביותר בחברה הישראלית – נשים נפגעות אלימות במשפחה ונשים מהגרות – מסביר אפוא מדוע נותר עניינן נסתר מן העין (hidden population).⁶ במאמר זה נבקש להשמיע את קולן לראשונה.

חקר "המשפט הנעלם" מבקש לחשוף תופעות אשר "עוברות מתחת למכ"ם" ואינן זוכות בהתייחסות משפטית ראויה.⁷ מאמר זה משתייך לסוגה זו של כתיבה על המשפט הנעלם. כל דיון המבקש לתאר עוול שטרם נידון במשפט חייב להתחיל ביצירתה של מערכת מושגית עצמאית (naming).⁸ אכן, עניינו של מאמר זה בפיתוח מושג חדש – "אלימות הגירתית".

- הפמיניסטית השחורה. ראו, למשל: Patricia Hill Collins, *Gender, Black Feminism, and Black Political Economy*, 568 ANNALS AM. ACAD. POL. & SOC. SCI. 41 (2000)
- 5 Leslie McCall, *The Complexity of Intersectionality*, 30 SIGNS: J. WOMEN CULTURE & SOC'Y 1771 (2005)
- 6 Douglas D. Heckathorn, *Respondent-Driven Sampling: A New Approach to the Study of Hidden Populations*, 44 SOC. PROBS. 174, 174 (1997); Malcolm Williams & Brian Cheal, *Can We Measure Homelessness? A Critical Evaluation of the Method of "Capture-Recapture"*, 5(4) INT'L J. SOC. RES. METHODOL. 313 (2002)
- 7 תופעות כגון אלימות אינטימית, גילוי עריות והטרדה מינית היו בלתי-מתועדות במשך שנים רבות, הן משום שהן לא הומשגו והן משום שהן לא דווחו. אחד מהישגיה החשובים של התנועה הפמיניסטית היה חשיפת התופעות הללו והמשגתן כעוול, אשר תורגם בהמשך גם לספירה המשפטית. ראו קתרין מקינון פמיניזם משפטי בתיאוריה ובפרקטיקה 8-11 (עידית שורר מתרגמת, 2005).
- 8 במאמרם הידוע על היווצרותם של סכסוכים והשתנותם תיארו פֶלְסְטִינר, אָבֵל וְסָרָט שלושה שלבים עיקריים שאדם נדרש לצלוח בדרך לתרגום עוול שנעשה לו לשפה משפטית. השלב הראשון הוא שלב השיום (naming), שעיקרו זיהוי של העוול. בלא הכרה בעוול אי-אפשר להגיע לשלב של ייחוס האשמה לגורם העוול (blaming), ובוודאי לא לשלב התביעה לסעד בגין העוול (claiming). ראו: William L.F. Felstiner, Richard L. Abel & Austin Sarat, *The Emergence and Transformation of Disputes: Naming, Blaming, Claiming...*, 15 LAW & SOC'Y REV. 631 (1980-1981). שיום תופעה מעולת שטרם זכתה בהמשגה הינו חיוני על-מנת ליצור שיח משפטי שיסייע במציאת פתרונות לעוול. אלבשן מטיל את האחריות לשיום על מערכת המשפט ועל סוכניה המורשים, ובכלל זה על חוקרי האקדמיה. ראו יובל אלבשן "נגישות האוכלוסיות המוחלשות בישראל למשפט" עלי משפט ג 497, 502 (2004).

מונח זה בא לבדל את הדיון במהגרות נפגעות אלימות, ולייחדו ביחס לקבוצות-האימהות שאליהן הן משתייכות. ההמשגה הנפרדת סביב קבוצת המהגרות נפגעות האלימות חשובה מאוד לשם יצירת שיח משפטי עתידי אשר יאפשר יצירת מנגנונים משפטיים וחברתיים שיסייעו לנשים אלה להיחלץ מידיו של בן-הזוג האלים. יצירת המערכת המושגית אינה נעשית יש מאין; היא מבוססת על שילוב של תובנות מעבודת שטח – שבמסגרתה פגשנו נשים אלה, אנו ואחרות, והתוודענו מקרוב למצוקתן – עם ספרות העוסקת בתופעת האלימות האינטימית, בדיני ההגירה ובמישק שביניהם.⁹

הדיון המסורתי בנשים נפגעות אלימות מתמקד, ככלל, במערכת יחסים דו-צדדית – הגבר האלים אל מול האישה הנפגעת. לא כך במקרה שלנו. המהגרות נפגעות האלימות חוות סוג ייחודי של אלימות הנוצר כתוצאה משיתוף-פעולה (אף אם בלתי-מכוון) בין הגבר האלים, אורח המדינה, לבין רשויותיה. המציאות המשפטית הנוהגת מביאה לידי ריכוז עוצמה רבה בידיו של הגבר המתעלל, המתועלת להגברת הפגיעה באישה. מעמדה החוקי בישראל נתון בשליטתו הבלעדית: ברצותו – יפנה בבקשה להסדרת מעמדה של בת-זוגו; ברצותו – יתעכב בהגשת הבקשה או ימנע כליל מהגשתה, וגם לאחר הגשת הבקשה נתון בידיו הכוח, לאורך ההליך כולו, להביא לידי הפסקת הטיפול בה. הספרות הריאליסטית והפמיניסטית מדגישה כי אלימות על בסיס מגדרי ככלל, ואלימות אינטימית בפרט, אינה מנותקת מתשתית מוסדית ומדינתית, אשר מאפשרת, משמרת ואף יוצרת את התופעה.¹⁰ בהתאם לכך, כותבות פמיניסטיות מבקשות להמיר את ההמשגה הפרטית של התופעה בהמשגה חברתית רחבה, שמדגישה את ההקשר המוסדי והקהילתי של האלימות הפרטית.¹¹ במסגרת זאת נטען כי המדינה היא שחקן חברתי אשר בפעולותיה ובמחלליה מעודדת את התופעה או למצער אינה פועלת לצמצומה.¹² אולם תופעת האלימות ההגירתית, שאותה נבקש לחשוף ולהמשיג במאמר זה, מהווה הקצנה של מצב הדברים האמור. במקרים

9 כפי שמסבירות צ'ו, קרנשו ומקול, תיאוריית הצמתים אינה מעוגנת בגבולות האקדמיה בלבד; היא אחוזה במציאות, ומבקשת לקדם דיאלוג בין הפרקטיקה לאקדמיה. ראו: Sumi Cho, Kimberlé W. Crenshaw & Leslie McCall, *Toward a Field of Intersectionality Studies: Theory, Applications, and Praxis*, 38 SIGNS: J. WOMEN CULTURE & SOC'Y 785, 786 (2013).

10 לדיון באחריותה של המדינה לאלימות של גברים כלפי נשים, ובכלל זה לתופעת האלימות האינטימית, ראו, למשל, אראלה שדמי "לקראת תפיסה אחרת של אלימות גברים נגד נשים: אחריות החברה והמדינה" ביטחון סוציאלי 64, 5 (2003). מקינן מציעה להצדיק את הטלת האחריות על המדינה לטרור כלפי נשים הנעשה בתחומה על בסיס היקש מן ההצדקה שנתן הנשיא בוש ללחימה במדינה אפגניסטן (להבדיל מארגון אל-קעידה, שהוא ארגון פרטי), קרי, העובדה שאפגניסטן היא מדינה המספקת מחסה לטרור. ראו: Catharine A. Mackinnon, *State of Emergency: Who Will Declare War on Terrorism Against Women?*, 19 WOMEN'S REV. BOOKS 7 (2002).

11 ראו, למשל, שדמי, שם; Rebecca E. Dobash & Russell P. Dobash, *Violent Men and Violent Contexts, in RETHINKING VIOLENCE AGAINST WOMEN* 141 (Rebecca E. Dobash & Russell P. Dobash eds., 1998).

12 שדמי, לעיל ה"ש 10.

אחרים שבהם הקריאה הריאליסטית מבקשת לחשוף את שותפותה של המדינה לאלימות, המדינה מתעטפת באצטלה המבקשת לשוות לה עמדה ניטרלית. עמדה נחזית זו באה לידי ביטוי בהעדר שותפות פוזיטיבית גלויה (דוגמת שותפות במחדל), ולעיתים אף בקיומם של הסדרים משפטיים הנחזים ניטרליים לכל-הפחות. לעומת זאת, במקרים החוסים תחת תופעת האלימות ההגירתית שותפותה של המדינה היא פוזיטיבית, גלויה וברורה. המדינה אינה טורחת להסתיר, להסוות או לטשטש את חלקה בהכניית התופעה. אומנם גם כאן המדינה עשויה לטעון לניטרליות של הכלל המשפטי, בתואנה כי ביסודו ניצב הרצון לכוון מדיניות הגירה כללית. אולם בפועל, כפי שנתאר בהמשך, המדינה מהווה "צלע פעילה" אשר נוטלת חלק – באמצעות כליה הרגולטוריים והסדרים המשפטיים – באפשרות התופעה. איום בהפסקת הליכי התאזרחותה של האישה מציב אותה בפני דילמה בלתי-אפשרית מבחינתה – אם להישאר במערכת היחסים האלימה עד לקבלת מעמד של קבע או שמא לעזוב את בן-הזוג ולהסתכן באובדן מעמד, שסופו גירוש (ואף ניתוק מילדיהם המשותפים, ככל שיש כאלה). ביטויה של האלימות ההגירתית הוא אפוא המשוכות הייחודיות בדרכה של הנפגעת להיחלצות ממלכודת האלימות, שמוצבות שם על-ידי מנגנוני המשפטיים והביורוקרטיים של המדינה, המשחקים לידי של הגבר האלים משום עליונות מעמדו כאזרח המדינה. התוצאה היא שהאלימות ההגירתית מצרה את צעדי קורבנותיה גם מבלי שהגבר המתעלל יידרש לנעול את דלתות הדירה; רשויות החוק ממלאות בעבורו תפקיד זה. בכך המדינה נהפכת לשותפה בפועל לתהליך הפיכתה של האישה לקורבן.¹³ הקשר בין המדינה לבין האלימות המופנית כלפי המהגרות אינו מתמצה רק במדיניות ההגירה הנקבעת בנוהלי משרד הפנים; כפי שנתאר, הוא משתרע במקרים רבים גם אל עבר מערכת אכיפת החוק. נשים הבוחרות להסתכן בגירוש ולפנות לעזרה נתקלות בחומות גבוהות של אטימות ובהעדר הבנה למצבן יוצא-הדופן.

במאמר זה נבקש להעמיק בתיאור תופעת האלימות ההגירתית. על-מנת לפשט את המשגת התופעה, נשתמש במודל של משולש היחסים שבין המדינה, הגבר והאישה. מודל זה מאפשר לבודד את הגורמים השונים במערכת יחסי-הגומלין המורכבת המתקיימת בין שלוש צלעות המשולש, ולהדגיש את תפקידה של המדינה בהכניית התופעה. בתוך כך נסקור שורה של חסמים נוספים המקשים על המהגרות להיחלץ ממעגל האלימות – חסמים תרבותיים, חסמים לשוניים וחסמים חברתיים. חסמים אלה אינם ייחודיים אומנם למקרים החוסים תחת המושג "אלימות הגירתית" – הם מוכרים זה כבר בכתיבה האקדמית, ומשותפים במידה רבה לכלל האוכלוסיות המוחלשות.¹⁴ אף-על-פי-כן, הצגתם נחוצה מכמה טעמים. ראשית, אף שחסמים

13 ש.ם.

14 לתיאור חסמים אלה בהקשר של כלל האוכלוסיות המוחלשות ראו אלבשן, לעיל ה"ש 8. לדיון בהשפעתם בהקשר הייחודי של אוכלוסיית המהגרים בכלל, ושל קבוצת המהגרות נפגעות האלימות בפרט, ראו: John W. Berry, *Psychology of Acculturation: Understanding Individuals Moving Between Cultures*, in APPLIED CROSS-CULTURAL PSYCHOLOGY 232 (Richard W. Brislin ed., 1990); Jenny Rivera, *Domestic Violence Against Latinas by Latino Males: An Analysis of Race, National Origin, and Gender Differentials*, 14 B.C. THIRD WORLD L.J. 231 (1994); Ferah Ahmad, Sarah Riaz, Paul a Barata & Donna E. Stewart, *Patriarchal Beliefs and Perceptions of Abuse among South Asian Immigrant*

אלה אינם מייחדים את המהגרות נפגעות האלימות, הם מתקיימים בקרבן בעוצמה רבה יותר ובתדירות גבוהה יותר. שנית, מקורם של חסמים אלה אומנם אינו ברשויות המדינה, אך הם משפיעים רבות על רצונה ויכולתה של האישה לפנות אליהן בבקשת עזרה. שלישית, הצגתם נדרשת על-מנת להתמודד עם נסיונה של המדינה לגלגל את האחריות לכתפיהן של הנשים, בטענה כי פתוחה לפניהן הדרך לשוב למדינות מוצאן וכך להיחלץ ממצבן. כפי שנראה, לחסמים הללו עשויה להיות השלכה על עיצוב הפתרונות שישימו קץ לתופעה. רביעית, אופיו של המאמר כמתאר לראשונה את מצבן של מהגרות נפגעות אלימות תומך בתיאור מלא ומקיף של דרך החתחתים שהמהגרת נאלצת לעבור על-מנת להיחלץ ממעגל האלימות. העדר תיעוד ודיווח על-אודות מקרים החוסים תחת התופעה עשוי ללמד אף הוא על חומרתה, ובכך לחדר את חשיבות ההמשגה העומדת בלב מאמר זה. בהעדר נתונים אמפיריים מסודרים על-אודות היקף התופעה וגילוייה בישראל,¹⁵ תקוותנו היא להניח את המסד הרעיוני שיפתח פתח לאיסוף נתונים שיטתי בעתיד.

בשולי הפתיחה נבקש להעיר שתי הערות מנקודת-מבטנו על נושא זה כמשפטניות חברתיות. ראשית, אנו מכירות במוגבלות יכולתו של המשפט להוות את חיל-החלוץ במאבק באלימות נגד נשים בכלל ובאלימות ההגירתית בפרט. האחריות מוטלת, במידה רבה, על כתפיה של החברה בכללותה. עם זאת, על המשפט לתרום למאבק זה במישור המנהלי, מכוח חובתה של המדינה להימנע מלהציב חסמים בדרך של נשים המבקשות להימלט ממערכות יחסים אלימות.¹⁶ שנית, איננו מתיימרות להיות ניטרליות בנוגע לנושא המחקר – נושא שלצדדיו הכעורים נחשפנו בעבודתנו עם קורבנותיה של האלימות ההגירתית. הניטרליות, כפי שהגדירה פול פרמר, משמשת לעיתים קרובות רק מסך עשן להסתרת אלימות מבנית

Women, 10 VIOLENCE AGAINST WOMEN 262 (2004); Sarah M. Wood, *VAWA's Unfinished Business: The Immigrant Women Who Fall Through the Cracks*, 11 DUKE J. GENDER L. ANITA RAJ: & POL'Y 141, 150–152 (2004). על הקשר בין מחסומים תרבותיים ומשפטיים ראו: Anita Raj & Jay Silverman, *Violence Against Immigrant Women: The Roles of Culture, Context, and Legal Immigrant Status on Partner Violence*, 8 VIOLENCE AGAINST WOMEN 367 (2002) (להלן: Raj & Silverman, *Violence Against Immigrant Women*).

15 אף שאין תיעוד שיטתי פורמלי, מן המקורות שבהם מצאנו התייחסות להיקפה הידוע של התופעה עולה כי מספרן של המהגרות נפגעות האלימות מסתכם בכמה עשרות. נתון זה חוזר על עצמו פעמים מספר בדיון שנערך בעניינן של נשים אלה בוועדת הפנים של הכנסת בשנת 2006. ראו הצעה לסדר-היום של חברת-הכנסת זהבה גלאון בנושא "נשים זרות מוכות מגורשות מישראל" – פרוטוקול ישיבה מס' 3 של ועדת הפנים והגנת הסביבה, הכנסת ה-17 (23.5.2006) (להלן: "נשים זרות מוכות"). www.knesset.gov.il/protocols/data/rtf/pnim/2006-05-23.rtf. בכתבה שפורסמה אך באחרונה באתר החדשות של עיתון הארץ מאשרים גורמי הרווחה בישראל נתון זה, ומציינים כי ידוע להם על 52 נשים חסרות מעמד שנפגעו מאלימות מצד בני-זוגן הישראלים. ראו יהונתן לים "התגרשה כי הוכתה, וצפויה לגירוש מישראל ללא בנה" **הארץ** – חדשות 4.6.2013 4.6.2013 premium-1.2037469 www.haaretz.co.il/news/local/.

16 המאמר לא יעסוק בהיבטים הפליליים של התופעה, לרבות בתפקידו של המשפט לתרום למיגורה במישור הפלילי. היבטים אלה ראויים לפיתוח, אך חורגים ממסגרת הדיון במאמר זה.

החבוייה מאחוריה.¹⁷ במאמר זה נבקש להציג את האלימות ההגירתית במלוא חומרתה, ונצביע על הכוח והשליטה שהיא מעניקה ליוצריה, לצד התלות, המצוקה והסיכון שהיא מכוננת בקרב קורבנותיה.

בחלק א נבקש למקם את נושא מאמר זה – מהגרות נפגעות אלימות המצויות בקשרי זוגיות עם אזרחי ישראלי – בין שדות השיח הכלליים העוסקים בדיני ההגירה ובאלימות אינטימית. בחלק ב נבקש לתאר שורה של חסמים שאינם חוסים אומנם תחת המושג "אלימות הגירתית" אך משפיעים על יכולתה של המהגרת לעזוב את בן-הזוג האלים. בחלק ג נתאר את תופעת האלימות ההגירתית כתופעה מורכבת המשתרעת על-פני מערך היחסים המשולש שבין המדינה, הגבר והאישה. חלק זה יתאר את תפקידן של כמה מרשויות המדינה כשותפות לתהליך הפיכתה של האישה לקורבן. בחלק ד נציע כיווני מחשבה לפתרונות אפשריים.

א. תיחום הדיון: בין קבוצת המהגרים לבין קבוצת נפגעות האלימות האינטימית

מהגרות נפגעות אלימות אינטימית ניצבות בנקודת החיתוך שבין שני צירי חולשה חברתיים: האחד, גברים ונשים שעזבו את מולדתם והיגרו לארץ זרה; והאחר, נשים הסובלות מאלימות מצד בני-זוגן. מאפייניהן הייחודיים של המהגרות נפגעות האלימות אינם מטשטשים את השתייכותן לכל אחת משתי הקבוצות הללו. עם זאת, כפי שמלמדת הספרות העוסקת בתיאוריית הצמתים, שילובן של שתי קטגוריות החולשה יוצר נקודת מפגש המעצימה את פגיעותם של מושאי הקטגוריות הללו.¹⁸ בהקשר הספציפי של אלימות נגד נשים חשפה התיאוריה כיצד קבוצות מסוימות של נשים נפגעות פעמיים: פעם אחת בשל היחשפותן לאלימות מעצם היותן נשים ופעם נוספת מחמת השתייכותן לקבוצה מוחלשת אחרת. ההשתייכות הברזומנית לשני צירי חולשה מצטלבים הופכת אותן לאוכלוסייה שאינה זוכה בהגנה העונה על צרכיה הייחודיים.¹⁹

כל אחת מהקבוצות-האימהות נחלקת בתורה לתת-קבוצות שונות הנבדלות זו מזו. בחלק זה נבקש, ראשית, לאפיין ולתחם את מושא דיוננו – מהגרות נפגעות אלימות – מנקודת-המבט הפנימית של כל אחת מהקבוצות-האימהות שאליהן הן משתייכות. שנית, נבקש להתבונן על הקבוצה מושא דיוננו בהקשר רחב, המזהה קטגוריות חולשה אחרות שמושאייהן עלולים לסבול מאלימות בהקשרים אחרים של הגירה. אף שקיימים מאפיינים משותפים לקבוצת המהגרות נפגעות האלימות האינטימית ולקבוצת אחרות של מהגרים העלולות להיקלע למערכת יחסים אלימה ומנצלת מצד אזרחים ישראלים, נסביר מדוע מוצדק להכיר בסיטואציה של אלימות במסגרת יחסי זוגיות כקטגוריה המצריכה דיון נפרד.

PAUL FARMER, PATHOLOGIES OF POWER: HEALTH, HUMAN RIGHTS, AND THE NEW WAR ON THE POOR 26 (2003)

18 ראו: Kimberle Crenshaw, *Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color*, 43 STAN. L. REV. 1241, 1243–1244 (1991). להרחבה על-אודות תיאוריית הצמתים ראו לעיל ה"ש 4 וכן להלן תת-פרק א3.

19 Crenshaw, *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex*, 159-158 בעמ' 159-159; Cho et al., לעיל ה"ש 9, בעמ' 797.

1. מיקומן של מהגרות נפגעות אלימות בתוך קבוצת המהגרים לישראל

הגירה אינה תופעה חדשה בהיסטוריה האנושית, אך היקף ההגירה וקצבה בעשורים האחרונים שונים מאלה שידע העולם בעבר.²⁰ בשנות השישים עמד מספר המהגרים בעולם על כשבעים וחמישה מיליון נפש, ואילו כיום מספר המהגרים מוערך בכמאה תשעים ואחד מיליון נפש, וההערכה היא כי מספר זה צפוי להמשיך להאמיר בשנים הבאות.²¹ הגידול המואץ בקצב ההגירה לא פסח גם על מדינת ישראל. שיעור המהגרים שקלטה ישראל בעשור האחרון הוא מן הגבוהים בעולם, ושיעור השוהים לא כדין מביניהם הינו ככל הנראה הגבוה בעולם. רק בעשור האחרון נכנסו לישראל כמה מאות אלפי מהגרים, המהווים אחוז ניכר מאוכלוסייתה, וחלק ניכר מאוד מהם נכנסו אליה או שוהים בה לא כדין.²² מדיניות הגירה סדורה אמורה ליצור הבחנות רגישות בין מהגרים שונים. מדיניות ההגירה של ישראל, המסדירה את דרכי שהייתם והתאזרחותם של מהגרים בתחומי המדינה, מעוגנת כיום בשני חוקים מרכזיים אשר נחקקו שנים ספורות לאחר קום המדינה ושיקפו מציאות שבה רוב העולים היו בני הלאום היהודי – חוק האזרחות²³ וחוק הכניסה לישראל.²⁴ הסמכות

20 אבינרי, אורגד ורובינשטיין, לעיל ה"ש 3, בעמ' 17. המחברים תולים את הגידול שחל בהיקף ההגירה בעיקר בשינויים טכנולוגיים, אשר יוצרים אפשרויות ניידות קלות וזולות, ומשמשים זרז לגלי הגירה המוניים.

21 ש.ם.

22 ש.ם.

23 חוק האזרחות, התשי"ב-1952 (להלן: חוק האזרחות).

24 חוק הכניסה לישראל, התשי"ב-1952 (להלן: חוק הכניסה). קיימים חמישה סוגים של מעמד שהייה כדין בישראל: אזרחות, ישיבת-קבע, ישיבת-ארעי, ישיבת-ביקור וישיבת-מעבר. אזרחות היא מעמד שההייה כדין הגבוה ביותר, שכן היא מבטאת את הקשר החזק ביותר בין אדם למדינה. כך, למשל, רק אזרחי המדינה רשאים להצביע בבחירות לכנסת או להתמנות למשרות שופטים ודיינים. להרחבה ראו רובינשטיין ומדינה, לעיל ה"ש 3, בעמ' 1071-1073. העילות לקבלת אזרחות בישראל קבועות בחוק האזרחות. יתר הסוגים של מעמד שהייה מוסדרים בחוק הכניסה לישראל. חוק זה מסדיר גם את דרכי הכניסה לישראל של מי שאינו אזרח המדינה. להרחבה על-אודות אשרות שההייה השונות והזכויות הנלוות אליהן ראו רונייה בריטברד "סקירת ההסדרים לשהייה חוקית בישראל שלא מכוח שבות" (הכנסת – מרכז מחקר ומידע, 2003). www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m00642.pdf. לצד חוקים אלה יש להזכיר שני חוקים חשובים נוספים בהקשר של מדיניות ההגירה לישראל. האחד הוא חוק השבות, התשי"א-1950, הקובע כי כל יהודי זכאי לעלות לארץ ישראל. הזכות לעלות ארצה מוקנת גם לבן-זוגו של יהודי, וכן לבניו, לנכדיו ולבני-זוגם. החוק אומנם אינו מקנה אזרחות ליהודים, אלא רק אשרת עלייה, אולם ס' 2 לחוק האזרחות קובע כי אזרחות תינתן לכל עולה ישראלי מכוח חוק השבות. בכך בא לידי ביטוי אופייה הייעודי של מדינת ישראל כמדינה בעלת זהות וצביון יהודיים, המחויבת להשבתם של בני העם היהודי אל ארץ ישראל. להרחבה על-אודות חוק השבות והקשיים נובעים ממנו ראו כרמי, לעיל ה"ש 3; רות גביזון "שישים שנה לחוק השבות: היסטוריה, אידאולוגיה, הצדקה" (נייר-עמדה, מרכז מציל"ה, 2009). www.metzilah.org.il/webfiles/fck/file/shvut%20final.pdf. החוק האחר הוא חוק האזרחות והכניסה לישראל (הוראת שעה), התשס"ג-2003 (להלן: חוק האזרחות והכניסה לישראל), המגביל הענקת אזרחות או אשרת שהייה בישראל לפלסטינים

להתקין תקנות מכוחם של חוקים אלה נתונה בידיו של שר הפנים, וזה מאצילה לרשות האוכלוסין, ההגירה ומעברי הגבול. רשות זו קובעת שורה של נהלים שנועדו להסדיר את סוגיית ההגירה אל תוך גבולות המדינה.

כפי שנראה בהמשך, מדיניות ההגירה שיצרה ישראל, כמשתקף מהסדרי ההגירה השונים, אינה סדורה דייה, כאשר היא אינה מבחינה בצורה רגישה דייה בין קבוצות שונות של מהגרים. הדיון בעניינים של מהגרים בהיר יותר אם מבנים אותו על-פי קבוצות מהגרים עיקריות: מהגרי-עבודה; פליטים ומבקשי מקלט; בני משפחה.²⁵ הגדרתה של הקבוצה האחרונה לצורכי הגירה משתנה ממדינה למדינה. בארצות-הברית, למשל, קבוצה זו כוללת קרובי-משפחה מדרגה ראשונה (בני-זוג, ילדים לא-נשואים עד גיל עשרים ואחת והורים), ותחת מגבלות מסוימות אף קרובי-משפחה מדרגה שנייה.²⁶ בישראל הקבוצה מוגדרת באופן צר יותר, ומשתרעת רק על בני-זוג של אזרחי המדינה, לרבות ילדיו הקטינים של המהגר כתוצאה ממערכת יחסים קודמת עם אחר שאינו יהודי או אזרח המדינה.²⁷ קבוצת בני המשפחה כוללת גם נשים מהגרות לא-יהודיות אשר מקיימות קשרי זוגיות או נישואים עם אזרחי ישראל.²⁸

תושבי יהודה ושומרון או חבל עזה שהם בני-זוג של אזרחים ישראלים. חוק זה החרג את תושבי השטחים מן ההסדר הקבוע בס' 7 לחוק האזרחות, ומן ההסדרים הנגזרים מתוכו, הקובעים את אופן מתן האזרחות לבני-זוג מהגרים של אזרחי המדינה, בטענה שההחלטה נועדה לשרת צורכי ביטחון. זאת, לאחר שהתברר כי כמה מהפלסטינים שקיבלו היתר ישיבה בישראל מכוון איחוד משפחות היו מעורבים בפעילות טרוריסטית במסגרת "האינתיפאדה השנייה". סמוך לאחר חקיקתו של החוק הוגשו לבית-המשפט העליון עתירות לביטולו. בעתירות הועלו שתי טענות מרכזיות נגד חוקתיותו של החוק: ראשית, כי החוק פוגע בזכותם של הערבים אזרחי ישראל לחיי משפחה; ושנית, כי החוק פוגע בזכותם לשוויון. בבג"ץ 7052/03 עדאלה – המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל נ' שר הפנים, פ"ד סא(2) 202 (2006) (להלן: עניין עדאלה), נדחו העתירות נגד החוק ברוב של שישה שופטים מול חמישה (נציין כי שישה מבין אחר-עשר השופטים קבעו כי הפגיעות אינן מידתיות, אלא שאחד מהשישה סבר כי אין ליתן סעד של בטלות החוק עד לגיבושו של הסדר חלופי). להרחבה על-אודות ההסדרים הקבועים בחוק והבעיות שהוא מעורר ראו יעקב בן-שמשי "זכויות חוקתיות, הגירה ודמוגרפיה: בעקבות בג"ץ חוק האזרחות והכניסה לישראל" משפט וממשל י' 47 (2007); רובינשטיין ואורגד, לעיל ה"ש 3. אבינרי, אורגד ורובינשטיין, לעיל ה"ש 3, בעמ' 11.

25

26 שם, בעמ' 43.

27 ככל שמדובר בילדיהם המשותפים של המהגר ושל בן-הזוג הישראלי, זכאותם לאזרחות היא מכוח לידה או מכוח שבות. ראו ס' 4 לחוק האזרחות.

28 אלימות בתא משפחתי המורכב משני בני-זוג שאינם אזרחי ישראל יוצרת סוגיות מורכבות נוספות, החורגות מהיקפו של מאמר זה. בקצירת האומר נציין כי כאשר שני בני-הזוג הם מהגרים, כדין או לא כדין, המדינה אינה מתערבת על-פירוב במערכת היחסים הזוגית, ובישראל נאסר עצם קיומה. מקרים אלה אינם פשוטים משום שהמהגרת יודעת כי דיווח על האלימות של בן-הזוגה עלול להוביל לגירוש שניהם. יתר על כן, גם אם הסיכון מתמצה בגירוש בן-הזוג בלבד, יש נשים הנרתעות מצעד זה בשל החשש שהן לא יצליחו לשרוד לבדן מבחינה כלכלית. אם יש לבני-הזוג ילדים, חשש זה גובר, שכן האם יודעת כי לאחר גירושו של בן-הזוג היא תיאלץ לממן, משכרה בלבד, מוסדות שבהם ישוה ילדיה כאשר היא יוצאת לעבודה, וזאת נוסף על כל שאר הוצאות המחיה. כמו-כן, מהגרות רבות נדרשות להמשיך לפרנס לבדן את המשפחה במדינת

אך אינן זכאיות לאזרחות מכוח חוק השבות.²⁹ נשים אלה הן שעשויות לחסות במאמר זה תחת המושג "אלימות הגירחית", ככל שהן ייחשפו לאלימות מצד בני־זוגן. בהמשכו של חלק זה נסביר מדוע בחרנו לתחום את גבולותיה של קטגוריית המהגרות נושא מאמר זה דווקא סביב נקודת ההצטלבות עם קבוצת הנשים נפגעות האלימות האינטימית. מנקודת־המבט הפנימית של דיני ההגירה, קבוצת המהגרות הלא־יהודיות אשר מקיימות קשרי זוגיות עם אזרחי ישראל אינן זכאיות לאזרחות מכוח חוק השבות נבדלת מיתר הקבוצות בכמה מובנים רלוונטיים. ראשית, מספרן נמצא כיום בעלייה מתמדת, ושיעורן בקרב המהגרים גבוה מבעבר.³⁰ שנית, בחוק האזרחות הישראלי אין מסלול עצמאי למהגרים שסיומו הטבעי והרגיל הוא רכישת אזרחות ישראלית. הנחת־היסוד הייתה, ועודנה, שרוב המהגרים אמורים לשוב לארצותיהם. הדרך החוקית היחידה שבה מהגר יכול לקבל מעמד של אזרח בישראל היא באמצעות קשרי זוגיות עם אזרח המדינה.³¹ שלישית, בעוד מהגרי־

-
- המוצא לאחר גירושו של בן־הזוג האלים. ראו: Ajmel Quereschi, 287(G) and Women: The Family Values of Local Enforcement of Federal Immigration Law, 25 Wis. J. L. GENDER & Soc'y 261, 266–269 (2010). ניתן לטעון כי ראוי לשקול הימנעות מגירושו של בן־זוג אלים השוהה לא כדון, על־מנת לעודד נשים לפנות לרשויות. אולם מחקרן של אורלוף וליטל לא אושש טענה זו – ראו: LESLYE E. ORLOFF & RACHEL LITTLE, SOMEWHERE TO TURN: MAKING DOMESTIC VIOLENCE SERVICES ACCESSIBLE TO BATTERED IMMIGRANT WOMEN – A "How To" MANUAL FOR BATTERED WOMEN'S ADVOCATES AND SERVICE PROVIDERS ch. 13 (1999). חשש אחר הוא שאם בעקבות פנייתה יגורש הגבר, תמתין לה עם חזרתה לארצה (מבחירה או מחוסר בררה) קבלת־פנים עוינת – בעל אלים וכעוס בסביבה שאוהדת אותו. כמו־כן יש מקרים שבהם משפחתו של הבעל מאיימת על משפחתה של האישה במדינת המוצא. על החששות הללו יש להוסיף את המורכבות הנובעת מהבדלים תרבותיים. כך, לא אחת גברים מגיעים לארץ ההגירה מתוך ציפייה שהשוטרים בה יתייחסו לאלימות אינטימית באותה אדישות שבה התייחסו אליה בארץ מוצאם. בהמשך יוצגו קשיים תרבותיים נוספים הרלוונטיים לענייננו.
- 29 הזכות לשבות – ומכוחה גם לאזרחות מכוח שבות – מוקנית לבן־זוג של יהודי רק לעת עלייתם ארצה של שני בני־הזוג. בן־זוג של מי שהוא כבר אזרחי ישראלי אינו זכאי לאזרחות מכוח חוק השבות. פרשנות זו לס' 4 לחוק השבות אושרה על־ידי בית־המשפט העליון בבג"ץ 3648/97 סטמקה נ' שר הפנים, פ"ד נג(2) 728 (1999) (להלן: עניין סטמקה), שם נקבע כי "תכליתה העיקרית של ההרחבה [בס' 4 ו־4ב לחוק השבות] הייתה לעודד עלייתם של בני־זוג בנישואי־תערובת, עלייתם שלהם ושל משפחתם הקרובה... כל מטרות אלו... אין ולא כלום ביניהן לבין הקניית שבות ללא־יהודי אך בשל כך שנישא ליהודי אזרחי ישראל" (שם, בעמ' 757). להרחבה נוספת ראו רובינשטיין ומדינה, לעיל ה"ש 3, בעמ' 1086. במקרים שבהם המהגרת נישאת ליהודי לפני עלייתו ארצה היא זוכה באזרחות עם עלייתה לישראל, ולפיכך יכולתו של הגבר לשלוט בה מכוח הסדרי ההתאזרחות אינה רלוונטית.
- 30 אבינרי, אורגד ורובינשטיין, לעיל ה"ש 3, בעמ' 17.
- 31 קיימות אומנם אפשרויות מעטות נוספות, כגון מי שצלחו את הוועדה הבין־משרדית לעניינים הומניטריים או חסידי אומות עולם, אך הן מספר הבקשות המוגשות על רקע זה והן מספר התשובות החיוביות המתקבלות בבקשות אלה הם זניחים בהשוואה לבקשות על רקע קשרי משפחה.

עבודה ומבקשי מקלט זכאים לקבלת אשרות שהייה זמניות, באמצעות מסלול עצמאי,³² עצם השהייה בישראל מכוח קשרי משפחה תלויה ברצונו הטוב של בן-הזוג הישראלי.³³ מציאות זו, שמטיבה עם הגבר, היא שמכוננת את שליטתו בהליך התאזרחותו ובשהייתו של נשים אלה בישראל, ומעניקה לו עוצמה העלולה ליהפך לנשק קטלני בידיו של גבר אלים. חשוב להבהיר כי על-אף החלוקה המתודולוגית בין הקבוצות השונות, פעמים רבות הן חופפות זו את זו. כך, למשל, מהגרות-עבודה המקיימות קשרי זוגיות עם אזרח המדינה משתייכות בו-זמנית לקבוצת מהגרות-העבודה ולקבוצת בני המשפחה. אשרת השהייה שלהן בישראל אינה מותנית אומנם ביחסי הזוגיות עם הגבר, כך שניתוק הקשר עימו לא ישפיע באופן מידי על מעמדן החוקי, ובכך מתעמעם מעט הקונפליקט האכזרי שהוא מנת-חלקן של נשים המשתייכות רק לקבוצת בני המשפחה – השלמה עם מסכת האלימות או גירוש. אולם חשוב לזכור כי גם במקרים אלה האפשרות לקבלת מעמד של קבע בישראל, להבדיל ממעמד ארעי בלבד, נתונה בידיו של האזרח הישראלי, כך שעוצמתו של הגבר, המגובה בחוקי המדינה, שרירה וקיימת גם במקרים הללו.

2. מיקומן של מהגרות נפגעות אלימות בתוך קבוצת הנשים נפגעות האלימות

הנושא של אלימות נגד נשים בכלל, ואלימות נגד נשים במשפחה בפרט, מעלה שורה של שאלות נוקבות – חברתיות ומשפטיות, תיאורטיות ומעשיות – המשמשות זירות ויכוח קבועות ומוכרות בספרות המחקרית. דיון בכל אותן שאלות בוודאי חורג מהיקף תחולתו של מאמר זה. תחת זאת נבקש להתייחס בקצרה לסוגיה המתעוררת פעמים רבות בשיח הפמיניסטי על-אודות נשים נפגעות אלימות – מידת הכוח והאוטונומיה הנתונה בידיהן, מידת יכולתן

32 בכיטוי "עצמאי" כוונתנו לומר: מחוץ לתחום השפעתו של הגבר האלים. למעשה, מעמדם של עובדים זרים בישראל אינו עצמאי כלל וכלל, שכן הוא תלוי במידה רבה ברצון הטוב של מעסיקיהם. אומנם, הסדר הכבילה שהיה נהוג בעבר, שלפיו רשיון הישיבה של עובדים זרים הותנה בעבודה בעבור מעסיק ספציפי, נמצא בלתי-חוקתי ובוטל זה כבר, לאחר שבית-המשפט השווה אותו למעין עבדות מודרנית, הגורמת לניצול העובדים הזרים ולתלותם המוחלטת במעסיקיהם מחשש שיגורשו מן הארץ (ראו בג"ץ 4542/02 עמותת "קו לעובד" נ' ממשלת ישראל, פ"ד סא(1) 346 (2006)). אולם גם ההסדר החדש שנקבע במקומו לא שיפר בהרבה את מצבם של העובדים, ויכולתם לעבור ממעסיק אחד לאחר מבלי לאבד את אשרת השהייה תלויה בשיקול-דעתו של שר הפנים. ראו ס' 3א(ג) ו-11א(א) לחוק הכניסה לישראל. על משמעותם של הסדרים אלה ראו מכתב מהאגודה לזכויות האזרח לדוד אזולאי, יושב-ראש ועדת הפנים והגנת הסביבה (14.3.2011) - www.acri.org.il/he/wp-content/uploads/2011/07/hesderim2011-knisa2.pdf. מאפיין משותף זה – תלות באזרח ישראלי – מעורר את השאלה מדוע נכון לדון בקטגוריית המהגרות מושא מאמר זה בנפרד מקטגוריות מהגרים אחרות. לשאלה זו נתייחס להלן בתת-פרק 3א.

33 שליטתו של האזרח הישראלי בהליכי התאזרחותה של המהגרת תידון בהרחבה בפרק ג להלן.

להפעיל בחירה של ממש וטיבה של בחירה זו. אלה זכו כאמור בדיון ער במחקר, שבמרכזו ניצבה השאלה אם יש להתבונן על האישה כעל קורבן חסר ישע או כעל סוכנת אוטונומית.³⁴ לשאלת הבחירה של אישה הסובלת מאלימות אינטימית יש חשיבות מכרעת להמשך הדיון בסוגיית האלימות ההגירתית. אחת הטענות של המדינה, כפי שנראה בהמשך, היא כי לנשים מושא מאמר זה יש מגוון רחב של אפשרויות להיחלץ ממצבן, החל בבחירה לשוב לארצות מוצאן וכלה בפנייה לרשויות הרווחה, למשטרה, למקלטים, לקרובי־משפחה ולבית־המשפט. בשיח הפמיניסטי סביב שאלת הבחירה שיש לנשים נפגעות אלימות ניתן לזהות כמה עמדות מרכזיות. לא נתיימר לפרוש אותן כאן במלואן, אך נזכיר, על קצה המזלג, כמה כיוונים כלליים, כרקע לדיון בשאלת הבחירה של מהגרות נפגעות אלימות להיוותר בתוך מערכת היחסים האלימה. הגישה הרדיקלית, ככלל, ממקמת את הנשים שאינן עוזבות את התא המשפחתי האלים בצידו הקורבני של הרצף. לצד הצגת המחסומים הממשיים הניצבים בדרך־כחלק מבעיה מבנית חברתית, הן מוצגות כחסרות אוטונומיה וכנטולות כושר בחירה. תודעתן הכוזבת מכשילה אותן מלגבש יכולת לקבל החלטות רציונליות.³⁵ מן הצד האחר, התיאוריה הליברלית רואה בהן סוכנות המסוגלות לבחור מבין כמה חלופות אפשריות להישארותן חסרת האונים במערכת היחסים האלימה (עזיבת הבית למקלט, קבלת סיוע מארגוני זכויות אדם, קבלת סיוע מהמשפחה או מחברים, פנייה למשטרה, ובמקרה של מהגרות – שיבה לארץ מוצאן). הישארותן במערכת היחסים האלימה מתוארת כתוצר של מחסומים אישיים פסיכולוגיים (ולא חברתיים), אשר מובילים אותן לערוך בחירות לא־רציונליות. בתוך בין שתי גישות אלה, גישת הפמיניזם התרבותי מבקשת לבחון את מהותה של אוטונומיה בכלל, ובמקרה הספציפי בפרט, ומנסה להציג תשובות מורכבות יותר לשאלה אם לפני הנשים הללו פתוחות אפשרויות של ממש, תוך תפיסתן כמי שיכולות לשקול אפשרויות אלה ולבחור מביניהן, בעצמן, באופן המיטבי.³⁶

נקודת־המבט הדיכוטומית שרווחה בעבר – אשר צבעה את דפוסי פעולתן של נפגעות אלימות בצבעי־קצוץ: אוטונומיה מוחלטת מזה לעומת שעבוד וכפייה מזה – הלכה והתפוגגה בשנים האחרונות. תחתיה התפתחה תפיסה מורכבת יותר של המציאות, המכירה בקיומן של דרגות שונות של חופש ובחירה הנלוות לפעולתן של נשים נפגעות אלימות אינטימית הן ברמה הפרטנית של כל אישה ואישה והן בהשוואה בין נשים שונות. אנו מאמצות תפיסה זו, המשתקפת במידה זו או אחרת בגישת הפמיניזם התרבותי. אנו סבורות כי ברובם המכריע

34 לדיון בקושי שבאפיון נשים נפגעות אלימות כקורבנות או כסוכנות חופשיות, וכן בבעיית המהותנות (essentialism), המאופיינת הן בזיהוי כוללני של קבוצת נשים על־פי תכונה משותפת תוך טשטוש השוני ביניהן והן ברידוד האישה הפרטנית לישות מונוליתית חדגונית, ראו, מבין ספרות ענפה, בילסקי, לעיל ה"ש 2, בעמ' 45; Baker, *Dialectics and Domestic Abuse*, לעיל ה"ש 2, בעמ' 1464; Dancig-Rosenberg & Pugach, לעיל ה"ש 1, בעמ' 463-464.

35 נקודת־מבט זו פותחה בהרחבה בספר הידוע: CATHARINE A. MACKINNON, *TOWARD A FEMINIST THEORY OF THE STATE* (1989). לדיון ראו בילסקי, לעיל ה"ש 2, בעמ' 22; Dancig-Rosenberg & Pugach, לעיל ה"ש 1, בעמ' 456-457.

36 לניתוח מנקודת־מבט זו ראו Baker, *Gender and Emotion in Criminal Law*, לעיל ה"ש 1, בעמ' 457-458; Baker, *Dialectics and Domestic Abuse*, לעיל ה"ש 2, בעמ' 1477; בילסקי, לעיל ה"ש 2, בעמ' 27-40; Dancig-Rosenberg & Pugach, לעיל ה"ש 1, בעמ' 457-461.

של המקרים לנשים יש מרחב בחירה מסוים. אף-על-פי-כן, כאשר מדובר במהגרות נפגעות אלימות, מרחב זה מצטמצם במידה משמעותית. כפי שנראה בחלק הבא, לצד החסמים המדינתיים העומדים בדרכה של המהגרת נפגעת האלימות, קיימים חסמים נוספים המקשים עליה לעזוב את בן-זוגה האלים ללא התערבות וסיוע מצד המדינה. חסמים אלה עלולים להניע את המהגרת להבליג על האלימות כלפיה ולנסות לדבוק בחיים במדינה שאליה היגרה. במקרים שבהם האישה מבקשת להישאר עם הגבר מתוך חוסר בררה ניתן אפוא לקרוא את פעולותיה כמשקפות אוטונומיה ובחירה רציונלית, הנובעת מהעדפת החיים במערכת היחסים האלימה במדינת ההגירה על חיים קשים יותר במדינה שממנה היגרה. ההשלכה הנובעת מן האמור היא כי אף שמהגרות אינן משוללות כל אפשרות בחירה, ככלל טווח הבחירה שלהן מצומצם מזה של נשים נפגעות אלימות הנהנות ממעמד של אזרחיות המדינה.

3. מיקומן של מהגרות נפגעות אלימות אינטימית בהקשר רחב – תיאוריית הצמתים

היתכנותם של גילויי אלימות גם בהקשרים אחרים של הגירה מעוררת את השאלה אם נכון ליצור קטגוריה נפרדת של מהגרות נפגעות אלימות אינטימית, ולהבחינה מקבוצות אחרות של מהגרים שעלולות לסבול ממערכות יחסים אלימות ומדכאות עם אזרחים ישראלים – למשל, במסגרת יחסי עבודה. התובנה שלפיה הגירה מייצרת משמעות ייחודית – וקשה – של אלימות, כפי שנתאר להלן בפרק ג, יוצרת מכנה משותף בין כמה צומתי מפגש, הכוללים הצטלבויות של ציר החולשה של הגירה עם צירים נוספים. תיאוריית הצמתים מציעה כלי ניתוח מתודולוגי, בהקשרים של דומות, שונות ויחסי כוח, התופס קטגוריות שונות כמשפיעות זו על זו מתוך כך שהן יוצרות יחסי כוח ומיוצרות על-ידי יחסי כוח.³⁷ ליצירת הקטגוריות ולקביעת גבולותיהן יש השלכות על רוחב התפרשותו של המושג "אלימות הגירתית" ועל היקף תחולתו. אם לקטגוריה של מהגרות נפגעות אלימות אינטימית יש מאפיינים ייחודיים, אזי מן הראוי לייחד לה דיון נפרד. במילים אחרות, התבוננות מובחנת על קבוצת המהגרות נפגעות האלימות האינטימית מחייבת הבהרה מדוע ראוי לנתק את ניתוח מצבן מניתוח האלימות המתרחשת בהקשרים אחרים של הגירה, שאינם במסגרת קשרי זוגיות.

בכתיבה העוסקת בתיאוריית הצמתים קיימת שניות בשאלת נחיצותן של חלוקות קטגוריאליות של קבוצות מוחלשות לניתוח ולהבנה של מורכבותן של חוויות החיים החברתיות. כתולדה מכך התפתחו כמה מתודולוגיות לניתוח וליישום של התיאוריה.³⁸ גישת המורכבות הבין-קטגוריאלית (intercategorical complexity) מבקשת להבין תופעות חברתיות של הפליה באמצעות שימוש בהבחנות קטגוריאליות קיימות החושפות את אי-השוויון על-ידי מערכת צירים רב-ממדית שציריה מצטלבים ומתלכדים בנקודות שונות. גישת המורכבות האנטי-קטגוריאלית (anticategorical complexity) מבוססת על פירוק של חלוקות קטגוריאליות. גישה זו גורסת כי הקטגוריות החברתיות הקיימות הן פרי של

37 Cho et al., לעיל ה"ש 9, בעמ' 795.

38 McCall, לעיל ה"ש 5. לכתיבה נוספת על-אודות היבטים מתודולוגיים של התיאוריה ראו, לאחרונה: Catharine A. MacKinnon, *Intersectionality as Method: A Note*, 38 SIGNS: J. WOMEN CULTURE & Soc'y 1019 (2013) (להלן: MacKinnon, *Intersectionality as Method*).

הבניה שרירותית, וכי הן חוטאות למורכבותה של החוויה האנושית החברתית. הדרך לנטרל דיכוי בחברה היא לבטל את הקטגוריות המסוגלות אנשים לקבוצות שונות, משום שסיווג זה עושה רדוקציה לתופעות חברתיות ומשטח את מורכבותה של החברה. חלף זאת יש לאמץ גישה הוליסטית שמזהה צומתי הצטלבות של צירי חולשה מבלי לפרק אותם לקטגוריות-משנה. גישת המורכבות התוך-קטגוריאלית (intracategorical complexity) ממוקמת בין שתי הגישות המתודולוגיות האחרות. היא מזהה את החסרונות הגלויים של הקטגוריות החברתיות הקיימות, ומבקשת לערער על קווי הגבול המבחינים שקטגוריות אלה כופות. בד בבד גישה זו אינה מבטלת לחלוטין את חשיבותן של קטגוריות חברתיות קיימות, ומכירה ברלוונטיות שלהן להבנה של חוויות החיים בחברה המודרנית. גישה זו מבקשת ליצור השלמה בין התפיסות המנוגדות המשתקפות בגישת המורכבות האנטי-קטגוריאלית ובגישת המורכבות הבין-קטגוריאלית, על-ידי התמקדות בניסיון להבין את חוויותיהם של אנשים החוצים את הגבולות הקטגוריאליים המוכּנים.

מאמר זה מבוסס על גישת המורכבות הבין-קטגוריאלית, שיתרונה הוא ביכולתה לפשט את המורכבות הגלומה בהפליה ודיכוי שקבוצה חברתית נתונה סובלת מהם בגלל שילוב של גורמים אחדים, שכל אחד לבדו מהווה קטגוריית חולשה עצמאית.³⁹ פירוק השלם לחלקיו והרכבתו מחדש על-ידי צירוף קטגוריות החולשה השונות מנהיר כיצד הכפפתה של קבוצה לכמה קטגוריות חולשה יוצרת אפקט מוגבר – "דיס-סינרגטי" – של דיכוי והפליה, אשר עולים בעוצמתם על ממדי ההפליה שמתקבלים מסכימת הקטגוריות הללו. מתודולוגיה זו, של פירוק השלם לחלקיו, מסייעת בבידוד המאפיינים השונים שיוצרים יחדיו את הזהות המורכבת.

ההצדקה להתמקדות בקבוצת המהגרות הסובלות מאלימות אינטימית ולתפיסתה כקבוצה מובחנת נובעת, כפי שיוסבר בפרק ג, מהסדרי ההגירה הספציפיים הנוהגים כיום ביחס לקבוצה זו. הסדרים אלה יוצרים תמריץ מוגבר לנשים להיכנס מלכתחילה לקשר זוגי עם אזרח ישראלי, כאשר קשר זה צפוי לאפשר להן לקבל מעמד של תושבות קבועות במדינה, ובהמשך אף להתאזרח בה. מצב דברים זה מקשה על האישה לסיים את הקשר גם אם מסתבר כי בן-הזוג נוקט כלפיה אלימות. הסדרים דומים, שבסופם קבלת מעמד של קבע, אינם חלים ככלל בהקשרים אחרים של הגירה (דוגמת מהגרי-עבודה), ומשום כך אינם

39 המתודולוגיה הבין-קטגוריאלית הייתה המתודולוגיה הראשונית שפותחה במסגרת תיאוריית הצמתים. מתודולוגיה זו זכתה בשימוש רחב משום שהיא נתפסה כדרך הנוחה ביותר לבחון נקודות הצטלבות של קבוצות חברתיות שונות. עם השנים התרחבה תיאוריית הצמתים ופותחו במסגרתה מתודולוגיות נוספות, ביניהן כאלה המציעות לפרום את הקצוות הקטגוריאליים ולהתבונן על צומת מסוים כביטוי לאינטרס פוליטי שעשוי להתגלות גם בהקשרים אחרים. מכיוון שמאמר זה ממפה לראשונה בישראל את ההצטלבות של הגירה עם אלימות אינטימית, בחרנו במתודולוגיה הבין-קטגוריאלית על-מנת לייחד את הדיון לצומת המפגש שבין שני הצירים הללו, באמצעות מיקוד המבט אל הסדרים הישראליים הייחודיים לתחום זה. במחקרים עתידיים יהיה מעניין לבחור במתודולוגיות אחרות, המאפשרות חיתוך רחב יותר. לתיאור אבולוציית הכתיבה בנושא הצמתים, שהחלה בהתמקדות במחקר בין-קטגוריאלית והתפתחה למתודולוגיות הנוקטות חיתוך קטגוריאלית רחב, ראו Cho et al., לעיל ה"ש 9, בעמ' 787-789, 806-807.

מייצרים את מלכוד האלימות ההגירתית בחומרה ובעוצמה הייחודיות להקשר שבו עסקינן. יתר על כן, קשרי זוגיות מתייחדים במקרים רבים גם בקיומם של ילדים משותפים, המהווים חסם נוסף בדרכה של האישה לפרוץ את מעגל האלימות ולנטוש את הגבר האלים, ביודעה כי סכנת הגירוש תייצר סכנה נוספת – הפרדתה מילדיה.

התמקדותנו בקבוצת הנשים המסוימת המשתייכת לקטגוריה של מהגרות הסובלות מאלימות אינטימית אינה מלמדת כי בהקשרים אחרים של הגירה שבהם מתגלעת אלימות של אזרח ישראלי כלפי מהגר אין המדינה נוטלת חלק בכינונה של התופעה ובשימורה. המושג "אלימות הגירתית" עשוי אפוא להשתרע גם על גילויי אלימות בהקשרים רחבים יותר של הגירה. עם זאת, לשם הבנת המקרים האחרים נדרשים פיתוח ובחינה שיתחשבו גם הם בצירוף המאפיינים המייחד את המקרים הללו. מאמר זה מבקש להציע לראשונה את המושג "אלימות הגירתית" תוך בחינתו בהקשר של מהגרות נפגעות אלימות אינטימית, בתקווה שמחקר־המשך יתרמו להבנתו ולקביעת היקף התפרשותו על-סמך בחינתו בהקשרים רחבים יותר.

ב. חסמים שאינם חוסים תחת המושג "אלימות הגירתית"

שלושה חסמים עיקריים עומדים בדרכן של מהגרות נפגעות אלימות בדרכן להיחלץ ממעגל האלימות. החסם הראשון הינו תרבותי-פסיכולוגי. מקורו במבנה אישיותה של המהגרת, אשר מתעצב, בין היתר, בהשפעת התרבות שבה נולדה, גדלה והתחנכה. תרבות זו, לעיתים קרובות, אינה רגישה דייה למצוקתן של נשים החיות בצל האלימות. חסם זה מקשה על המהגרת, פעמים רבות, להפנים את מצבה ולהפנות אצבע מאשימה כלפי הגבר האלים.⁴⁰ החסם השני הינו חברתי, והוא נובע ממיעוט מעגלי התמיכה שהמהגרת יכולה להסתייע בהם, בהיותה בארץ בגפה.⁴¹ החסם השלישי הינו החסם המדינתי, ומקורו במנגנוניה המשפטיים והביורוקרטיים של המדינה. אלה מעוצבים באופן המעניק עוצמה לא-מבוטלת בידיו של בן-הזוג האלים, ובכך מנציחים את מעגל האלימות.

כצעד מקדמי לקראת הדיון בחסם המדינתי – מושא הדיון העיקרי במאמר זה – נבקש לדון בקצרה בשני החסמים הראשונים. מטרת הדיון היא להעמיד במבחן הביקורת את טענת המדינה שלפיה למהגרת נפגעת האלימות יש מגוון רחב של אפשרויות להיחלץ ממעגל האלימות – החל בחזרה אל ארץ מוצאה וכלה בפנייה לרשויות הרווחה ואכיפת החוק. טענה זו נועדה לפטור את המדינה מאחריות כלפי המהגרות, ולייתר עריכת שינויים במדיניותן של רשויות המדינה המסדירות את מתן אשרות שהייה בישראל. המסקנה תהיה כי גם כאשר המהגרת מייחלת לעזוב את הגבר האלים, אפשרויות הבחירה הפתוחות לפניה, כטענת המדינה, אינן קיימות כמעט באופן מעשי.

40 הקושי לצלוח את שלב הטלת האשם (blaming) אינו ייחודי לנשים מהגרות, אלא אופייני לנפגעות אלימות אינטימית בכללותן, אולם הוא עלול להתעצם ולהתחדד במקרים של נפגעות מהגרות. ראו לעיל ה"ש 8.

41 גם הקושי לצלוח את שלב התביעה לקבלת סעד בגין העוול (claiming) אינו ייחודי לנשים מהגרות, אלא אופייני לנפגעות אלימות אינטימית בכללותן, אולם גם הוא עלול להתעצם ולהתחדד במקרים של נפגעות מהגרות. ראו לעיל ה"ש 8.

1. חסם תרבותי-פסיכולוגי

התרבות היא שם כולל לאוסף של אמונות, ערכים, מנהגים ודרכי חיים שהפרט רוכש מסביבתו ואשר באים לידי ביטוי במערכת של סמלים, טקסים ומסורות. באמצעותה האדם מפרש את שלל האירועים והחויות שהוא חווה במהלך חייו. לתרבות שמור אפוא תפקיד מכונן בעיצוב השקפת-עולמו ומבנה אישיותו של הפרט.⁴² מהגרות נפגעות אלימות מגיעות פעמים רבות מחברות פטריארכליות ושמרניות המחנכות אותן כי "הגבר תמיד צודק" וכי "יש לעשות כדברו".⁴³ בחלק מן המדינות אישה אף נתפסת כרכוש בעלה. בעבור חלק מן הנשים הללו ההגירה מסמלת אפוא יותר מאשר חלון-הזדמנויות כלכלי אל המערב. היא מאפשרת הזדמנות לחמוק מכבלי תרבות המכתיבה את דרך חייהן במדינות המוצא: נישואים ללא בחירה, החובה לטפל במשפחה כולה, העברת השכר במלואו לאב או לבעל, וחיים ללא מוצא לצד גבר אלים.⁴⁴

אולם גם לאחר שעזבו המהגרות את ארצות מוצאן, הן מתקשות להתנתק באופן מוחלט מכבלי התרבות שאליה נולדו. העדר מדיניות הגירה סדורה, שתאפשר אינטגרציה של נשים אלה בחברה הקולטת, מגבירה את הסיכוי שהן ייוותרו מסוגרות בתוך מערך המושגים, המחשבות והאמונות שהביאו עימן מארצות המוצא. מוקפות במהגרות אחרות, הדומות להן בתרבותן ובמנהגיהן, הן נותרות לכודות בתווך שבין תרבותה של החברה הקולטת לבין התרבות שמקרבה באו. מהגרות רבות דיווחו כי הן המשיכו במערכת היחסים האלימה עם בן-זוגן מחמת שיקולים הקשורים לדת, למעמדה של האישה בתרבות, לתפיסתה בנוגע

42. CLIFFORD GEERTZ, THE INTERPRETATION OF CULTURES 3-5 (1973)

43. Laura Jontz, *Eighth Circuit to Battered Kenyan: Take a Safari – Battered Immigrants Face New Barrier When Reporting Domestic Violence*, 55 *DRAKE L. REV.* 195, 206-209 (2006). המחברת מדגימה את חובת הציות של האישה לגבר בחברות שמרניות באמצעות מימרה המקובלת בחברה הווייטנמית: "When a woman is young, she must obey her father. When a woman is old she must obey her husband. When a woman is married she must obey her husband. When a woman is old she must obey her son" (שם, בעמ' 206). אישה הגדלה כל חייה עם תודעה של ציות תתקשה לאזור את הכוחות הנדרשים על-מנת לרווח לרשויות על מעשיו של בן-הזוג האלים. ראו גם: Uma Narayan, "Male-Order" Brides: Immigrant, Women Domestic Violence and Immigration Law, 10 *HYPATIA* 104, 105-106 (1995).

44. בספרה לא באנו להישאר, העוסק בחוייתם של בני הקהילה האפריקנית בישראל ובמצבם עם חזרתם לארצם, מצטטת גליה צבר את דבריה של מהגרת-עבודה ששהתה בישראל שנים מספר: "אחרי שחיים פה כמה שנים, זה מאוד קשה לא לראות דברים אחרים. אני רוצה חיים אחרים. אני לא רוצה להיות כמוך... אבל אני גם לא רוצה להיות כמו אמא שלי... אם יגרשו אותי, אני אמות. עכשיו החיים שלי ממש אחרים... אני מחליטה מה אני עושה, מתי ועם מי. כשאחזור הביתה אפתח עסק משלי... יהיה לי יותר קל. אם לא תהיה לי עבודה, או אני אצטרך להיות תלויה בבעלי או באחים שלי ולא יהיה לי כסף משלי... אני לא מוכנה לחזור לזה...בשביל זה באתי לכאן". ראו צבר, לעיל ה"ש 3, בעמ' 135.

לתפקידיה כאם וכרעה, ולציפיות המופנות אליה מכוח תפקידיה אלה, לרבות חשש מהידרדרות מעמדה בקהילה אם תהיה גרושה או אם יחידנית.⁴⁵ אישה המגיעה מתרבות פטריארכלית ונקלעת למערכת יחסית אלימה תתקשה לחשוב על עצמה במושגים של קורבן, ולתפוס את עצמה כסובייקט נפרד מבן-זוגה וממשפחתה – כזה הזכאי להתייחסות מובחנת ומכבדת. אישה כזו תתקשה לשיים את המעשה (naming) ולסווגו כמעשה אלימות פסול הראוי לעונש. במקרים רבים לא יתעוררו בה כלל הרצון או ההכרה בצורך לקום ולעזוב את בן-הזוג האלים.⁴⁶

45 העדרם של מחקרים רלוונטיים בנוגע למצב בישראל בתחום זה מונע מאיתנו את האפשרות לבחון בצורה אמפירית את הגורמים המשפיעים על הנשים מושאות המאמר. בהינתן אילוצים אלה, כל שניתן לעשות הוא ללמוד תובנות מרכזיות מן הספרות הקיימת בעולם בהקשר זה, תוך היהירות מהחלה גורפת שלהן על המציאות הישראלית. ראו: Mary Ann Dutton, Leslye E. Orloff & Giselle Aguilar Hass, *Characteristics of Help-Seeking Behaviors, Resources and Service Needs of Battered Immigrant Latinas: Legal and Policy Implications*, 7 GEO. J. POVERTY L. & POL'Y 245 (2000). ממחקרן של אלה עולה כי נשים שנשארו לחיות לצד המתעלל נימקו זאת בפחד לאבד את הילדים (48.2%), בצורך לשמר את התא המשפחתי (41.2%), ברצון לשמור על קשר בין הילדים לאב (41.2%), בתפיסה שלפיה "אימא טובה אינה עוזבת" (18.8%) וברת (18.8%). נמצא כי החשש מפני חיי בדירות ומפני תגובת הקהילה על ההחלטה לעזוב את הבעל, וכן החשש בגין אי-ידיעת השפה, משפיעים על נשים שבחרו להישאר עם בן-זוג מתעלל יותר מאשר על מי שעזבו (ראו שם). נשים מאסיה ומאמריקה הלטינית לא הרבו לדווח למשטרה על היותן קורבנות אלימות במשפחה, מחשש להכתמת שמן הטוב ושם משפחתן. ראו Baker, *Dialectics and Domestic Abuse*, לעיל ה"ש 2, בעמ' 1464. נשים אפריקניות חששו מתגובת קהילתן על מעשה זה, המתפרש כשיתוף-פעולה עם משטר דכאני ולכן ברובו, תוך הפקרת בן-הזוג השחור למערכת המפלה שחורים. מנגנונים תרבותיים אלה הם רבי עוצמה, ולא פעם יצרו אצל נשים את התחושה כי הן עצמן מקור הבעיה, ולא בן-הזוג. חלק ממנגנונים אלה מהווים מערכת ענישה המעוגנת בתרבות, אשר מטילה עונשים שונים על "עברות" המוכתבות על-ידי תרבות זו. העונשים נעים מהטלת אות-קלון על האישה ועד רציחתה. קשיים תרבותיים אלה מונעים אותה לא פעם גם מלפנות לייעוץ משפטי, מלהתלונן במשטרה ואף מלפנות לארגוני סיוע ממשלתיים או לא-ממשלתיים. ראו: Julia L. Perilla, Roger Bakerman & Fran H. Norris, *Culture and Domestic Violence: The Ecology of Abused Latinas*, 9 VIOLENCE & VICTIMS 325 (1994); הדר דנציג-רוזנברג ויפעת פרדר "האחרת שבתוכנו": על עריכת-דין חברתית 'רגישת-תרבות' "מעשי משפט ג 45 (2010).

46 נשים מחברות שמרניות עשויות להכחיש את קיומה של אלימות אינטימית או אף לעודד אותה. ראו: Deanna Kwong, *Removing Barriers for Battered Immigrant Women: A Comparison of Immigrant Protections under VAWA I*, 17 BERKELEY WOMEN'S L.J. 137, 140 (2002); Katerina Shaw, *Barriers to Freedom: Continued Failure of U.S. Immigration Laws to Offer Equal Protection to Immigrant Battered Women*, 15 CARDOZO J. L. & GENDER 663, 686–687 (2009). בחלק ממדינות אפריקה נשים אף גדלות עם האמונה כי אלימות היא חלק בלתי-נפרד ממערכת יחסים זוגית. ראו: FIDA KENYA, DOMESTIC VIOLENCE IN KENYA: REPORT OF A BASELINE SURVEY AMONG WOMEN IN NAIROBI 1, 8 (2002). בסקר שנערך בקרב

גם כאשר המהגרת נפגעת האלימות מצליחה להכיר במצבה, היא מתקשה עדיין להצביע על בן-הזוג כמקור האחראי לעוול שנגרם לה, ולהכיר באשמתו (blaming) ובזכותה לחיות חיים נטולי אלימות. גם קושי זה נעוץ לדעתנו, בין היתר, במסגרת התרבותית אשר לתוכה נולדה המהגרת. מי שחונכה כל חייה להאמין כי הצדק הוא נחלתו הבלעדית של הגבר תתלה את האשם באלימות בעצמה, ולא בכך-זוגה. מנגנוני ההדחקה התרבותיים, החוברים אל מנגנוני האשם הטבעיים ממילא בעולמן הרגשי של נפגעות אלימות אינטימית,⁴⁷ יניעו אותה לפעול לפתרון בעיית האלימות על-ידי ניסיון להיות רעה טובה יותר לבעלה או אם טובה יותר לילדיה, מתוך מחשבה שהתנהגותה הרעה היא שהובילה לאלימות כלפיה. התרבות ממשיכה אפוא למלא תפקיד משמעותי בהצרת האפשרויות הפתוחות לפני המהגרת לקום ולעזוב. חסם נוסף המוכר בספרות העוסקת באפשרות הגישה של אוכלוסיות מוחלשות למשפט נוגע בחוסר האמון שהן רוחשות כלפי המוסדות המשפטיים והביורוקרטיים של המדינה.⁴⁸ אנשים שנסיון חייהם מול מערכות המדינה מורכב כולו מהתנסויות שליליות – כנאשמים במשפט פלילי, כנתבעים בהליכים אזרחיים וכיוצא באלה – יתקשו לראות בהן כתובת לפתרון בעיותיהם. מבחינתם המשפט הוא ה"אויב" המסייע לצד האחר, החזק, העומד מולם. לפיכך גם הכרה באשמתו של בן-הזוג אינה מבטיחה את סיומו של מעגל האלימות, לנוכח העדר הנכונות להיעזר במנגנוני החוק והמשפט ולתבוע את הרחקתו של בן-הזוג האלים (claiming). דברים אלה נכונים ביתר שאת כאשר עסקינן במהגרות, אשר רבות מהן מגיעות מתרבות משפטית הרואה אותן כנחותות במקרה הטוב או כחסרות זכויות לחלוטין במקרה הרע – תרבות משפטית השמה חיץ בין הספירה הציבורית, הכפופה למשפט, לבין הספירה הפרטית, שבה הגבר הוא השליט.⁴⁹

במקומות המוצא שרבות מן המהגרות מגיעות מהם המשפט והצדק הם נחלתו של הגבר בלבד. אם נוסיף על כך את רתיעתן הטבעית מפני מערכות המשפט במדינה הזרה – המסמלות תזכורת תמידית לסכנת הגירוש המרחפת מעליהן – וכן את עובדת השתייכותם של השופטים, רובם ככולם, לקבוצת האליטה, המייצגת את נורמות התרבות המארכת

נשים מניירובי השיבו יותר מ-20% מהנשאלות כי הן אינן מכירות כלל את המושג "אלימות אינטימית", אף ש-50% מהן השיבו כי היו קורבן להתעללות מצד בן-זוגן. שם, בעמ' 25.

47 פולק-שמואלי ואלי בוכבינדר "טיפול פרטני לאישה" אלימות במשפחה: לקראת התערבות רב-תחומית 39 (הרס גולדבלט וצבי איזיקוביץ' עורכים, 1994); דנציג-רוזנברג ופוגין, לעיל ה"ש 2, בעמ' 619.

48 ראו אלבשן, לעיל ה"ש 8, בעמ' 517-521.

49 Karyl Alice Davis, *Unlocking the Door by Giving Her the Key: A Comment on the Adequacy of the U-Visa as a Remedy*, 56 ALA. L. REV. 557, 570 (2004); Nimish R. Ganatra, *The Cultural Dynamic in Domestic Violence: Understanding the Additional Burdens Battered Immigrant Women of Color Face in the United States*, 2 J. L. Soc'y 109, 125 (2001); Karin Wang, *Battered Asian American Women: Community Responses from the Battered Women's Movement and the Asian American Community*, 3 ASIAN L.J. 151, 172 (1996).

בחברה שהמהגרות זרות לה,⁵⁰ המסקנה שתתקבל היא כי האפשרות של מהגרות נפגעות אלימות לפנות למוסדות המדינה אינה יותר מאשליה מתעתעת. חשוב להדגיש כי החסם האמור מפני הסתייעות במנגנוני המשפט לצורך הפסקת האלימות שונה במהותו מן החסם המדינתי, אשר יידון בהרחבה בפרק ג להלן. בתת-פרק זה הושם הדגש באופן שבו מערכת המשפט מצטיירת בעיניה הסובייקטיביות של המהגרת כפועל יוצא מתרבותה ומאורחות חייה. בפרק הבא נעמוד על כשלים אובייקטיביים בנוהלי ההגירה של מדינת-ישראל המהווים חסם ממשי בפני מהגרת המבקשת לעזוב את בן-זוגה האלים.

גם האפשרות של המהגרת לחזור אל ארץ מוצאה אינה מצטיירת ברוב המקרים כפתרון מציאותי למצוקתה. ראשית, במקרים רבים גורל של חיים קורבניים ונטולי זכויות הוא שהניע אותה מלכתחילה לקום ולעזוב את ארץ המוצא בחיפוש אחר חיים חדשים. שנית, ככל שהמהגרת מגיעה ממדינות שבהן התרבות הפטריארכלית נוקשה יותר כן שיבתה אליה כאישה גרושה או כאם יחידנית קשה יותר. אישה שעזבה את בן-זוגה וילדיה תצטייר כמי שנכשלה בתפקיד המיועד לה – אם ורעיה – ועל-כן אין לצפות שהיא תתקבל בארצה בזרועות פתוחות. סביר להניח כי בשובה היא תיתפס כמקור לכושה בקרב משפחתה ובני קהילתה, שהרי לא רק שהיא עזבה את ביתה ועברה לארץ זרה, כעת היא שבה לאחר שהפנתה עורף למסורת שעל ברכיה חונכה.⁵¹ בושה זו עלולה להוביל לנקיטת סנקציות נגדה על-ידי בני המשפחה, לרבות אלימות כלפיה וכליאתה בביתה. לעיתים תנסה המשפחה למחות את החרפה באמצעות נישואים חוזרים שלה, בכל מחיר, למי שנחשב, כמוה, "פגום" מבחינה חברתית – זקן, נכה או חולה נפש.⁵² במציאות כזו אין פלא שמהגרות רבות בוחרות להיוותר במערכת היחסים האלימה.

2. חסם חברתי

נוסף על החסם התרבותי-הפסיכולוגי, המתקיים ברובד הפנימי בין המהגרת נפגעת האלימות לבין עצמה, יש חסם נוסף המתקיים ברובד החיצוני – בין המהגרת לבין החברה – ומקשה עליה אף הוא להיחלץ ממעגל האלימות: המהגרת נעדרת מעגלי תמיכה חברתיים ומשפחתיים העשויים לסייע לה בשעת צרה הן מול הגבר האלים הן מול מוסדות המדינה. הספרות העוסקת בהיבטים הסוציו-פסיכולוגיים של נשים נפגעות אלימות מכירה בתהליך הסתגרותן ובידודן של נפגעות אלימות מן המעגלים החברתיים שאליהם השתייכו עובר

50 להרחבה על הפערים התרבותיים המקשים את המפגש בין אוכלוסיות מהגרים לבין המוסדות המשפטיים ראו: JOHAN THORSTEN SELLIN, CULTURE CONFLICT AND CRIME (1938).

51 חברות שמרניות רבות דוחות מעליהן נשים גרושות. אלה נתפסות בעיני החברה כמי שפגעו בילדיהן כאשר הרחיקו אותם מאביהם, ואף הפחיתו את הסיכוי של אחיותיהן למצוא שידוך הולם: Raj & Silverman, *Violence Against Immigrant Women*: לעיל ה"ש 14, בעמ' 382; Heidi M. Bauer, Michael A. Rodriguez, Seline Szkupinski Quiroga & Yvette G. Flores-Ortiz, *Barriers to Health Care for Abused Latina and Asian Immigrant Women*, 11 J. HEALTH CARE FOR THE POOR & UNDESERVED 33, 33–44 (2000).

52 מתוך חוות-ידעת שהוגשה מטעם המרכז לפלורליזם יהודי בעת"ם (מנהליים י-ם) 8799/08 אבו לאמה נ' שר הפנים (פורסם בנבו, 15.2.2009) (טיוטה מצויה בדינו).

לחיינה בצל האלימות.⁵³ במקרים מושא דיוננו, לצד תהליך הכיבוד המתהווה גם כאשר קיימים קשרים קודמים, המהגרות חסרות מלכתחילה מעגלי תמיכה חברתיים כאמור. פעמים רבות המהגרת מגיעה לארץ בגפה, ללא כל אותם חברים וקרובי-משפחה שהקיפו אותה בארץ המוצא. כאשר מדובר במהגרת שהגיעה לארץ למטרות עבודה, קיים אף נוהל מפורש של משרד הפנים המתנה את מתן אשרת העבודה בכך שהמהגרת תמצא בארץ לברה, ללא קרובי-משפחה מדרגה ראשונה השוהים בישראל.⁵⁴ נוהל זה מעצים עוד יותר את

53 ראו, למשל, לאה קסן "ה'עצמי המורחב' בסיפורי חיים של נשים מוכות וגברים אלימים" חברה ורווחה כ 129, 133, 148 (2000).

54 ראו נוהל רשות האוכלוסין, ההגירה ומעברי הגבול 5.3.0001 "הזמנת עובד זר מחו"ל" (22.6.2011) www.piba.gov.il/Regulations/93.pdf. מדיניותה של ישראל בנושא זה אינה חפה מביקורת. ארגון העבודה העולמי המליץ למדינות המשמשות יעד להגירה להתיר למהגרים להגיע עם בני משפחותיהם. ראו המלצה מס' 86 של ארגון העבודה הבינ-לאומי הנלווית לאמנה בדבר עובדים-מהגרים – Migration for Employment Recommendation (Revised) 1949; המלצה מס' 151 של ארגון העבודה הבינ-לאומי הנלווית לאמנה בדבר עובדים-מהגרים – Migration for Employment Recommendation 1975. בשנת 2004 פרסם צוות הערכה מטעם האיחוד האירופי מחקר שעסק בבני משפחותיהם של מהגרי-עבודה והציג את חשיבותו המכרעת של פן זה בחיי המהגרים. הדוח קבע כי תרומתן של משפחות מהגרים לכלכלה האירופית גדולה יותר מתרומתם של מהגרים שנאלצו להיפרד ממשפחותיהם. בעקבות הדוח הוקדש גיליון 30(2) של כתב-העת JOURNAL OF ETHNIC AND MIGRATION STUDIES (משנת 2004) לדיון בשאלת משפחות המהגרים – הן כאשר משפחות אלה מהגרות למדינות היעד והן כאשר הן נותרות במדינת המוצא – ובשאלה כיצד תהליך ההגירה משפיע על המרקם המשפחתי. בארץ הגדיר בית-המשפט את ההנמקה לאיסור נישואיהם של בני-זוג מהגרים העובדים בישראל "הנמקה סבירה ולגיטימית". ראו עת"ם (מנהליים ת"א) 2485/04 אופיר נ' שר הפנים, פס' 20 (פורסם בנבו, 2.8.2005). ראו גם חני בן ישראל "שטח הפקר – מהגרות עבודה בישראל 2011" 10 (עמותת קו לעובד, 2011) www.kavlaoved.org.il/wp-content/uploads/2011/03/Shetach-2011.pdf. מנסיונם של ארגוני זכויות אדם, מדיניות זו יצרה שיטה של הלשנות מצד חברות כוח-אדם ומעסיקים שחפצו לסיים את יחסי העבודה עם המהגרים ולהביא לידי גירושם. ראו חני בן ישראל ועודד פלר "אין מדינה לאהבה: פגיעות בזכות למשפחה של מהגרי עבודה בישראל" 3 (עמותת קו לעובד והאגודה לזכויות האזרח, 2006) www.acri.org.il/he/1433. באופן דומה, נוהל הטיפול בעובדת זרה בהריון ובעובדת זרה אשר ילדה בישראל" (1.8.2009) הגבול 5.3.0023 "טיפול בעובדת זרה בהריון ובעובדת זרה אשר ילדה בישראל" (1.8.2009) קבע כי מהגרת שילדה בישראל תידרש לעזוב את המדינה עם תינוקה תוך שלושה חודשים או לשלוח אותו לארצה. הטענה המקובלת בדבר הסכמתה של המהגרת להעסקתה בתנאים לא-תנאים שימשה גם את מצדדי הנוהל בדיון שהתקיים בעניינו. בישיבת הוועדה המיוחדת לבחינת בעיית העובדים הזרים אמרה נציגת רשות מנהל האוכלוסין במשרד הפנים: "יש להם את המנטאליות להשאיר את הילדים לטיפול של סבא וסבתא, הן ממילא רוכן משאירות כבר ילדים אצל סבא וסבתא. אני אמרתי שזה מהניסיון שלי, רוכן משאירות ילדים אצל הסבא והסבתא." ראו פרוטוקול ישיבה מס' 39 של הוועדה המיוחדת לבחינת בעיית העובדים הזרים, הכנסת ה-16, 19 (3.11.2004) www.knesset.gov.il/protocols/data/html/zarim/2004-11-03.html. (להלן: פרוטוקול ישיבה מס' 39). גישה זו השתקפה גם מדבריה של נציגת המשטרה: "כשהן באות לכאן הן עושות בחירה, הן לא חסרות ישע, הן לא קטינות, הן עושות בחירה והבחירה

שליטתו של הגבר האלים במהגרת, בהיותו בן משפחתה היחיד. מכיוון שרבות מן הנשים מושא מאמר זה מגיעות לארץ כמהגרות-עבודה, ורק בהמשך נקלעות למערכת זוגית אלימה, האמור לעיל תקף גם לגביהן.

גורם מרכזי נוסף המקשה על המהגרת ליצור מעגלים חברתיים בארץ ההגירה הוא העובדה שהיא אינה דוברת את שפת המקום. בהעדר יכולת לתקשר עם הסביבה המקיפה אותה, המהגרת מתכנסת אל תוך עצמה, ורוקמת קשרים חברתיים בעיקר עם מהגרות נוספות החולקות עימה תרבות ושפה משותפות. ברם, בעוד קשרים עם בני המקום, אזרחים ישראלים, טומנים בחובם פוטנציאל לקידום מעמדה של המהגרת, משום יכולתה להסתייע בהם לשיפור נגישותם של מוסדות המדינה לגביה, קשרים עם מהגרות מוחלשות כמותה מחזקים דווקא את דפוסי השליטה של הגבר האלים באורחות חייה. בן-הזוג מהווה בעבור המהגרת נפגעת האלימות את הגשר היחיד לעולם החיצון המקיף אותה.⁵⁵ כבן המקום הבקיא באורחות החוק והממשל, הוא היחיד בסביבתה שידע למלא בעבודה טפסים; לגשת עימה למוסד לביטוח לאומי, לבנק או לדואר ולשלם את חשבונותיה; לרשום את ילדיה לגני-הילדים וכיוצא בזה. היכולת לרכוש את שפת המקום נמנעת לעיתים מן המהגרת גם לאחר שנים רבות שבהן היא שוהה בארץ. עם הגיעה לישראל היא נאלצת לכלות את ימיה בעבודה, על-מנת לפרנס את עצמה ואת משפחתה. מי שהגיעה לארץ כמהגרת-עבודה חייבת במקרים רבים סכומי

היא לעזוב את המשפחה ולבוא לעבוד כאן. עכשיו, אם את מחליטה להיכנס להריון זה סוג של בחירה, ואז יש לך בחירה לקום וללכת" (שם). לאחרונה קיבל בג"ץ עתירה בנושא זה, והורה על ביטולו של הנוהל תוך קביעה כי יישום הנוהל יוצר פגיעה בזכויות-יסוד של המהגרת. ראו בג"ץ 11437/05 קו לעובד נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 13.4.2011). דה-הומיניזציה זו של המהגרים הוצדקה בטענה כי בהחלטתם להישאר לעבוד כאן גלומה הסכמתם לתנאים שהציבה המדינה בפניהם. לדיון הבוחן את השימוש המקובל בטיעון בדבר הסכמת העובד הזר לתנאים שבהם יעבוד כצידוק לשלילת זכויותיו, ראו גיא מונדלק "עובדים או זרים בישראל? חוזה התשתית" והרפיציט הדמוקרטי" עיוני משפט כז 423 (2003).

55 בהעדר יכולת לדבר בשפת המקום, מהגרות רבות חוות תחושות של זרות וניכור מצד החברה הסובבת אותן. פעמים רבות בן-זוגה של המהגרת מחבל בנסיונותיה ללמוד את השפה, על-מנת לשמר לעצמו אמצעי שליטה ופיקוח על אורחות חייה ועל הקשרים שהיא מנהלת. ראו: LETI VOLPP, WORKING WITH BATTERED IMMIGRANT WOMEN: A HANDBOOK TO MAKE SERVICES ACCESSIBLE 13 (Leni Marin ed., 1995). להרחבה נוספת על-אודות החסם הלשוני והשפעתו על האפשרות להיחלץ ממעגל האלימות ההגירתית ראו Kwong, לעיל ה"ש 46, בעמ' 141; Deborah A. Morgan, *Access Denied: Barriers to Remedies under the Violence Against Women Act for Limited English Proficient Battered Immigrant Women*, 54 AM. U. L. REV. 485, 493–496 (2004). אומנם קיימות עמותות שונות שעניינן סיוע למהגרים, אך בעיית הנגישות מהווה חסם ממשי בדרכן של מהגרות נפגעות אלימות לממש הזדמנויות סיוע כאלה. העמותות, מצידן, אינן יוזמות פעולות לאיתור נשים המשתייכות לאוכלוסייה זו, ולכן כדי לזכות בסיוען, על המהגרת להגיע למשרדי העמותה או לחלופין לכלא, שם נציגים מטעם העמותות הללו עורכים סיועים.

כסף של אלפי דולרים לסוכנויות תיווך שונות ולגורמים במדינות המוצא,⁵⁶ כך שהאפשרות ללמוד את השפה נותרת בגדר זכות־יתר שרחוקה מהישג־ידה.

בדידותה החברתית של המהגרת ותלותה בכך־הזוג האלים מובילות לעיתים לתוצאות אבסורדיות הממחישות את מציאות החיים האכזרית שהיא מנת־חלקה. כך, למשל, גם כאשר המהגרת מחליטה לפנות למשטרה בבקשה לעזרה, השוטרים מגלים כי אין ביכולתם לתקשר עימה ולשמוע את גרסתה. התוצאה היא שהשוטרים נסמכים לא פעם על גרסת הבעל האלים לאירועים שבהם הוא עצמו היה מעורב.⁵⁷ הדוגמות שאנו נסמכות עליהן לקוחות אומנם ממחקרים שתיעדו את התופעה בארצות־הברית, אך בהעדר מידע אמפירי בנוגע למתרחש בישראל, מחקרים אלה עשויים להוות אינדיקציה זהירה לסוג הקשיים שעלולים להתגלע גם בהקשר המקומי.

במקרים רבים הגבר מודע היטב לחולשותיה של המהגרת, ועושה בהן שימוש נגדה. דוגמה לניצול כוח כאמור מצויה בפסק־הדין בעניין קריסטל,⁵⁸ המרמז על דמיון בין דרכי פעולתה של משטרת ישראל לבין דרכי הפעולה שהוזכרו לעיל בהקשר האמריקני. הנאשמת, המהגרת מבוליביה, הורשעה בהריגת בעלה, אזרח ישראלי, לאחר שנים של התעללות קשה מצידו. מגזר־הדין עולה תיאור מפורט של ההתעללות שהייתה מנת־חלקה: האלימות המינית כללה החדרת חפצים לאיבר מינה, וכחלק מן האלימות הנפשית איים עליה הגבר כי ישלח רוצחים אל בתה הבכורה מנישואיה הראשונים בבוליביה. הגבר אף אסר עליה להשתמש בשירותים כאשר הוא נמצא בבית, ולשבת ליד השולחן בשעה שהוא אוכל.⁵⁹ כפי שעולה מתיאור מסכת היחסים, הגבר היה מודע לכוחו הרב אל מול האישה. "על פי התסקיר, יחסי הנאשמת עם בעלה אופיינו בהתעללות רגשית ומינית מצדו לאורך כל שנות נישואיהם. שינוי לרעה התחולל, לטענת הנאשמת, כבר במטוס בדרך לישראל, כשהמנוח התבטא, כי משפחתה של הנאשמת לא תוכל לגונן עליה והיא תהיה תלויה לחלוטין בו."⁶⁰ בסופו של דבר פנתה הנאשמת למשטרה, "אך בהעדר שפה למסור תלונתה, הוזמן המנוח למשטרה והשיבה לביתה".⁶¹

הנה כי כן, מיני החסמים שתיארנו לעיל עשויים ללמד על קשייה של המהגרת נפגעת האלימות להיחלץ ממציות החיים בצל האלימות: החל בקושי להכיר במצבה, אשר נובע,

56 ראו פרשת עמותת "קו לעובר", לעיל ה"ש 32; בג"ץ 2405/06 קו לעובר נ' מנהל יחידת הסמך לעובדים זרים – משרד התעשייה, המסחר והתעסוקה (פורסם בנבו, 20.3.2006). לדיון נוקב בתנאי חייהן של מהגרות־עבודה בישראל ראו בן ישראל, לעיל ה"ש 54.

57 Davis, לעיל ה"ש 49, בעמ' 568–572, חושפת מציאות אף קודרת מזו שתיארנו אנו. בחלק מן המקרים בן־הזוג האלים לא רק משמש מתורגמן, אלא גם מגיש תלונה נגדית, ומנסה לצייר את עצמו כקורבן של מערכת היחסים האלימה. השוטרים, שאינם מוכשרים לשוחח עם המהגרת בשפתה, נוטים להאמין לגרסת הבעל אזרח המדינה, וכך פעמים רבות המהגרת, שביקשה לזכות בהגנת המשטרה, מוצאת את עצמה עצורה כחשד לתקיפת הבעל. ראו עוד Ganatra, לעיל ה"ש 49.

58 ת"פ (מחוזי ב"ש) 8056/02 מדינת ישראל נ' קריסטל (פורסם בנבו, 18.11.2002).

59 שם, פס' 2 לגזר־דינה של השופטת סלוטקי.

60 שם.

61 שם.

בין היתר, מן הרקע התרבותי שבו צמחה; המשך בקושי להתגבר על חסמים פסיכולוגיים, שבעטיים היא תופסת את מערכת המשפט כ"אויב" שמוטב להישמר מפניו; וכלה בחסרונם של בני משפחה וחברים שיוכלו לשמש לה משענת ולהקל את סבלה בהתמודדותה מול הגבר האלים, מחד גיסא, ומול הביורוקרטיה הזרה והסבוכה, מאידך גיסא. חסמים אלה מחזקים את ההכרה בחוסר האונים שהוא מנת-חלקן של מהגרות נפגעות אלימות – לא נשים חופשיות שמגוון רחב של אפשרויות בחירה עומד לרשותן, כטענת המדינה,⁶² אלא נשים מוחלשות הנטועות בחברה זרה בלי יכולת לקבל מזור של ממש.

ג. משולש האלימות ההגירתית: מדינה-גבר-אישה

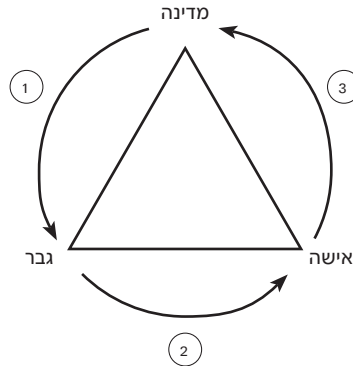
החסם התרבותי-הפסיכולוגי והחסם החברתי, אשר תוארו בחלק הקודם, מושפעים מעולמה של המהגרת. הקושי לשיים את העוול שהנפגעת חווה והקושי לייחס אחריות ואשמה לגבר האלים קשורים לעולמה הפנימי, ומושפעים מהפנמת ערכי התרבות במדינת מוצאה. גם הקושי ליצור מעגלים חברתיים משמעותיים שיסייעו לה בשעת צרה מושפע מבחירתה לעזוב את מדינת המוצא ולהגר לארץ זרה. אף שהמהגרת אינה אשמה במצבה, ניתוח החסמים הללו מלמד כי הסרתם תלויה לא רק בגורמים חיצוניים, אלא במידה זו אחרת גם במהגרת עצמה.

המושג "אלימות הגירתית", אשר יתואר ויוסבר בחלקו הנוכחי של המאמר, מעתיק את מרכז-הכובד מן הרבדים הנוגעים בעולמה של המהגרת אל עבר המרחב החיצוני-הנורמטיבי, המעוצב על-ידי מנגנוניה המשפטיים והביורוקרטיים של המדינה. האחרונים מציבים בפני מי שהצליחה להתגבר על שני החסמים שתוארו לעיל שורה של חסמים נוספים, ההופכים את המדינה לשותפה מרכזית בהנצחת קורבנותה של המהגרת. לנוכח האמור נטען כי האחריות להסרתם של חסמים אלה אינה מוטלת על כתפיה של המהגרת, אלא על המדינה. היקפה של אחריות זו מתמצה בחובת המדינה לספק לאישה פתרונות ישימים להיחלצות ממעגל האלימות.

אלימות הגירתית היא אפוא כינוי לתופעה מורכבת ורב-ממדית המתארת את משולש היחסים בין המדינה, הניצבת בראש המשולש, לבין הגבר האלים והמהגרת נפגעת האלימות, הניצבים בשני הקודקודים בבסיסו (ראו להלן איור 1). הצלע הראשונה, המחברת בין המדינה לבין הגבר, מתארת את התשתית הנורמטיבית אשר דוחקת את המהגרת נפגעת האלימות לידי של הגבר האלים ומעניקה בידי כוח רב. הצלע השנייה, המחברת בין הגבר לבין האישה, מתארת את האופן שבו הגבר מנצל את הכוח הניתן לו על-ידי המדינה על-מנת להפעיל כלפי המהגרת – לצד ביטויי האלימות ה"רגילים" המוכרים כמנת-חלקן של כלל הנשים החיות עם גבר אלים – אמצעי דיכוי ואיום נוספים המייחדים את האלימות ההגירתית. הצלע השלישית, המחברת בין המדינה לבין האישה, מתארת כיצד המדינה חוסמת, באופן מעשי, את דרכה של המהגרת המבקשת להיחלץ ממעגל האלימות.

62 ראו את הציטוט מדבריה של נציגת המשטרה מתוך פרוטוקול ישיבה מס' 39, לעיל ה"ש 54.

איור 1: משולש האלימות ההגירתית

בחלק זה נבקש "לפרק" את מערך היחסים המורכב שלעיל, ולהמשיג בנפרד כל אחת מצלעותיו, על תפקידה ומאפייניה הייחודיים. "פירוק" זה, כפי שנראה, יסייע בחשיפת תפקידה המרכזי של המדינה בתהליך הפיכתה של האישה לקורבן. הצלעות יידונו בסדר כרונולוגי, ותחת כל צלע יוצגו ההסדרים הנורמטיביים האחראים ליצירתה.

1. צלע ראשונה – בין המדינה לגבר

מהגרות נפגעות אלימות משתייכות לקבוצה רחבה יותר – קבוצת המהגרים. בתוך קבוצה זו, הנחלקת אף היא לכמה תת־קבוצות, מהגרות נפגעות אלימות אינטימית משתייכות לקבוצת בני המשפחה, ובתוך קבוצה זו – לקבוצת המהגרים אשר מקיימים קשרי זוגיות או נישואים עם אזרח ישראלי אך אינם זכאים לאזרחות מכוח חוק השבות.⁶³ תחת הצלע הראשונה נסקור את ההסדרים הנורמטיביים לרכישת מעמד בישראל מכוח יחסי זוגיות עם אזרח ישראלי. לאחר הצגת הנהלים נבחן את השפעתם על תופעת האלימות ההגירתית ואת תרומתם לה. בטרם נפנה לבחינת ההסדרים עצמם, נבקש להבהיר תחילה מדוע הצלע הראשונה היא זו המחברת בין המדינה לבין הגבר אזרח המדינה. ההסדרים שנסקור עוסקים בדרך שבה המהגרת קונה את אזרחותה הישראלית, ועל־כן מתבקש לכאורה לומר כי היא העומדת במרכזם של הסדרים אלה. אולם מטרתם של הסדרי ההתאזרחות מכוח יחסי זוגיות היא לאפשר לאזרחי המדינה לממש את זכותם החוקתית לקיים חיי משפחה.⁶⁴ התמריץ שעומד בבסיס חקיקתם

63 ראו לעיל תת־פרק א1 למאמר.

64 בעניין עראלה קבע בית־המשפט, בדעת רוב, כי הזכות לחיי משפחה היא זכות חוקתית הנגזרת מן הזכות לכבוד: "הזכות לחיי המשפחה אינה מתמצית בזכות להינשא ולהוליד ילדים. הזכות לחיי משפחה משמעותה גם הזכות לחיי משפחה משותפים. זו זכותו של בן הזוג הישראלי לקיים את חיי משפחתו בישראל. זכות זו נפגעת אם אין מאפשרים לבן הזוג הישראלי להיות חיי משפחה בישראל עם בן הזוג הזר. בכך נכפית עליו הבחירה בין הגירה מחוץ לישראל לבין ניתוק מבן זוגו... מכבוד האדם, אשר מבוסס על האוטונומיה של הפרט לעצב את חייו, נגזרת זכות־הבת של הקמת התא המשפחתי והמשך החיים המשותף יחדיו כיחידה אחת."

אינו מכונן אפוא להיטיב עם המהגרת; הסדרי ההתאזרחות נועדו לאפשר את הגשמתה של הזכות לחיי משפחה של האזרח, מבלי שבת־זוגו המהגרת תגורש מתחומי המדינה. על רקע הדברים הללו יש להבין גם את האופן שבו עוצבו ההסדרים, כפי שיוצג להלן. רכישת אזרחות בישראל נעשית על־פי האמור בחוק האזרחות (להלן: החוק).⁶⁵ החוק אינו קובע מסלול עצמאי לרכישת אזרחות ישראלית בעבור מהגרים שאינם יהודים. סעיף 5 לחוק מונה אומנם תנאים אחרים אשר בהתקיימם יוכל בגיר שאינו אזרח ישראלי לקבל אזרחות, אולם ההחלטה הסופית ברבר מתן האזרחות כפופה לשיקול־דעתו של שר הפנים.⁶⁶ בפועל רק מעטים זוכים לקבל אזרחות מכוח סעיף זה.⁶⁷ התוצאה היא, אפוא, שבפועל הדרך

- עניין עדאלה, לעיל ה"ש 24, פס' 27 ו־34 לפסק־דינו של הנשיא ברק. עם זאת, הזכות שמורה לאזרח הישראלי בלבד, ולא לבת־זוגו המהגרת: "מפתח הכניסה למדינה נתון בידי המדינה. לזרים אין זכות לפתיחתה של הדלת. כך לעניין זרים שאין להם כל קשר עם אזרחי ישראל. כך לעניין זרים הנשואים לאזרחים ישראליים ולילדיהם... פסק דיני מוגבל הוא לנקודת המבט של בן הזוג הישראלי, המבקש לממש את חיי המשפחה שלו עם בן זוגו הזר או עם ילדם המשותף בישראל." שם, פס' 100 ו־101 לפסק־דינו של הנשיא ברק.
- 65 חוק האזרחות קובע שש עילות לקבלת אזרחות ישראלית: עילה מכוח שבות; עילה מכוח נישואים לאזרח ישראלי ו"איחוד משפחות"; עילה מכוח ישיבה בישראל; עילה מכוח לידה ומכוח אימוץ; עילה מכוח התאזרחות; עילה מכוח הענקה. להרחבה על־אודות כל אחת מן העילות ראו רובינשטיין ומדינה, לעיל ה"ש 3, בעמ' 1071-1113. מדיניות ההגירה לישראל, כפי שהיא באה לידי ביטוי בחוק האזרחות, מתאפיינת בהקלה רבה בהענקת אזרחות ליהודים, מתוך הכרה בתפקידה הייעודי של מדינת־ישראל לשמש בית לאומי לעם היהודי. מאידך גיסא, האפשרות של מי שאינם יהודים (ואינם קרובי־משפחה של יהודים הזכאים לאזרחות מכוח חוק השבות) לזכות באזרחות כפופה לשיקול־דעתו של שר הפנים. להרחבה ראו שם, בעמ' 1071-1073.
- 66 ס' 5(א) לחוק האזרחות, שכותרתו "התאזרחות", קובע שישה תנאים שבגיר נדרש לעמוד בהם על־מנת לזכות באזרחות: המבקש נמצא בישראל; הוא שהה בישראל שלוש שנים מתוך חמש השנים שקדמו ליום הגשת בקשתו; הוא זכאי לשבת בישראל ישיבת־קבע; הוא השתקע בישראל או יש בדעתו להשתקע בה; הוא יודע עברית במידת־מה; הוא ויתר על אזרחותו הקודמת או הוכיח כי יחדל להיות אזרח חוץ כאשר יהיה אזרח ישראלי. גם בהתקיים התנאים הקבועים בס' 5(א), הענקת האזרחות כפופה לשיקול־דעתו של שר הפנים, כפי שקבוע בס' 5(ב): "מי שביקש להתאזרח ונתקיימו בו התנאים שבסעיף קטן (א), יעניק לו שר הפנים, אם דאה זאת לנכון, את האזרחות הישראלית על ידי מתן תעודת האזרחות" (ההדגשה הוספה). שיקול־דעתו הרחב של שר הפנים בהענקת אזרחות ישראלית נובע לא רק מהוראות ס' 5(ב) לחוק, אלא גם מסמכותו להעניק רישיון לישיבת־קבע בישראל, שהיא כאמור אחד מששת התנאים הקבועים בס' 5(א). אומנם אין מדובר בשיקול־דעת מוחלט, אך בפועל בית־המשפט ממעט להתערב בשיקול־דעתו המנהלי של שר הפנים. ראו רובינשטיין ומדינה, לעיל ה"ש 3, בעמ' 1105.
- 67 ראו אבינרי, אורגן ורובינשטיין, לעיל ה"ש 3, בעמ' 12, המסבירים כי חוק האזרחות קובע מסלול כללי של התאזרחות בתנאים מסוימים, אולם "מסלול זה אינו פתוח למהגרים, כולל אלה השוהים בארץ כחוק תקופה ממושכת, פרט למי שהמדינה חפצה ביקרו או שהם בני משפחה של אזרחים".

היחידה כמעט שבה מהגר יכול לזכות באזרחות ישראלית היא באמצעות קשרי זוגיות עם אזרח המדינה.

ההסדר התחיקתי שמכוחו בני־זוג של אזרחי המדינה רשאים לקבל אזרחות ישראלית מעוגן בסעיף 7 לחוק האזרחות, הקובע תנאים מקילים לקבלת אזרחות בעבור מהגרים הנשואים לאזרחי המדינה. אולם במשך שנים נהג שר הפנים להחיל את התנאים הקבועים בסעיף 5 גם על זוגות נשואים, וההשלכה המעשית של מדיניות זו הייתה אי־מתן אזרחות.⁶⁸ בעניין סטמקה פסל בית־המשפט מדיניות זו, וקבע כי על שר הפנים מוטלת החובה להביא לידי ביטוי את התפיסה העומדת ביסודו של סעיף 7 לחוק, שלפיה יש להקל עם בני־זוג של ישראלים המבקשים לקבל אזרחות, במטרה לאפשר את מימוש זכותם של אזרחי המדינה לחיי משפחה.⁶⁹

בעקבות החלטתו של בית־המשפט בעניין סטמקה פרסם משרד הפנים בשנת 2000 את "נוהל הטיפול במתן מעמד לבן זוג זר הנשוי לאזרחי ישראל", הקובע הליך מדורג לקבלת אזרחות ישראלית (להלן: הליך מדורג בעבור נשואים).⁷⁰ בשנת 2004 פורסם נוהל משלים, שכותרתו "נוהל הטיפול במתן מעמד לבני זוג של ישראלים, לרבות בני אותו מין". נוהל זה מרחיב את תחולתו של סעיף 7 לחוק גם על בני־זוג המקיימים חיים משותפים ללא נישואים, לרבות זוגות חד־מיניים (להלן: הליך מדורג בעבור ידועים בציבור).⁷¹ נפנה להלן לתיאור מפורט של הנהלים, מבלי לפסוח על הפרוצדורה הרבה הכרוכה בהם, על־מנת להבהיר כיצד הם חלק מן המרכיבים המעצימים את האלימות ההגירתית בנסיבות של מערכת יחסים אלימה בין בני־הזוג.

68 ס' 7 לחוק האזרחות פוטר את המהגר המצוי בקשרי נישואים עם אזרחי ישראל מן התנאים הקבועים בס' 5(א), אך לא מן החובה לקבל את אישורו של שר הפנים כאמור בס' 5(ב). בפועל סירב שר הפנים להעניק אזרחות לבני־זוג של ישראלים שלא עמדו בכל התנאים הקבועים בס' 5(א). להרחבה על־אודות ההסדרים הקבועים בס' 5 לחוק ראו אבינרי, אורגד ורובינשטיין, לעיל ה"ש 3.

69 עניין סטמקה, לעיל ה"ש 29. בית־המשפט העליון אישר את החלתם של שניים מן התנאים הקבועים בס' 5(א) – הימצאות בישראל והשתקעות בישראל או כוונה לעשות כן – גם על זוגות נשואים, אך פסל את הדרישה לקבלת מעמד של תושבות־קבע, הניתן רק לאחר הליך ממושך שאורכו חמש שנים, בטענה כי היא אינה עומדת במבחן הסבירות המנהלית. נוסף על כך נפסלה על־ידי בית־המשפט פרקטיקה מקובלת שלפיה במקרים שבהם בן־הזוג המהגר שהה לא כדין בישראל כאשר החל התהליך, הוא נדרש לעזוב תחילה את הארץ כתנאי לבחינת בקשתו. כפי שנבהיר בהמשך, גם הליך ההתאזרחות המעודכן, שעוצב בעקבות פסק־הדין, לא קיצר באופן משמעותי את משך הזמן הנדרש לקבלת אזרחות ישראלית.

70 ראו נוהל רשות האוכלוסין, ההגירה ומעברי הגבול 5.2.0008 "הטיפול במתן מעמד לבן זוג זר הנשוי לאזרחי ישראל" (20.1.2010; תאריך עדכון – 7.10.2013) www.piba.gov.il/Regulations/5.2.0008.pdf (להלן: נוהל רשות האוכלוסין 5.2.0008).

71 ראו נוהל רשות האוכלוסין, ההגירה ומעברי הגבול 5.2.0009 "הטיפול במתן מעמד לבני זוג של ישראלים, לרבות בני אותו מין" (30.1.2013; תאריך עדכון – 7.10.2013) www.piba.gov.il/Regulations/5.2.0009.pdf.

את ההליך המדורג בעבור נשואים ניתן לחלק לשלושה שלבים נפרדים, שמשכם הכולל עשוי להגיע לתקופה של כארבע שנים וחצי, אלא אם כן המהגרת שוהה בישראל באופן בלתי־חוקי בעת הגשת הבקשה, שאז יתארך ההליך בכשלושה חודשים נוספים. השלב הראשון של ההליך עניינו הכרה מקדמית במעמד במסגרת תהליך ההתאזרחות. במסגרת שלב זה, הנמשך זמן בלתי־מוגדר עד לתקופה של כשישה חודשים, משרד הפנים מתחיל בבדיקת כנות הנישואים, ובשליטת מניעה בטחונית או פלילית להענקת זכויות למבקשת. לאורך הבדיקה המהגרת שוהה בישראל מכוח רישיון מסוג ב/1, שמשמעו אישור שהייה ועבודה בארץ בלי זכאות לכיטוח לאומי ולכיטוח בריאות.⁷²

אם השתכנע משרד הפנים בדבר כנות הנישואים, בדבר המשך קיום הקשר, בדבר היות מרכז החיים של בני־הזוג בישראל ובדבר העדר מניעה בטחונית או פלילית, מתחיל השלב השני בהליך. בני־הזוג נרשמים כנשואים, ומשרד הפנים מעניק למהגרת אשרת שהייה מסוג א/5 למשך שנה. אשרה זו אמורה להיות מוארכת מדי שנה, בכפוף לתנאים שצוינו, וזאת למשך תקופה של ארבע שנים. בתום השלב השני משרד הפנים עורך בחינה נוספת בדבר קיומו וכנותו של קשר הנישואים ובדבר היות מרכז החיים בישראל. נוסף על כך המהגרת נדרשת לעמוד בתנאי סעיף 7 לחוק, בכפוף להלכת סטמקה. אם לא מולאו כל תנאי ההתאזרחות הדרושים או אם יש חשד לגבי כנות הקשר, ראש ענף בלשכה של רשות האוכלוסין וההגירה רשאי לאשר הארכה, בשנה נוספת, של אשרת שהייה הארעית מסוג א/5, והבקשה תידון שנית רק בתום אותה שנה. במקרה כזה ייפרש ההליך על־פני תקופה של חמש שנים עד חמש שנים וחצי.

אם הבקשה עומדת בכל תנאי ההתאזרחות, יחל השלב השלישי – שלב ההתאזרחות. אם הקשר בין בני־הזוג נותר יציב, אם הוכח כי בן־הזוג המהגר שהה בישראל ברציפות הנדרשת על־פי דרישות החוק,⁷³ ובהעדרה של מניעה פלילית או בטחונית – תוענק אזרחות לבן־הזוג המהגר. לא למותר לציין כי הנוהל אינו נוקב שום סיבה אפשרית לסירוב בשלב כה מאוחר של ההליך ולאחר מספר כה רב של שנות המתנה.

ההליך המדורג בעבור ידועים בציבור מתחלק לשני שלבים נפרדים, לצד שני שלבים נוספים – שלב מקדמי ושלב סופי – שאינם נחשבים חלק מן ההליך המדורג עצמו. משכם הכולל של ארבעת השלבים אינו מוגדר, אך לא יפחת משבע שנים. בשלב המקדמי מוגשת בקשה לפתיחת ההליך, ומשרד הפנים פותח בסדרה של בדיקות מקדמיות, בדומה לאלה שתיארנו במסגרת ההליך המדורג בעבור נשואים. שלב זה אינו תחום בזמן, ומטיל צל כבד של אי־ודאות לגבי משכו של ההליך כולו. השלב הראשון נפתח עם קבלת רשיון שהייה ב/1 למשך תקופה של שלוש שנים. לאחריו מתחיל השלב השני, עם קבלת רשיון שהייה א/5 למשך תקופה של ארבע שנים. בסך־הכל מדובר אם כן בשבע שנים, אשר בסוף כל

72 למידע על האשרות השונות והזכויות הנלוות אליהן ראו בריטברד, לעיל ה"ש 24, וכן באתר רשות האוכלוסין וההגירה – www.piba.gov.il/Subject/VisaAndPosition/Pages/default.aspx.

73 שלוש שנים מתוך ארבע השנים, ולפחות שנתיים ברציפות לפני יום בקשת האזרחות. מנהל האוכלוסין מוסמך לקצר את פרקי־הזמן אם יוצגו לפניו טעמים מיוחדים ואם הוא ימצא לנכון לעשות זאת. ראו ס' 5(א) ו-7 לחוק האזרחות; נוהל רשות האוכלוסין 5.2.0008, לעיל ה"ש 70.

אחת מהן האשרה מתחדשת בשנה נוספת, בכפוף להערכת התנאים מחדש. בתום התקופה המצטברת של ההליך המדרוג מתחיל השלב הסופי, שבו המהגרת רשאית להגיש בקשה לקבלת רשיון־קבע (ולא אזרחות), בכפוף לאישורם של הגורמים הרלוונטיים. בדומה להליך המקדמי, גם הליך זה אינו תחום בזמן ברור.

שליטתו של הגבר בהליכי ההתאזרחות בולטת כבר למן הרגע הראשון. ההסדר המקל הקבוע בסעיף 7 לחוק האזרחות, בהשוואה לזה הקבוע בסעיף 5 לחוק, מתמרץ את המהגרת להיכנס למערכת זוגית עם אזרח ישראלי. בשני ההליכים המדרוגים מוטלת על הגבר האחריות להגיש בעבור בת־זוגו את טופסי ההצטרפות להליך המדרוג. בעת התייצבות בלשכה – לשם חידוש אשרת השהייה מדי תקופה – נדרשת נוכחות של שני בני־הזוג. שליטה זו נפרשת, כפי שתיארנו, על־פני טווח של שנים רבות. בכל שנה ושנה, סביב מועד חידוש האשרה, מתחדשת השליטה ומתחזקת אף יותר: ברצותו – יפנה בבקשה להסדרת מעמדה של בת־זוגו; ברצותו – יתעכב בהגשת בקשתו או יימנע כליל מהגשתה, ובכך יהפוך את בת־זוגו לשוהה לא כדין, נטולת זכויות סוציאליות ומועדת לגירוש מידי, הנתונה לחלוטין לחסדיו. אף שלא עלה בידו להשיג נתונים על־אודות אופן התפלגותם של הזוגות המעורבים בין שני סוגי ההליכים המדרוגים, מתקבל על הדעת שרוב הזוגות חוסים תחת ההליך המדרוג בעבור ידועים בציבור. הנחה זו יפה בעיקר כאשר עסקינן במהגרות המקיימות קשרים זוגיים עם אזרחיה היהודים של מדינת־ישראל. זאת, מכיוון שחוקי הנישואים בישראל, הנשלטים על־ידי הדין הדתי, אוסרים נישואים בין יהודים לבין לא־יהודים.⁷⁴ כאשר מדובר באזרחיה המוסלמים של המדינה, הדין שונה. גבר מוסלמי רשאי להינשא לנשים בנות דת אחרת, בעוד נישואים של אישה מוסלמית עם גבר שאינו מוסלמי אסורים. לעומת זאת, אצל האזרחים הנוצרים של המדינה תיבחן שאלת תוקפם של הנישואים לבן דת אחרת על־פי אמות־מידה הדומות יותר לאלה של הדין האזרחי: ככל שבני־הזוג חיים יחדיו תחת קורת־גג אחת, תגבר הנטייה להכיר בנישואיהם. על־אף ההבחנה בין דיני הנישואים של העדות הדתיות השונות החיות במדינת־ישראל, לנוכח קיומו של רוב יהודי במדינה ההנחה כי רוב הזוגות המעורבים חיים כידועים בציבור הינה שרירה וקיימת. המשמעות היא שברוב המקרים המהגרת עלולה להיות נתונה בשליטתו של הגבר לפרקי־זמן של שבע שנים ואף יותר.

בשני ההליכים המדרוגים נדרשת רשימה ארוכה של מסמכים שיש להציגם בכל ביקור במשרד כתנאי לארצות האשרה. עם מסמכים אלה נמנים, למשל, תמונות חזותיות של כל אחד מבני־הזוג, תעודת־זהות של בן־הזוג הישראלי, הוכחות לקשר ולחיים משותפים (תמונות משותפות, מכתבים מקרובי־משפחה וחברים, חוזה שכירות וכיוצא באלה מסמכים נוספים), מכתב הסבר מבני־הזוג על חייהם המשותפים, הצהרה על העדר עבר פלילי של המבקש וכן תצהיר משותף על אמיתות החומר שהוגש. רשימה זו מחזקת אף יותר את שליטתו של הגבר בהליך. המהגרת מגיעה לישראל ללא ידיעת השפה ונטולת משפחה או חברים משל עצמה. לפיכך כתיבת מכתבי ההסבר, הגשת התצהירים והספקת ההוכחות לחיים משותפים הן בתחום שליטתו הבלעדית של בן־זוגה.

74 ס' 1 ר"ב לחוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין), התשי"ג-1953; ס' 47 ר"ב 51 לדבר המלך במועצה על ארץ־ישראל 1922-1947.

ברי כי לכל מדינה יש הזכות להציב גבולות ותנאים לאלה המבקשים להצטרף אליה, קל וחומר למדינת ישראל, בהיותה "דמוקרטיה ייעודית"⁷⁵ ומדינה קטנה הרגישה להשלכות של שינויים דמוגרפיים. במובן זה, הגירת משפחה אינה אמורה להיות יוצאת-דופן. מטרתם של ההליכים המדורגים היא לשמור על אינטרסים חיוניים ולגיטימיים של מדינת ישראל. כאשר מערכת היחסים בין בני-הזוג תקינה, שליטתו של הגבר בהליכים המדורגים אינה בעייתית. אולם במערכת יחסים אלימה הגבר מנצל את שליטתו בהליכי ההתאזרחות לשם הפעלת סוג ייחודי של אלימות, שאותו נתאר בהרחבה תחת הצלע השנייה.

2. צלע שנייה – בין הגבר לאישה

ההסדרים שתיארנו תחת הצלע הראשונה מעניקים לגבר עוצמה רבה מול בת-זוגו המהגרת. במערכת יחסים נורמטיבית שליטה זו אינה מעוררת קושי, כאמור. אולם במערכת יחסים אלימה הגבר יכול, אם יבחר בכך, לנצל את שליטתו בתהליכי ההתאזרחות על-מנת להפעיל על המהגרת אמצעי איום וסחיטה נוספים המייחדים אותה מנשים נפגעות אלימות שאינן מהגרות. הצלע השנייה מתארת את מערך היחסים האלים שבין הגבר לבין המהגרת נפגעת האלימות. בחלק זה נתמקד בתיאור האלימות המיוחדת מהגרות מנפגעות אלימות שאינן מהגרות, אף שתופעת האלימות ההגירתית בצלע שבין הגבר לאישה מתפרשת גם על סוגים מוכרים של אלימות כלפי בת-זוג שאינם ייחודיים לנשים מהגרות.⁷⁶

75 ראו אבינרי, אורגד ורובינשטיין, לעיל ה"ש 3, בעמ' 10, העומדים על אופייה של ישראל כמדינה ייעודית שבה העם היהודי מממש את זכותו להגדרה עצמית. הגדרה זו אומצה גם על-ידי השופט לוי בסבב השני של עתירות שהוגשו נגד חוק האזרחות והכניסה לישראל: "המושג יהודית מתייחס באורח קונקרטי לזכותו של העם היהודי להגדרה עצמית, כמו גם ליכולתו להגן על עצמו מפני הקמים עליו מן החוץ. ישראל היא, מבחינה זו, 'דמוקרטיה ייעודית'... תפישות יסוד של ציונות, היסטוריה, תרבות, מסורת ישראל ולשון עברית, כמו גם רוב יהודי מקרב אוכלוסיית המדינה, הם רק חלק ממגוון החלקים המרכיבים את הצלע היהודית..." ראו בג"ץ 466/07 גלאון נ' היועץ המשפטי לממשלה, פס' 17 לפסק-דינו של השופט לוי (פורסם בנבו, 11.1.2012).

76 גם במקרים שבהם הגבר מפעיל רק סוגי אלימות "רגילים", מבלי לאיים מפורשות בהפסקת הליך האזרחות, האיום בגירוש מרחף על האישה באופן תמידי, משום שהמדינה, כפי שיתואר בתת-פרק הבא, העוסק בצלע השלישית, מערימה קשיים על המהגרת להיחלץ ממעגל האלימות. מן העבר האחר, גם כאשר הגבר "מסתפק" באיום בדבר הפסקת הליכי ההתאזרחות של המהגרת מבלי לעשות שימוש באמצעי אלימות נוספים, איום זה מהווה בפועל סוג של אלימות העומד בפני עצמו. אלימות כלפי בת-זוג מוגדרת בספרות הקלינית ככל התנהגות שיוצרת בחוויה של האישה דפוס שליטה מתמשך. ראו Portwood, לעיל ה"ש 2 בעמ' 224. אכן, החוויה המרכזית שנשים מתארות בתוך מערכות יחסים אלימות היא חוויה קשה של שליטה בכל היבט בחייהן. חוויה זו שרירה בוודאי גם במקרים שבהם הגבר שולט בהליכי התאזרחותה של האישה, ועושה שימוש בכוחו על-מנת לאיים עליה. לעדויות של נשים על-אודות חוויית החיים בצל האלימות ראו קסן, לעיל ה"ש 53. לספרות נוספת הדנה בהגדרת ההיבטים השונים של האלימות האינטימית ראו גם: Lisae C. Jordan, *Introduction: Special Issue on Domestic Violence*, 39 Fam. L.Q. 1 (2005–2006); דנציג-רוזנברג ופוגין, לעיל ה"ש 2, בעמ' 617–622. אולם

היחס בין ההסדרים שתיארנו לבין האלימות שהגבר מפעיל על האישה אינו תיאורטי גרידא. כפי שעולה מעדויות מן השטח, במקרים החוסים תחת המושג "אלימות הגירתית" הגבר עושה שימוש מודע בכוח הניתן לו על־ידי המדינה על־מנת להתעמר באישה. פעילים בארגוני זכויות אדם המעניקים סיוע למהגרות נפגעות אלימות מעידים כי הדינמיקה של "מעגל האלימות" – הכוללת פרקי־זמן של היווצרות מתח, התפרצות, חרטה וחוזר חלילה" – מושפעת מנסיבות כגון עיתוי הגשתה של בקשה לקבלת אשרת שהייה בעבור האישה או

בהקשר שלפנינו מתעורר קושי בתחימת היקף הגדרתם של גילויי האלימות שייחשבו כאלה לעניין הפעלתו של ההסדר הדיפרנציאלי שראוי לחול בעניינן של הנשים מושא המאמר, כפי שיוצע בפרק הסיום (הסדר המקנה זכות־יתר בצורת מסלול עצמאי לקבלת מעמד של קבע, במנותק משליטתו של בן־הזוג). מכיוון שהאלימות משמשת תנאי מכונן להפעלת ההסדר הדיפרנציאלי המוצע, נדרשת הגדרה ברורה וקשיחה של מושג זה, על־מנת להבטיח כי הפעלת ההסדר תתאפשר מבחינה מעשית, תחול באופן שוויוני ולא תהא בעלת תחולה רחבה מדי. מאידך גיסא, צמצום המושג לאלימות פיזית בלבד, כפי שהמדינה עשויה להציע מתוך רצון לצמצם את תחולת ההסדר על "המקרים הקשים" בלבד, עלול לחטוא להבנת חומרתה של האלימות האינטימית במופעה האחרים – הפסיכולוגיים, הנפשיים, המיניים והכלכליים. כשם שעשוי להתעורר ויכוח בשאלת רוחבו של המושג "אלימות" בהקשרים משפטיים אחרים (למשל, בשאלת הזכאות לפיצויים נזיקיים בגין אלימות אינטימית, שפסקתם פוגעת בקניינו של הגבר; או בשאלת העילה המצדיקה מתן צו הגנה מכוח החוק למניעת אלימות במשפחה, המאפשר לפגוע בחופש התנועה של הגבר ובקניינו), כך עשוי להתעורר ויכוח דומה גם בענייננו. ההבדל ביחס לדוגמות המוזכרות הוא שבהקשר הנוכחי האינטרס העומד אל מול האינטרס של האישה באימוצה של הגדרה רחבה הוא אינטרס של המדינה (להבדיל מאינטרס של הגבר). ויכוח כזה מחייב דיון כללי בבעיית היקף הגדרתה של אלימות אינטימית בהקשרים משפטיים שונים, והוא חורג מהיקפה של המסגרת הנוכחית. על־מנת לפשט את הדיון, נסכים להניח, לעת עתה, כי הגדרתו של המושג בהקשר הנוכחי תוגבל להיקפו בהקשר הפלילי, כלומר, תחול רק במקרים של עברות אלימות פיזית, עברות מין ועברות איומים. לכשיבחן תיקון חקיקה בהקשר המסוים נושא מאמר זה, יהיה ראוי לדון לגופו של עניין בהיקף הגדרתו הראויה של המושג במקרים הללו.

77 לתיאוריית "מעגל האלימות" של לינור ווקר ראו: LENORE E.A. WALKER, *THE BATTERED WOMAN SYNDROME* 91–105 (3rd ed. 2009). תיאורה מסורתית זו נחשבת כיום פשטנית, ובמשך השנים עוררה ביקורת לא־מבוטלת על התעלמותה מהיבטים מורכבים נוספים ביחסי הכוח בין בני־הזוג. ראו, למשל: EDWARD W. GONDOLF & ELLEN R. FISHER, *BATTERED WOMEN AS SURVIVORS: AN ALTERNATIVE TO TREATING LEARNED HELPLESSNESS* (1998); JAMES PTACEK, *BATTERED WOMEN IN THE COURTROOM: THE POWER OF JUDICIAL RESPONSES* (1999); LEIGH GOODMARK, *A TROUBLED MARRIAGE: DOMESTIC VIOLENCE AND THE LEGAL SYSTEM* (2011); LISA A. GOODMAN & DEBORAH EPSTEIN, *LISTENING TO BATTERED WOMEN: A SURVIVOR-CENTERED APPROACH TO ADVOCACY, MENTAL HEALTH, AND JUSTICE* (2008); Mary Ann Dutton, *Update of the "Battered Woman Syndrome" Critique* VAWNET.ORG (Aug. 2009), http://www.vawnet.org/applied-research-papers/print-document.php?doc_id=2061. מחמת קוצר היריעה לא ניכנס במסגרת זו לדיון בביקורות, ונסתפק בתיאור הפשטני והמכליל של מעגל האלימות, תוך מודעות לחסרונותיו ולמגבלותיו.

לחידוש המעמד.⁷⁸ כך, ככל שקרב המועד לחידוש המעמד, ההתעללות נעשית קשה ותכופה יותר, ואילו בין חידוש לחידוש שוררות לעיתים תקופות של רגיעה. מחקרים שנערכו מעבר לים מלמדים אף הם על הקשר הברור בין הסדרי הכניסה להליך ההתאזרחות לבין הפעלת אלימות ייחודית על-ידי הגבר. מחקרן של ארז ועמר מלמד כי לפחות כ-65% מהמקרים שבהם הופעלה אלימות כלפי מהגרת על-ידי בן-זוג מקומי, השתמש בן-הזוג המקומי לפחות פעם אחת באיום בגירוש.⁷⁹ במחקר נוסף,⁸⁰ שנערך בקרב מהגרות שסבלו מאלימות מצד בני-זוג אזרחי המקום, התגלה כי ברובם המכריע של המקרים (72.3%) בן-הזוג המתעלל מעולם לא הגיש בקשות להסדרת מעמדה של בת-זוגו. גברים שהגישו בקשות עשו זאת באיחור של ארבע שנים בממוצע. בין מאפייני האלימות ההגיריתית כלפי מהגרות ניתן לזהות איומים של בן-הזוג כי היא תגורש אם תיצור קשר עם המשטרה ותדרוה על האלימות כלפיה; נסיונות להביא לידי גירוש בפועל מן המדינה; אי-מילוי המסמכים הנדרשים להסדרת מעמדה; שכנועה להיכנס למדינת היעד באשרת תייר אף שהיא כבר נשואה לבן-הזוג, על-מנת לשמר את מעמדה הבלתי-חוקי; סירוב להעניק לה גישה למסמכים הנדרשים לצורך הגשת בקשה כדין להסדרת מעמדה, וכיוצא באלה טכניקות ושיטות פעולה. דוגמה חיה לדברים האמורים ניתן למצוא בפסק-דין שניתן בישראל בעניין מלינובסקיה,⁸¹ אשר הורשעה בגין רצח בן-זוגה לאחר שנים של התעללות בלתי-פוסקת מצידו.⁸² מלינובסקיה

- 78 תודה לעו"ד רעות מיכאלי מעמותת "מוקד סיוע לעובדים זרים" על התובנות האמורות, המושתתות על נסיונה בטיפול בתיקי אלימות כלפי נשים מהגרות הנשואות לגברים ישראלים.
- 79 Edna Erez & Nawal Ammar, *Violence Against Immigrant Women and Systemic Responses: An Exploratory Study* (report submitted to the National Institute of Justice, 2003), available at <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/202561.pdf>.
- 80 Giselle Aguilar Hass, Nawal Ammar & Leslye Orloff, *Battered Immigrants and U.S. Citizen Spouses*, LEGAL MOMENTUM, Apr. 24, 2006, at 4.
- 81 תפ"ח (מחוזי ב"ש) 982/03 מדינת ישראל נ' מלינובסקיה (לא פורסם, 16.11.2004) (להלן: עניין מלינובסקיה).
- 82 שם, בעמ' 52. נפגעות אלימות הרוצחות את בני-זוגן מהוות מיעוט מבוטל בקרב אוכלוסיית נפגעות האלימות, אך הן זוכות בכולטות תקשורתית רבה יותר מנשים המצויות בסיטואציה דומה כקורבנות בלבד. מעניין שנשים שהמיתו את בני-זוגן פעלו לא בתכוף למקרה אלימות, אלא לעיתים דווקא בשלב שבו היו מוגנות יחסית. ברק-ארז מסבירה כי הדבר נעוץ בפערים מגדריים בין גברים, המגיבים על פעולה פוגענית באופן אקטיבי ומהיר, לבין נשים, אשר פועלות במנותק מאירוע ספציפי ומגיבות על מסכת אירועים שלמה – ולעיתים חיים שלמים – של השפלה מתמשכת. ראו דפנה ברק-ארז "האישה הסבירה" פלילים ו 115 (1997). הקו שהסנגוריה נוקטת לרוב בתיקים של הריגת בן-זוג מתעלל הוא של "פחד מוות" של הנאשמת מפני קורבן העברה – פחד שהוביל להמתתו על-ידיה. ניגודים אלה מורכבים מכדי שמערכת המשפט הבינרית תוכל לקלוט אל קרבה, וסיפוריהן של הנשים עצמן אינם זוכים אלא בתהודה חלקית בלבד במערכת זו. לדיון בנושא ראו, מתוך ספרות ענפה, ג'ורג' פ' פלצ'ר "הגנה עצמית של נשים מוכות" פלילים ו 65, 65-88 (1997); Littleton, לעיל ה"ש 2; Baker, *Dialectics and Domestic Abuse*, לעיל ה"ש 2; Elizabeth M. Schneider, *Describing and Changing: Women's Self-Defense Work and the Problem of Expert Testimony on Battering*, 14 WOMEN'S RTS. L. REP. 213, 216 (1992).

היגרה מאוקראינה לישראל יחד עם בתה הקטינה. היא השיגה מסמכים מזויפים, ובאמצעותם התקבלה לעבודה כמנקה בשדה־התעופה. שנים מספר מאוחר יותר היא פגשה את בן־זוגה, דימיטרי, אזרח ישראל. אלימות פיזית הייתה דבר שבשגרה במערכת יחסים זו: "איך שהרביצו לי, אתה לא יכול לתאר לעצמך... שכבתי ככה וניסיתי למצוא עליי חלק קטן בגוף איפה לא כואב."⁸³ חברתה, שנחקרה במשטרה, העידה כי "היו ימים שהנאשמת לא הייתה מגיעה לעבודה ולאחר מכן הייתי פוגשת אותה עם איפור רב על העיניים... כדי להסתיר את הסימנים על העיניים או מתחת לעיניים... את סימני החבלות ראיתי חמש פעמים, בתקופה האחרונה."⁸⁴ לצד האלימות ה"רגילה" שהייתה מנת־חלקה של מלינובסקיה התגלע סוג נוסף של אלימות, המייחד נשים מהגרות. מהתסקיר של שירות המבחן עולה כי מלינובסקיה, שהייתה נטולת אשורת שהייה בישראל, "חיה בסיטואציה קשה ומורכבת וניהלה את צעדיה מתוך תחושה של איום."⁸⁵ עוד נכתב בתסקיר: "מדבריה מצטיירת תמונה קשה של מסכת אלימות והתעללות שנקט כלפיה דימיטרי, הכוללת איומים, קללות ומכות שהותירו חבלות וכיבוי סיגריות על כל חלקי גופה. לדבריה, דימיטרי איים כי במידה ותתלונן עליו או תנסה לעזבו יגלה את עובדת היותה שוהה בלתי חוקית בארץ והיא תגורש. לדבריה, החשש מגירוש היה הגורם העיקרי להמשך הקשר עם דימיטרי ומנע ממנה לפנות למשטרה."⁸⁶ המקרה שנידון בפרשת מלינובסקיה אומנם אינו חוסה קטגוריאלית תחת המקרים נושא רשימה זו, בשל העובדה שמדובר בשוהה לא כדין, ולא במי שהחלה בהליכי התאזרחות מכוח החוק. עם זאת, יש בדוגמה זו כדי להאיר את האופן שבו בן־הזוג הישראלי עושה שימוש מודע במעמדה של המהגרת על־מנת להפעיל עליה מנופים של לחץ ואלימות תוך שהוא מאיים עליה בגירוש.

3. צלע שלישית – בין המדינה לאישה

ההסדרים שתוארו תחת הצלע הראשונה מתווים את מסלול ההתאזרחות בעבור כלל המהגרות הנשואות לגברים אזרחי המדינה, בין אם הן חוות אלימות מצד בן־זוגן ובין אם לאו. כפי שנבהיר בהמשך, כל עוד מערכת היחסים בין המהגרת לבן־זוגה אינה מלווה אלימות מצד בן־הזוג, אין מניעה, לדידנו, להותיר את ההסדרים הללו על כנם, משום שכל שינוי שלהם, באופן שיביא לידי הפחתת שליטתו של הגבר בהליך, עלול לגרור השלכות רוחביות שישפיעו על אופייה היהודי של מדינת־ישראל. מסיבה זו יצרה המדינה הסדרים פרטניים להפסקת ההליך המדורג. מטרתם היא לספק מענה נקודתי רק בעבור אותן נשים המצויות במערכת יחסים אלימה, וזאת מבלי למוטט את מערך הפיקוח והסינון שתואר תחת הצלע הראשונה. אחד מן ההסדרים הללו, כפי שיתואר להלן, מתייחס למקרים שבהם שליטתו של הגבר האזרח מתורגמת להפעלת אלימות כלפי האישה. תכליתם של הסדרים אלה, ככלל, היא לאפשר לנשים בנסיבות כאלה לשים קץ לנישואים. הסעד האמור לתמרץ אותן לעשות

83 עניין מלינובסקיה, ראו לעיל ה"ש 81, בעמ' 57.

84 שם, בעמ' 54.

85 שם, בעמ' 53.

86 שם.

זאת הוא הענקת מעמד ארעי במסלול עצמאי, שאינו נתון בשליטתו של בן-הזוג.⁸⁷ במסגרת דיוננו בצלע השלישית נבחן אם כן את ההסדרים הללו, כמו-גם את התייחסות-הגומלין של המהגרות עם רשויות נוספות שתפקידן לסייע לנפגעת להיחלץ ממעגל האלימות. נקדים ונאמר כבר עתה כי בהסדר זה טמון עיקר האשם של המדינה כלפי מהגרות נפגעות אלימות. בעקבות פניות מצד חברי-כנסת וארגוני זכויות אדם פרסם משרד הפנים שני נהלים המסדירים את אופן הטיפול בהפסקת ההליך המדורג להתאזרחות, במטרה לשים קץ למצב שקדם להם. על-פי המצב הקודם, ברגע שהסתיים הקשר בין בני-הזוג פקעה אשרתה של האישה, והיא נידונה לגירוש מייד.⁸⁸ הנוהל הראשון (להלן: הנוהל הכללי) גובש בשנת 2006, והוא קובע את אופן הטיפול במקרים שבהם הופסק ההליך המדורג בעקבות "גירושים" או "פטירת בן הזוג הישראלי".⁸⁹ הנוהל השני (להלן: הנוהל הספציפי) גובש בשנת 2007 ונועד לתת מענה נקודתי למהגרות נפגעות אלימות.⁹⁰

87 על תכליתו של הנוהל שגובש ניתן ללמוד מדברים שנאמרו בדיון של ועדת הפנים של הכנסת בעניינן של מהגרות נפגעות אלימות, אשר קדם ליצירת הנוהל. חברת-הכנסת זהבה גלאון אמרה בפתח ישיבת הוועדה: "חשבתי שמן הראוי שהכנסת תדון בתופעה איומה... מדובר בנשים זרות שנישאו לישראלים ונמצאות בשלב זה או אחר בתהליכי ההתאזרחות שלהן... חלק מן הנשים סובלות מאלימות קשה ונאלצות לברוח... נשים נאלצות לברוח, ואנחנו מעודדים נשים לברוח ממעגל האלימות ולא להישאר שם רק מכיוון שהן תחשושנה שאם הן תברחנה מן הבית... הן עלולות להיות מגורשות כי יש מדיניות שלא לוקחת בחשבון שכשאישה מוכה תהליך ההתאזרחות שלה צריך לקבל הנחות..." ראו "נשים זרות מוכות", לעיל ה"ש 15.

88 משרד הפנים הקפיד להשגיח מקרוב על קשרי זוגיות אלה. אמצעי ההשגחה נסמכים על דיווח ישיר של בן-הזוג, על הלשנות מפי אחרים, ולאחרונה אף הוקמה יחידת תשאול ("משטרת לבבות"), הבוחנת את מידת כנותן של מערכות יחסים שבהן בן-זוג אחד הוא ישראלי והאחר מהגר. הקליניקה לזכויות אדם בבית-הספר למשפטים של המכללה למנהל פנתה אל אמנון בן עמי, ראש רשות האוכלוסין וההגירה במשרד הפנים, בבקשה להבהיר את מקור סמכותה של יחידה זו ואת דרכי פעולתה. בתשובה נמסר כי העובדים ביחידת התשאול פועלים מכוח סמכויות שהוקנו להם מתוקף חוק הכניסה לישראל ונוהלי רשות האוכלוסין, "וכפופים גם לחוק הגנת הפרטיות", אך במקביל צוין כי "מטבע הדברים לא ניתן לחשוף את כל דרכי פעילות היחידה". נוסף על כך צוין כי הרשות שוקדת על נוהל שיסדיר את פעולת היחידה, אולם עד עתה לא נענתה בקשת הקליניקה לקבל עותק של הנוהל. ראו מכתב מעו"ד ענת פישר צין לאמנון בן עמי, ראש רשות האוכלוסין וההגירה (19.10.2010), וכן מכתבים מהקליניקה לזכויות אדם לאמנון בן עמי, ראש רשות האוכלוסין וההגירה (22.8.2010, 29.3.2011) (עותקים מצויים בידי המחברות).

89 ראו נוהל רשות האוכלוסין, ההגירה ומעברי הגבול 5.2.0017 "הטיפול בהפסקת הליך להסדרת מעמד לבני זוג של ישראלים" (5.12.2006; תאריך עדכון – 11.5.2009) piba.gov.il/Regulations/5.2.0017.pdf. הנוהל הכללי חל אומנם על כל המקרים שבהם הופסק ההליך המדורג בשל גירושים, ולא רק על מקרים של אלימות. עם זאת, חשוב מאוד לבחון אותו משום שבניגוד לנוהל הספציפי, הוא אינו דורש הוכחת אלימות מצד המהגרת, ולכן נשים המתקשות להוכיח את טענת האלימות מצד בן-זוגן עשויות למצוא בו מזור.

90 ראו נוהל רשות האוכלוסין, ההגירה ומעברי הגבול 5.2.0019 "הטיפול בהפסקת הליך מדורג להסדרת מעמד לבני זוג של ישראלים כתוצאה מאלימות מצד בן הזוג הישראלי" (18.4.2007);

לפי הנוהל הכללי, בררת-המחדל היא שההליך המדורג יופסק במקרים של גירושים או של פטירת בן-הזוג הישראלי (לענייננו רלוונטיים המקרים מן הסוג הראשון). אולם בהתקיים התנאים הבאים יועבר התיק לבחינת הוועדה הבינ-משרדית לעניינים הומניטריים: בני-הזוג נישאו בנישואים כנים, ונישואיהם נרשמו במרשם האוכלוסין; המהגרת קיבלה רשיון ישיבה בישראל מסוג א/5, וכבר עברה יותר ממחצית מתקופת ההליך המדורג; לבני-הזוג יש ילדים משותפים שמצויים במשמורתה של המהגרת או שהיא מקיימת איתם קשר קרוב ורצוף ודואגת למזונותיהם ולצורכיהם, וחוות-דעת מקצועית מטעם פקיד סעד עובד ציבור קבעה כי גירושה מן הארץ יפגע בילדים באופן משמעותי.

הנוהל הספציפי מבחין בין מצב שבו לבני-הזוג נולדו ילדים משותפים לבין מצב שבו לבני-הזוג לא נולדו ילדים משותפים. לגבי המצב הראשון – קיומם של ילדים משותפים – הנוהל קובע כי התיק יועבר לוועדה הבינ-משרדית בהתקיים התנאים הבאים: בני-הזוג היו נשואים בנישואים כנים, ונישואיהם נרשמו במרשם האוכלוסין; המהגרת קיבלה רשיון ישיבה בישראל מסוג א/5, למשך שנה אחת לפחות, במסגרת ההליך המדורג; לבני-הזוג ילדים משותפים המצויים במשמורתה של המהגרת או שהיא מקיימת איתם קשר קרוב ורצוף ודואגת למזונותיהם ולצורכיהם, וחוות-דעת מקצועית מטעם פקיד סעד עובד ציבור קבעה כי גירושה מן הארץ יפגע בילדים באופן משמעותי. לגבי מצב שבו לבני-הזוג אין ילדים משותפים נקבע בנוהל הספציפי כי התיק יועבר לוועדה הבינ-משרדית בנסיבות אלה: בני-הזוג היו נשואים בנישואים כנים, ונישואיהם נרשמו במרשם האוכלוסין; המהגרת קיבלה רשיון ישיבה בישראל מסוג א/5 מכוח ההליך המדורג, וכבר עברה יותר ממחצית מתקופת ההליך. נוסף על כך המהגרת נדרשת להוכיח כי סבלה מאלימות מצד בן-הזוג הישראלי, וזאת באחת מן הדרכים הבאות: שהייה של חודש או יותר במקלט לנשים מוכות במסגרת הגנה וטיפול לנשים נפגעות אלימות ולילדיהן;⁹¹ קיימות ראיות לכאורה בידי המשטרה כי בוצעה

תאריך עדכון – 15.10.2013) piba.gov.il/Regulations/5.2.0019.pdf (להלן: נוהל 5.2.0019). לאורך השנים יצקו בתי-המשפט תוכן בנוהל, על גלגוליו השונים. הפסיקה הכירה בתכלית הנוהל "למנוע מצב שבו בנות זוג זרות מוכות תישארנה בקשר הזוגי האלים כדי לא לסכל את רכישת מעמד הקבע" (עת"ם (מנהליים י-ם) שם טוב נ' שר הפנים, פס' 8 לפסק-הדין (פורסם בנבו, 12.8.2009)). בית-המשפט העליון הדגיש כי "שיקול זה חורג מגדרי ההגנה על זכותה של אשה פלוגנית, אל עבר תחומי האינטרס הציבורי במיגור והקעת מעשי אלימות במשפחה" (ע"ם 8611/08 זולדי נ' שר הפנים, פס' 14 לפסק-הדין (פורסם בנבו, 27.2.2011)), והזכיר למשרד הפנים כי הוא אינו פועל במסגרת נוהל זה "לפנים משורת הדין", כי אם במסגרת הדין הקיים (שם, פס' 12 לפסק-הדין). במקרה שבו הפסיק משרד הפנים את ההליך המדורג על-סמך בקשתו של בן-הזוג הישראלי, אשר ציין, בין היתר, כי בת-זוגו הגישה תלונה נגדו במשטרה בגין אלימות, קבע בית-המשפט כי הפסקת ההליך בגין סיבה זו "לא זו בלבד שאינה עולה בקנה אחד עם תכלית נוהל קרבנות אלימות אלא אף חותרת תחתיה. תוצאתה של גישה כזאת אינה אלא הענשת האישה המוכה על היבט פסול נוסף ביחסו של בן זוגה כלפיה, מעבר לאלימות עצמה". ראו עת"ם (מנהליים י-ם) אבו לאמה נ' שר הפנים, פס' 14 (פורסם בנבו, 15.2.2009). השוו בג"ץ 6247/04 גורודצקי נ' שר הפנים, פס' 42 (פורסם בנבו, 23.3.2010). לאחרונה העביר משרד הרווחה למקלטים לנשים מוכות נהלים חדשים שלפיהם יש למנוע נשים מוכות שהן גם מהגרות ללא מעמד בארץ מלשהות במקלטים לתקופה העולה על חודש ימים.

עברת אלימות; בן-הזוג הזר קיבל צו הגנה מפני בן-הזוג הישראלי מבית-משפט לענייני משפחה, לאחר דיון במעמד שני הצדדים; אישור מטעם המחלקה לשירותים חברתיים בעירייה או ברשות המקומית, או מ"המרכז לטיפול ולמניעת אלימות במשפחה" במשרד הרווחה, שלפיו בן-הזוג הזר מוכר ו/או מטופל על-ידיהם בשל אלימות במשפחה מצד בן-הזוג הישראלי.

שני הנהלים של הפסקת ההליך המדורג אינם מציעים אפוא פתרון אמיתי לנשים שנקלעו למעגל האלימות. ראשית, הם חלים רק על זוגות נשואים, שהם ככל הנראה מיעוט מבין הזוגות המעורבים החיים בישראל. הנוהל הכללי דן במצב של גירוש, ואילו הנוהל הספציפי קובע במפורש: "נוהל זה יחול על זרים שהחלו בהליך המדורג עם ישראלי על סמך נישואין"⁹². נשים מוכות החיות עם בן-זוגן הישראלי כידועות בציבור ייאלצו אם כן לסבול לפחות שבע שנים ארוכות על-מנת להסיר את אימת הגירוש המרחפת מעליהן.

שנית, הרציונל המנחה בשני הנהלים הוא קיומם של ילדים משותפים. הנוהל הספציפי מאפשר אומנם את העברת התיק לידי הוועדה הבינ-משרדית גם בהעדר ילדים משותפים, אך מאריך במידה משמעותית את תקופת השהייה הנדרשת בישראל במסגרת ההליך המדורג. לא הדאגה לאישה המוכה והרצון לחלץ אותה ממעגל האלימות עומדים על הפרק, אלא הדאגה לשלומם של הילדים, ככל שהם ילדיו של האזרח הישראלי. גם אז, אם לא תוכיח האישה יכולת לדאוג לצורכיהם ולמוזנותיהם, היא תגורש. כאשר לבני-הזוג אין ילדים משותפים, סיכוייה של המהגרת הנשואה לעזוב את בן-זוגה פוחתים במידה משמעותית, שהרי הנוהל הכללי חסום בפניה, משום שהוא מותנה בקיומם של ילדים משותפים, ואילו הנוהל הספציפי מאריך במידה משמעותית את משך הזמן שהיא תיאלץ להמתין עד שתזכה בסעד שניתן לזכות מכוחו – מעמד ארעי, כפי שיפורט להלן.

שלישית, מהגרת הסובלת מאלימות נדרשת על-ידי המדינה להמתין פרקי-זמן ארוכים בטרם תוכל לעזוב את בן-זוגה ולזכות במעמד (שאינו מעמד של קבע). בהעדר ילדים משותפים תידרש המהגרת להמתין כמחצית מן ההליך המדורג במסגרת הנוהל הספציפי, ובהינתן ילדים משותפים – כמחצית מן ההליך המדורג במסגרת הנוהל הכללי או כשנה ומחצה במסגרת הנוהל הספציפי. מי שבעלה לא טרח כלל להגיש בעבודה את הבקשה לפתיחת הליך מדורג לא תוכל לעולם לזכות במעמד של קבע בישראל, מה שמקטין את הסיכוי שהיא תבחר לעזוב את הגבר האלים.

רביעית, אף לא באחד משני הנהלים של הפסקת ההליך המדורג מוצע למהגרת פתרון של קבע. הנוהל הספציפי אף קובע במפורש כי במקרה שבו התיק מועבר לדיון בוועדה הבינ-משרדית לעניינים הומניטריים, והוועדה סבורה כי יש מקום להמליץ על מתן מעמד, היא תוכל להמליץ על מתן רשיון שהייה ועבודה מסוג 1/ב לתקופה קצובה שלא תעלה על

המשמעות המעשית הנלווית לנהלים הללו היא חסימה של אחת הדרכים המרכזיות שאפשרו למהגרות להוכיח כי סבלו מאלימות. בכך הציב משרד הרווחה את עצמו לצד משרד הפנים בהכבדת נטל ההוכחה שהטיל האחרון על המהגרת. נוסף על כך, נהלים אלה מונעים ממהגרות נפגעות אלימות את האפשרות להצטרף לתוכניות שיקום, אשר עד לאותה עת הן היו זכאיות לקבלן בדומה לכל אישה המשתכנת במקלט. ראו מכתב מריטה חייקין, רכות פרויקט המאבק בזנות וסחר בנשים של עמותת "אשה לאשה", למאיר כהן, שר הרווחה והשירותים החברתיים (1.5.2013) (עותק מצוי בידי המחברות).

92 נוהל 5.2.0019, לעיל ה"ש 90, ס' 2א.

שנתיים (שנה ועוד שנה) או על מתן מעמד מסוג א/5 לתקופה קצובה של שנתיים לפחות (שנה ועוד שנה), והכל בהתאם לנסיבות. בתום תקופה זו יועבר הדיון בתיק להחלטתו של ראש דסק אשרות במטה, אשר רשאי להאריך מדי תקופה את מתן המעמד מסוג א/5 אך אינו רשאי להעניק למהגרת מעמד של קבע בישראל. דחיית הגירוש למועד מאוחר יותר אינה מקנה אפוא לאישה, החוששת לשוב לארץ מוצאה, תמריץ של ממש לעזוב את בן-זוגה האלים. נוסף על כך, הנוהל הספציפי אף מטיל על האישה נטל כבד של הוכחת טענת האלימות באמצעות פנייה למוסדות המשפט, הרווחה או המשטרה. במנותק מנטל ההוכחה המתואר, הנדרש לשם תחולתו של הנוהל הספציפי, האישה עלולה להיתקל בקשיים מול המשטרה גם כאשר היא מבקשת לפנות אליה לקבלת מזור בלא קשר להליך הספציפי. כך, למשל, כאשר האישה פונה למשטרה בבקשה לזכות בהגנה פיזית מפני הגבר האלים. אף שהמשטרה אמורה לתפקד כ"תחנה ראשונה" בדרכן של נפגעות עברה לקבלת סעד, בפועל היא מתפקדת לא אחת כחסם נוסף בדרכן של המהגרות להיחלץ ממעגל האלימות.

אף שבישראל טרם נערך מחקר שטח המתעד את צומת המפגש בין המשטרה לבין המהגרות נפגעות אלימות, ניתן ללמוד על תפקידה של המשטרה בתהליך הפיכתה של האישה לקורבן הן מן המקרים שתועדו בארגוני זכויות האדם בישראל, הן מן הספרות המתעדת את יחסה של המשטרה

לנפגעות אלימות בכלל,⁹³ והן מתובנות הנלמדות ממחקרים שנערכו בארצות-הברית על-אודות האופן שבו המשטרה נתפסת בעיני נשים החיות בחשש מתמיד מפני גירוש.⁹⁴ נפגעות אלימות מגיעות לא אחת ממדינות שבהן קורבנות אלימות במשפחה אינן זוכות בסיוע של ממש מרשויות האכיפה. מטבע הדברים, מציאות זו מקשה על נפגעות מהגרות להעריך את זכויותיהן ואת מצבן המשפטי במדינת ההגירה, ומשמרת את פערי המידע המעמיקים את נחיתותן. לצד זאת, חלק משמעותי מן המידע שכבר מצוי ברשות האישה מגיע אליה מבן-זוגה. גם כאשר קיים מידע חלקי בנוגע לחקיקה, הדבר אינו מספק: נשים רבות, אשר חושדות תדיר בשלטונות המדינה ונמנעות ככל האפשר ממגע איתם, מעדיפות לא לפנות לעזרה מחשש שמא יגורשו מן המדינה.⁹⁵ אולם ממצא שעלה ממחקרן של אורלוף

93 ראו, למשל, דלית יסעור-בורוכוביץ ויעל לביא-אפרת "עמדות של שוטרים ושופטים: משוכות בדרכן של נשים מוכות לקבל עזרה" חברה ורווחה כב 481 (2002); נגה אבני "נשים מוכות ושוטרים: קורבנות של השיטה" פלילים א 171 (1990); יהודית קרפ "אלימות בין בני-זוג: היבט משפטי" מעמד האישה בחברה ובמשפט 280 (פרנסס רדאי, כרמל שלו ומיכל ליבן-קובי עורכות, 1990). נציין כי בשנים שחלפו מעת פרסומם של מחקרים אלה נעשו רפורמות ושינויים במדיניות המשטרה ביחס לטיפול בתלונות על-אודות אלימות אינטימית, אולם נסיוננו בסיוע לנפגעות אלימות מלמד כי במקרים רבים הן נתקלות עדיין באוזלת-יד מצד המשטרה ובגילויי התנהגות הנגועים ברעות קדומות ובעמדות פטריארכליות.

94 ראו, למשל: Leslye E. Orloff, Mary Ann Dutton, Giselle Aguilar Hass & Nawal Ammar, *Battered Immigrant Women's Willingness to Call for Help and Police Response*, 13 *UCLA Women's L.J.* 43 (2003).

95 שם, בעמ' 68. בתהליכים שקדמו לחקיקה האמריקאית משנת 1994 ומשנת 2000 בנושא אלימות נגד נשים, בעיקר מהגרות, עסק הקונגרס בסוגיה זו תוך שהוא מתבסס על דיווחים של ארגוני זכויות אדם הפעילים בתחום. ראו: Staff of H.R. Comm. on the Judiciary, 103rd Cong., Rep.

ועמיתותיה בארצות-הברית הראה כי החשש מגירוש אינו גורף ואחיד.⁹⁶ ככל שפרק-הזמן שבו שהו הנשים בארצות-הברית הלך וגדל, גבר הסיכוי שהן ידווחו למשטרה על הפגיעה בהן.⁹⁷ נראה כי הגשת התלונה נדמית למהגרות ישימה ואפשרית יותר לאחר שהן הפנימו את התרבות המקומית ונחשפו למקורות מידע וסיוע. הסבר אפשרי נוסף לגידול בהגשת תלונות רק כעבור פרק-זמן מסוים נעוץ בקיומם של דמי תיווך שאותן נשים נדרשות לשלם בתקופת השהייה הראשונה שלהן כחלק מן החוב שצברו במדינת המוצא. על-אף האמור, אחוזי הדיווח גם בקבוצת המהגרות ששהו פרק-זמן ארוכים יותר בארצות-הברית היו נמוכים יותר מאחוזי הדיווח של אזרחיות המדינה.⁹⁸ על-פי אותו מחקר, רק 28.6% מהגברים נעצרו לאחר שהנשים הזעיקו משטרה. חשיבותו של נתון זה מקבלת משנה תוקף לנוכח העובדה של-32.7% מן הנשים היו צווי הגנה. במילים אחרות, שוטרים שהוזעקו מחמת הפרת צווי הגנה לא עצרו תמיד את הגבר האלים.⁹⁹

קשה להפריז בחומרת ההשפעה הנלווית לטיפול משטרתי לא-הולם על האישה. טיפול לקוי של שוטרים בתלונתה עלול לשכנע את האישה כי יש ממש באימויו של בן-הזוג, וכי המשטרה אכן לא תטפל בתלונתה בגלל מעמדה הבלתי-חוקי. תובנה זו מובילה למסקנה ברורה שלפיה האישה נתונה בידיו של הגבר האלים לשבט או לחסד. בנסיבות אלה ספק אם המהגרת תנסה ליצור קשר שנית עם המשטרה במקרים עתידיים של גילוי אלימות. כאמור לעיל, מחסום מרכזי העומד בדרכה של האישה לקבלת מזור מרשויות האכיפה, ומן המשטרה בפרט, הוא השפה.¹⁰⁰ ממחקרים שנערכו בארצות-הברית עולה כי רק שלישי

- on Violence Against Women Act 1133 (Comm. Print 1993): "Many immigrant women live trapped and isolated in violent homes, afraid to turn to anyone for help. They fear both continued abuse if they stay with their batterers and deportation if they attempt to leave".
- 96 כן ציין הקונגרס כי החקיקה מגבילה את צעדיהן של מהגרות המבקשות לעזוב מערכת יחסים אלימה. ראו: Staff of H.R. Comm. on the Judiciary, 146th Cong., Rep. on Violence Against Women Act 10192 (Comm. Print 2002) Jessica Dayton, *The Silencing of a Woman's Choice: Mandatory Arrest and No Drop Prosecution Policies in Domestic Violence Cases*, 9 CARDOZO WOMEN'S L.J. 281 (2003).
- 97 Orloff et al., לעיל ה"ש 94. במחקר זה, שבדק מהגרות שחוו אלימות אינטימית, נמצא כי 43.1% מן הקורבנות שהיו בעלות אשרת שהייה קבועה דיווחו על הפגיעה בהן, לעומת 20.8% מקרב הקורבנות שהיו בעלות אשרה זמנית ו-18.8% מבין הקורבנות ששהו לא כדין. שיעור הדיווח בקרב נשים ששהו יותר משלוש שנים היה גבוה פי שניים משיעור הדיווח בקרב אלה ששהו פחות משלוש שנים. ראו שם, בעמ' 68.
- 98 ראו שם, בעמ' 64, 66. חלקן של המהגרות בקרב אוכלוסיית נפגעות האלימות בכללותן גבוה יותר מחלקן באוכלוסייה. ראו: MARGARET ABRAHAM, *SPEAKING THE UNSPEAKABLE: MARITAL VIOLENCE AMONG SOUTH ASIAN IMMIGRANTS IN THE UNITED STATES* (2000); Michelle J. Anderson, *License to Abuse: The Impact of Conditional Status on Female Immigrants*, 102 YALE L.J. 1401 (1993).
- 99 Orloff et al., לעיל ה"ש 94, בעמ' 72.
- 100 דוגמה נוספת לקשיי השפה המתוארים במאמר ניתן למצוא כבג"ץ 1119/01 פלניתי נ' משרד הפנים (פורסם בנבו, 15.4.2001). המערכת העובדתית המתוארת שם אומנם אינה זהה לחלוטין לענייננו, אך יש בה כדי ללמד על מצבן של מהגרות שאינן דוברות את השפה, ואשר חסרות

מן השוטרים ידעו את שפתה של האישה הנפגעת.¹⁰¹ בשיחות טלפון זכתה בעיה זו בפתרון בזכות קיומה של מרכזייה המעניקה שירותי תרגום סימולטני עשרים וארבע שעות ביממה לשפות רבות,¹⁰² אך כאשר שוטרים הגיעו לזירה שבה התרחשה זה עתה אלימות כלפי מהגרת, המצב היה בעייתי ומורכב. לעיתים נעשה התרגום על-ידי הגבר המתעלל,¹⁰³ לעיתים על-ידי בני משפחה אחרים, ולעיתים על-ידי חברי קהילתה של הקורבן.¹⁰⁴ כך או כך, ברי כי גם מהגרות הדוברות את שפתה של מדינת ההגירה יחוש נוח יותר לדבר על הדברים שהתרחשו בשפת-אמן, דבר העשוי להקל עליהן באופן משמעותי את הקשר עם השוטרים.¹⁰⁵ בעיית השפה מתגלעת במלוא חריפותה גם בישראל. מאחר שהמשטרה אינה ערוכה למתן שירותי תרגום סימולטני, הן בפניות טלפוניות הן בהגעה לזירת האירוע, מהגרות שאינן דוברות עברית מתקשות עד-מאוד להעז לפנות.¹⁰⁶

הנה כי כן, כפי שתואר לעיל, המדינה אינה מציעה פתרון אמיתי לנשים מהגרות המבקשות להיחלץ ממעגל האלימות. חלף זאת, ההסדרים להפסקת ההליך המדורג נהפכים למחסום נוסף בדרכה של האישה אל החופש.¹⁰⁷ אף שתכליתם של ההסדרים הללו היא לתמרץ נשים לשים קץ למערכות יחסים שאינן מיטיבות עימן – וזאת באמצעות הענקת סעד של מעמד

- מעגלי תמיכה וסיוע, בבואן להתייצב מול מערכות המדינה. בעתירה שהוגשה על-ידי קורבן סחר שהועסקה בבית-בושת התגלה כי לא פעם נציגי הסרסורים הם המתרגמים את דברי הנשים שהם עצמם סחרו בגופן. על חשיבותו של התרגום בפעולתן של רשויות האכיפה באופן כללי ראו: Deborah M. Weissman, *Between Principles and Practice: The Need for Certified Court Interpreters in North Carolina*, 78 N.C. L. REV. 1899 (2000); Shar on E. Grubin & John M. Walker, *Report of the Second Circuit Task Force on Gender, Racial, and Ethnic Fairness in the Courts*, 1997 ANN. SURV. AM. L. 9, 83–85.
- Orloff et al., לעיל ה"ש 94, בעמ' 73. 101
- שם, בעמ' 93. 102
- Holly Maguigan, *Wading into Professor Schneider's "Murky Middle Ground" Between Acceptance and Rejection of Criminal Justice Responses to Domestic Violence*, 11 AM. U. J. GENDER SOC. POL'Y & L. 427, 441 (2003). 103
- Orloff et al., לעיל ה"ש 94, בעמ' 76. 104
- Wang, לעיל ה"ש 49, בעמ' 165. 105
- על-אף המגמה המתוארת, מחקרים אבחנו שני גורמים שעודדו מהגרות נפגעות אלימות לפנות למשטרה: האחד, היחשפות של ילדי המהגרת להתעללות של הגבר בהם או באישה; והאחר, קיומן של רשתות תמיכה לא-פורמליות – נשים שפנו למשטרה התייעצו לרוב קודם לכן עם אדם קרוב (ואז פנו למשטרה גם אם ההמלצה שקיבלו ממנו הייתה לא לפנות). ראו Orloff et al., לעיל ה"ש 94, בעמ' 63, 66; Hoan N. Bui, *Help-Seeking Behavior among Abused Immigrant Women: A Case of Vietnamese American Women*, 9(2) VIOLENCE AGAINST WOMEN 207 (2003); Anita Raj & Jay Silverman, *Intimate Partner Violence Against South Asian Women in Greater Boston*, 57(2) J. AM. MED. WOMEN'S ASS'N 111 (2002). 107
- נוכרי כי מלכתחילה ההליכים נוגעים אך ורק בנשים נשואות שהחלו בהליך ההתאזרחות המדורג. נשים ידועות בציבור או נשים נשואות שבעלן לא טרח ליזום את תחילת ההליך המדורג לא יזכו כלל, כאמור, לחסות תחת ההליכים להפסקת ההליך המדורג.

ארעי שאינו תלוי בשליטתו של הגבר – בפועל, בלא הענקת מעמד של קבע, ובהינתן הקשיים לשוב למדינת המוצא,¹⁰⁸ יעדיפו נשים רבות להישאר בתוך מערכת היחסים הבלתי־רצויה. מסיכום דברינו עד עתה מתגלה תמונה מורכבת של היזון חוזר בין צלעותיו של משולש האלימות ההגירתית. חוק האזרחות וההליכים המדורגים לקבלת מעמד בישראל מקנים לאזרח הישראלי יכולת השפעה על מעמדה החוקי של בת־זוגו, הנמשכת לאורך כל שנות ההליך. מציאות זו, בתוספת העובדה שהסדרים להפסקת ההליך המדורג נותנים מענה חלקי בלבד לנשים המבקשות להיחלץ ממעגל האלימות, מעניקה לו את הכוח להשליט על בת־זוגו המהגרת מסכת של טרור ואיומים שאם לא תנהג כרצונו, הוא ישלול ממנה את מעמדה ויביא לידי גירושה מישראל. אולם רק כאשר הגבר בוחר לעשות שימוש לרעה בכוח זה, הצלעות האחרות נהפכות לחלק מן האלימות ההגירתית; רק אז הליכי ההתאזרחות – אשר הצורך בהם כשלעצמו הינו ברור ומוכן – נהפכים לבית־כלאה של האישה.

לא סוף־דבר: כיצד ניתן לפרוץ את מעגל האלימות ההגירתית?

במוקדו של מאמר זה ניצבות שלוש מטרות מרכזיות. ראשית, המאמר שם לו למטרה לשים תופעה אשר עד כה טרם זכתה בהמשגה בספרות. המושג "אלימות הגירתית" מתאר את תפקידה של המדינה בתהליך הקרבון (victimization) של מהגרת נפגעת אלימות אינטימית החיה כבת־זוג של אזרח המדינה. בכך המושג תורם להבנת האלימות האינטימית במקרים הייחודיים הללו כתופעה המתקיימת ומשתמרת בהשפעת גורם נוסף חיצוני לכניי־הזוג – המדינה. המשגת התופעה באמצעות המודל של משולש היחסים שבין המדינה, הגבר והאישה מאפשרת "לבודד" את הגורמים השונים במערכת יחסי־הגומלין המורכבת המתקיימת בין שלוש צלעות המשולש, ולהדגיש את אופייה של האלימות ההגירתית כמעין יצור־כלאיים המשלב יחדיו את הספרות הפרטית והציבורית. כל צלע מתארת היבט חלקי בלבד בהבניית התופעה, ואינה עומדת בפני עצמה; שלוש הצלעות מזינות זו את זו ומקיימות ביניהן היזון חוזר, באופן שיוצר מכלול המתאר את התופעה. שנית, המאמר מבקש לחשוף את המורכבות המאפיינת את מצבן של מהגרות נפגעות אלימות המקיימות מערכת יחסים זוגית עם אזרח ישראלי, מעצם השתייכותן לשתי קבוצות מיעוט – קבוצת המהגרים וקבוצת נפגעות האלימות. נשים אלה ניצבות בפני שורה של חסמים פסיכולוגיים, תרבותיים וחברתיים, אשר אינם מהווים אומנם חלק מתופעת האלימות ההגירתית, אולם עשויה להיות להם, כפי שנבחר מיד, השלכה על עיצוב הפתרונות שישומו קץ לתופעה. לבסוף, המאמר מבקש לקרוא לשינוי במצב המשפטי הקיים ולפתוח פתח למחקרים עתידיים שינסו למפות באופן שיטתי את התופעה, לתעד אותה ברמה האמפירית ולהוביל לגיבוש פתרונות ראויים שיסייעו במיגורה. מטרה אחרונה זו מונחת לפתחו של פרק זה.

לא נתיימר להציע כאן פתרונות מקיפים, המחייבים דיון מורכב בשיקולים הנוגעים בדיני ההגירה בכללותם.¹⁰⁹ כל שנציע הוא כיווני מחשבה ראשוניים לפתרונות אפשריים, אשר אינם

108 ראו את הדיון לעיל בתת־פרק 11, העוסק בחסם התרבותי־הפסיכולוגי.

109 למצב בעולם ראו, למשל: Peter H. Schuck, *The Transformation of Immigration Law*, 84 COLUM. L. REV. 1 (1984); Jill E. Family, *Murky Immigration Law and the Challenges Facing Immigration Removal and Benefits Adjudication*, 31 J. NAT'L ASS'N ADMIN. L.

חפים מקשיים אך עשויים לסייע בצמצום התופעה. הנחת-היסוד העומדת בבסיס הצעתנו היא כי על המדינה חלה חובה לגבש דרכים שיספקו למהגרת אפשרות מעשית להיחלץ ממעגל האלימות. המדינה אינה חבה כלפי המהגרת חובות המשתרעות מעבר לחובה לסייע לה להיחלץ מן החיים בצל האלימות, אך היא גם אינה חבה פחות מכך. הגורם המכונן את חובתה זו של המדינה הוא קיומה של אלימות אינטימית בין האזרח לבין המהגרת, המועצמת בגלל הסדריה החוקיים של המדינה. ברי כי המדינה חייבת לסייע, במידה זו או אחרת, לכל מי שסובלים מעברות אלימות המתבצעות בשטחה (אזרחים ומהגרים כאחד) מטעמים של הגנה על זכויות האדם לשלמות הגוף, לחיים ולכבוד; אולם כאשר עסקינן באלימות המופעלת דווקא על-ידי אזרח ישראלי כלפי בת-זוגו המהגרת, ניתן להצדיק את חובת המדינה בקיומה של סיבה נוספת המבחינה בין הנשים מושא מאמר זה לבין קבוצות מהגרים אחרות. החובה לחלץ נשים אלה ממעגל האלימות חלה על המדינה משום שהיא זו שאפשרה מלכתחילה, באמצעות הסדרי קבלת האזרחות שיצרה, את התממשותה של האלימות שהגבר מפעיל כלפי בת-זוגו המהגרת. משעה שאזרח מבצע עברה פלילית תחת הטריטוריה של המדינה כלפי אדם אשר המניע להכנסתו להליכי התאזרחות הוא הרצון להיטיב עם האזרח הישראלי עצמו – בענייננו, הרצון לאפשר לאזרח להגשים את הזכות לחיי משפחה, ולא הרצון להיטיב עם האישה המהגרת¹¹⁰ – אזי המדינה אינה רשאית להתנער מן האחריות להגן על נפגעת העברה מפני האלימות שמופעלת כלפיה מכוחם ותחת חסותם של הסדרים אלה. חובתה של המדינה נובעת אפוא מאחריותה לא ליצור תמריצים שיעודדו אלימות כזו ויספקו בידיו של האזרח כלי אפקטיבי להגשימה ולממשה כלפי המהגרת. הנחה זו אינה מתנגשת כמובן עם ההכרה בלגיטימיות של מדיניות ההגירה הייעודית של ישראל. מדינות מעצבות את דיני ההגירה שלהן באופן שמשרת אינטרסים כלכליים, לאומיים או אחרים של אזרחי המדינה, ולא של המהגרים שבאים אל קרבה. ברוח זו נחקק סעיף 7 לחוק האזרחות, אשר תכליתו לשרת את הזכות לחיי משפחה של האזרח הישראלי. לפיכך היסוד המכונן את חובתה של המדינה לפעול להגנת האישה אינו היותה מהגרת אשר במקרים רבים מגיעה ממצאות חיים קשה במדינת מוצאה, כי אם האלימות המופנית כלפיה מצד אזרח המדינה.¹¹¹

JUDICIARY 45 (2011). למצב בישראל ראו הוועדה המייעצת לבחינת מדיניות הגירה למדינת ישראל דו"ח ביניים (2006) amnonrubinstein.com/images/stories/other/hagira.doc; אבינרי, אורגד ורובינשטיין, לעיל ה"ש 3.

110 ההתבוננות על האישה היא כעל אובייקט משום שהמהגרת כשלעצמה, על רצונותיה ועל סיפור חייה הקשה במדינת מוצאה, אינה חלק מתכליתם של הסדרי ההתאזרחות וההליכים הנלווים אליהם.

111 המאמר נוקט אפוא גישה פרגמטיסטית, המשלבת ראייה מפוכחת של המציאות, ביחס לבעיה שהוא מבקש לשים לה סוף – פגיעה במהגרות החוות אלימות מצד בני-זוגן האזרחים. נקודת האיוון הראויה לדעתנו היא זו הגורסת כי אין לאפשר, בחסות האינטרסים הישראליים, להתעלל בנשים חסרות מעמד. אולם אין אנו סבורות שקיימת בעייתיות באימתן אזרחות לנשים מהגרות מקום שמערכת היחסים שלהן עם אזרח המדינה נפסקת. למעשה, אפשר להבחין בהקשר זה בין אינסטרומנטליזם "רך" ל"קשה", קרי, בין אינטרס אנוכי אך לגיטימי שמוביל אקס-אנטה לחקיקה המעמידה לנגד עיניה את האינטרס הישראלי בלבד לבין התייחסות אנושית אקס-פוסט כאשר הנשים הללו מגיעות לישראל ומוצאות את עצמן קורבן לאלימות אינטימית. גם על-פי

על רקע האמור, השליטה המוקנית לגבר מכוח הסדרי הכניסה להליך המדורג¹¹² היא מובנת כל עוד הגבר אינו מפעיל אלימות כלפי האישה ובכך מנצל את כוחו לרעה. ההכרה בחששה של ישראל מפני שינוי במאזן הדמוגרפי, מחד גיסא, והרצון להגשים את זכויותיו של אזרח המדינה לחיי משפחה, מאידך גיסא, מצדיקים יצירת מנגנון הליכי שיתפרש על-פני תקופה מסוימת. במהלך תקופה זו תוכל המדינה לוודא כי האינטרסים העומדים על הפרק במקרה הספציפי הם אכן אלה העומדים בבסיס החוק, ולא ניסיון להונות את המדינה ולשרת את האינטרס של המהגרת לבריה. עוד ברי כי שיתוף-הפעולה מצד הגבר הכרחי לאורך ההליך כולו, על-מנת לעמוד על כנות הנישואים. מכאן שאם נשווה לנגד עינינו בני-זוג המנהלים מערכת יחסים נורמטיבית, אזי אין בהליכים אלה כל בעיה; הפעלת אלימות מצד הגבר היא שצובעת אותם בגוון שלילי.

את טענתנו ניתן להציג גם באופן הבא: על-מנת להיטיב עם אזרח המדינה ולאפשר לו להגשים את זכותו לחיי משפחה, מחד גיסא, תוך שמירה על אינטרס חיוני של מדינת-ישראל, מאידך גיסא, ניתן להשלים עם הליכי התאזרחות מפרכים שהאישה נדרשת לעמוד בהם, המעוצבים בהשפעת תפיסתה כ"אובייקט" המאפשר מימוש זכותו של הגבר.¹¹³ במסגרת מימוש זכותו של אזרח המדינה ניתן לשאת אף מקרים שבהם סיום קשרי הזוגיות בין האזרח לבין המהגרת – בגירושים או בפרידה – יביא לידי אובדן מעמדה של האישה. אולם כאשר מתגלעת אלימות במערכת היחסים, והגבר משתמש לרעה בכוח המוקנה לו מכוחם של הליכי ההתאזרחות, א-ראז מורע מצבה של האישה באופן המחייב את המדינה להתיק את מבטה אל עבר מצוקתה של האישה ולסייע בחילוץ מן החיים בצל האלימות. מהן אפוא הדרכים שבאמצעותן ראוי כי המדינה תגשים את חובתה? תשובה ממצה לשאלה מחייבת, ככל הנראה, מיפוי אמפירי של תופעת האלימות ההגירתית. כך, למשל, יש לאמוד את מספר המהגרות הסובלות מאלימות מצד בן-זוגן הישראלי, את מספר המהגרות הנשואות לגברים ישראלים לעומת מספרן של הידועות בציבור, את מספר המהגרות נפגעות האלימות הפונות בבקשה להפסיק את ההליך המדורג בשל אלימות מצד בן-זוגן הישראלי, את מספר הנשים מבין הפונות להפסקת ההליך המדורג שאכן זוכות בסעד של מעמד ארעי בישראל, ותוך כמה שנים הן נאלצות לשוב בחזרה לארצות מוצאן. בינתיים, ומבלי לקבוע מסמרות, נציע שני מסלולים של פתרונות אפשריים.

הצו הקטגורי של קנט, לא כל התייחסות אינסטרומנטלית לאדם נוגדת את המוסר, אלא רק במקרים שבהם השימוש באדם נעשה כאמצעי בלבד (ולא לצד מטרה נוספת). ראו עמנואל קאנט הנחת יסוד למטאפיסיקה של המידות (מהדורה שנייה, משה שפי מתרגם, 1998). המאמר מבחין בין שני סוגי האינסטרומנטליזם הללו, ומסמן את שלב כינונה של האלימות כקו הגבול ביניהם. ראו לעיל הסדרים אלה, החוסים תחת הצלע הראשונה של משולש האלימות ההגירתית, בתת-פרק 11 ג' למאמר.

113 לכאורה ניתן לטעון כי באופן מעשי הליכי ההתאזרחות מקדמים את תפיסתה של האישה דווקא כסובייקט, שהרי כתוצר-לוואי היא עשויה "להרוויח" מקיומם, באשר הם משרתים גם אינטרס שלה. אולם מנקודת-מבט נורמטיבית, המתחקה אחר תכליתם של הליכי ההתאזרחות, ברי כי ההתייחסות אל האישה היא כאל "אובייקט", שהרי מרגע שהליכים אלה אינם משרתים עוד את האינטרס של הגבר, הם מופסקים בו-במקום וגוררים את גירושה.

המסלול האחד הוא שינוי ההסדרים במסגרת הנוהל הספציפי להפסקת ההליך המדורג בעבור נשים הסובלות מאלימות מצד בן-זוגן הישראלי. נוהל זה, המתואר לעיל,¹¹⁴ חל כיום על קבוצה קטנה בלבד מקרב המהגרות נפגעות האלימות, ומציע סעד דל שאינו מספק תמריץ לעזיבת הקשר האלים. על-מנת להפוך את הנוהל לכזה שיש בכוחו לתמרץ נשים לפרוץ את מעגל האלימות, נדרשים שני שינויים עיקריים: האחד, הרחבת הנוהל כך שיחול גם על נשים ידועות בציבור; והאחר, יצירת מסלול עצמאי בעבור מהגרות נפגעות אלימות לקבלת מעמד של קבע במדינת-ישראל. ראוי לקבוע, כמובן, שורה של אמות-מידה שהמהגרת תידרש לעמוד בהן על-מנת לזכות במעמד. המסלול לקבלת מעמד של קבע יכול להיות מדורג ולהתפרש על-פני שנים מספר, בדומה להליך הקיים כיום, ובלבד שיהיה מנותק משליטתו של הגבר. בד בבד, לצד יישומה של המלצה זו, יש לנקוט את מכלול הצעדים הנדרשים לצורך יידוע הנשים בדבר קיומו של נוהל זה, לרבות באמצעות העיתונות הקיימת בקהילות המהגרים, במשרד הפנים ובמקומות נוספים שבהם הן עשויות להיחשף למידע זה.

נבחר כי הטענה שמעמד של קבע הוא פתרון ראוי אפשרי אינה נובעת משום שהחובה המדינתית לחלץ את האישה ממעגל האלימות גוזרת בהכרח מתן מעמד בישראל, אלא משום שבפועל זו הדרך האפקטיבית היחידה לתמרץ מהגרות נפגעות אלימות לחשוף את מצבן ולפרוץ את מעגל האלימות. בפרק ב למאמר, המתאר את החסמים שאינם קשורים למדינה, ביקשנו להראות כי במקרים רבים האפשרות של שיבה למדינת המוצא אינה ישימה מבחינת האישה. בהינתן התקווה לקבלת אזרחות במסגרת ההליך המדורג, המהגרת עלולה להעדיף להיות במערכת היחסים האלימה, ובלבד שהיא תקבל בסופו של דבר מעמד בישראל ולא תיאלץ לשוב לארצה, בעיקר במקרים שבהם לבני-זוג יש ילדים משותפים, שאז גירושה פירושו הרחקתה מילדיה. קשיי המהגרת לשוב למדינת המוצא אינם מהווים, כשלעצמם, הצדקה להטלת חובה על המדינה להעניק לאישה מעמד של קבע. אולם קשיים אלה הופכים את מתן מעמד-הקבע במסלול המנותק משליטתו של הגבר לפתרון האפקטיבי הממשי להפסקת מעגל האלימות.

ניתן לטעון כי הפתרון להפסקת האלימות ראוי שיהיה במישור הפלילי, באמצעות מעצרו או מאסרו של הגבר האלים. דא עקא, בהינתן תלותה של האישה בגבר משום חששה מפני גירושו, התמריץ שיש לה להתלונן ולעזוב את מערכת היחסים הינו אפסי, שהרי ברגע שתעשה כן, הגבר אולי ייעצר, אך היא עצמה תגורש לאלתר. לפיכך, על-מנת לעודד נשים לפנות למערכת אכיפת החוק, יש לייצר בעבורן תמריץ לפנות לרשויות, וזה יתאפשר רק אם לא ירחף מעל ראשן איום בגירושו.

משרד הפנים מרבה לטעון בהקשר זה כי עלול להיווצר תמריץ לנשים להגיש תלונות-שווא על אלימות, וזאת על-מנת לקבל גישה למסלול תושבות-קבע עצמאי. טענה זו, שעימה נדרשנו להתמודד בעבודתנו בפרקטיקה חדשות לבקרים, מועלית על-ידי משרד הפנים בהקשר של כל הענקה של זכות למהגרים. לדידו, כל סדק במסגרת הנוקשה עלולה לתמרץ שוהים לא כדין לפנות לאפיק זה על-מנת לעשות בו שימוש פסול.¹¹⁵ חשש דומה הועלה

114 ראו בתת-פרק 3 למאמר.

115 ראו את הביקורת שמתח בית-המשפט בעניין סטמקה, לעיל ה"ש 29, פס' 48 לפסק-הדין, על התנהלותו של משרד הפנים, אשר מחשש להתרחבותה של תופעה מסוימת קובע מדיניות

בנוגע לקורבנות סחר (שמא מתן זכויות להן יתמרץ הגעת נשים נוספות לכאן לצורך עיסוק בזנות)¹¹⁶ ובנוגע למתן זכויות לילדי מהגרים ולבני משפחתם (שמא יגרום הדבר לילודה מוגברת בקרב המהגרים או לילודה לצורך השגת מעמד).¹¹⁷ החשש העולה מאימוץ טענה זו הוא שהמדינה תציג רף גבוה מדי להוכחת האלימות על-מנת לצמצם את הסיכון במתן תושבות-קבע עצמאית למי שאינה זכאית לכך. בפועל אף לא אחד מ"תרחישי האימה" הללו של משרד הפנים התממש, ויש לקוות כי המציאות העוברתית היא שתעמוד לעיני משרד הפנים בגיבוש מדיניותו, ולא חששות תיאורטיים שאינם מגובים בנתונים. "משטרת הלבבות", שהוזכרה לעיל,¹¹⁸ תמשיך כפי הנראה לפעול על-מנת לוודא את מידת כנותן של מערכות יחסים אלה, ונשים שיעשו שימוש פסול בנוהל ייענשו לפי הדין הפלילי. המסלול האחר הוא הקשחת תנאי הכניסה להליך המדרג מכוח סעיף 7 לחוק האזרחות. כאמור לעיל, מרכיב מרכזי בקושי לחלץ את המהגרת ממעגל האלימות נובע מתקוותה

שפוגעת בזכויות אדם בלא ביסוס מספק: "בהיעדר נתונים-של-ממש על שיעור הנישואין הפיקטיביים, עולה ממילא השאלה אם יש צידוק למדיניות הנחרצת הנוהגת כיום. אם, למשל, שיעור הנישואין הפיקטיביים אינו אלא שיעור קטן (יחסית) מכלל הנישואין בקטגוריה זו, האומנם מוצדק לטלטל מאות זוגות תמים בשל אותם מעטים החוטאים? הראוי להרע לרבים בשל המעטים? ואפשר רואים המשיבים צל הרים כאנשים? הלכה כתובה ומסורה היא, שעד אשר מחליטה רשות החלטה האוצלת על זכויות הפרט – החלטה אינדיווידואלית או החלטת-מדיניות כללית – שומה עליה לאסוף את הנתונים שלעניין, לבור את הבר מן התבן, לנתח את הנתונים, לשקול אותם, לעמוד על משמעות ההחלטה המוצעת ועל תוצאותיה המשוערות, ורק אז לעשות מעשה."

116 חששות מסוג זה שמענו רבות כאשר ייצגנו נשים קורבנות סחר. השוו גם לדבריו של השופט ר' שפירא בת"פ (מחוזי חי') 133/01 מדינת ישראל נ' סכן, פס' 4 לפסק-דינו (פורסם בנבו, 11.7.2001): "שקלתי אם בנסיבות העניין לא יהיה ראוי לפסוק גם פיצוי למתלוננות. סבור אני כי במקרה זה אין מקום לפסוק פיצוי שמא יתפרש הדבר כעידוד וכמתן הכשר לאותן נשים, אשר הגיעו לישראל שלא כחוק במטרה לעסוק בזנות. אינני סבור כי בנסיבות אלו יהיה זה נכון שבית המשפט יהפוך לגובה האתגן עבורן."

117 ראו, למשל, את דבריו של רוני בר-און, בתפקידו כיושב-ראש הוועדה לביקורת המדינה, במסגרת דיון בוועדה המיוחדת לבחינת בעיית העובדים הזרים (פרוטוקול ישיבה מס' 76 של הוועדה המיוחדת לבחינת בעיית העובדים הזרים, הכנסת ה-18 (23.1.2012)): "מדובר היה אז בסיטואציה, שהמספרים הם יחסית די דומים למה שהם מרחפים באוויר אפילו בתקופתנו אנו. והדיון הראשון הבאתי את האנשים הנוגעים בדבר, מצוות אנשים מלומדה... היה מדובר בסביבות, דומני שמונה מאות או אלף ילדי עובדים זרים על הפרק וגם אנשי אגף התקציבים וגם אנשי פרקליטות המדינה הילכו עלינו אימים, שבעצם אנחנו דנים בגורלם של אלף ילדים, אנחנו בעצם משפיעים מבחינת מדינת ישראל על סדרי גודל של עשרות אלפים ודומני, שנגקב מספר של ארבעים אלף. אני אמרתי שזה לא מקובל עלי, ואני באמת זוכר את הדיון... לעניין הזה אני לא קיבלתי את המספר הזה, אמרתי אני מבקש לראות את זה מוכח ברמה האמפירית. הלכו ובאו הלכו ובאו ובסוף נתכנסנו על מספר של דומני משהו כמו שתיים נקודה חמש, תוצאה של מכפיל של הילדים, כי חלק מהם הם חד הוריים וחלק מהם יש להם אח או אין להם אח וכל כיוצא בהם."

118 ראו לעיל ה"ש 88.

של האישה לזכות במעמד של קבע מכוח הליכי הכניסה להליך המדרוג. ככל שהמדינה אינה מעוניינת להעניק מעמד של קבע לנשים הללו במסלול המנותק משליטתו של הגבר, ביכולתה לבחור להציב מלכתחילה שורה של מגבלות לגבי עצם הכניסה להליך המדרוג. ה"מחיר" בצמצום תנאי הכניסה להליך ההתאזרחות יתבטא בפגיעה בזכותו של האזרח הישראלי לחיי משפחה.¹¹⁹ הגבלת תנאי הכניסה להתאזרחות בעבור זוגות נשואים תפחית את הדילמה הקשה מנשוא שבה ניצבת אישה הנאלצת לבחור בין חיים במסכת של אלימות לבין אובדן מעמד (ופרידה מילדיה המשותפים, במקרים שיש כאלה).

כך או כך, המאמר מציף את הצורך לתור אחר פתרון למציאות הבלתי-אפשרית שבה נתונות כיום מהגרות נפגעות אלימות. כפי שהבהרנו בחלקו הראשון של המאמר, בחרנו לייחד במסגרת זו את הדיון בתופעת האלימות ההגירתית להקשר הספציפי של אלימות כלפי בת-זוג המתגלעת במסגרת הליכי התאזרחות. הסיבה לכך נעוצה, כזכור, בהסדרים המיוחדים החלים כיום רק ביחס לקבוצה זו, אשר מעצימים ביתר שאת את הקושי של המשתייכות אליה להיחלץ ממעגל האלימות. עם זאת, התבוננות על התופעה בהקשר רחב, המזהה את היתכנותם של גילויי אלימות גם בהקשרים אחרים של הגירה, מחייבת להרחיב את החשיבה גם על קבוצות נוספות הממוקמות על צירי חולשה אחרים. התבונה שלפיה הגירה מייצרת משמעות ייחודית – וקשה – של אלימות יוצרת מכנה משותף בין כמה צומתי מפגש, הכוללים הצטלבויות של ציר החולשה של הגירה עם צירים נוספים. דוגמה כזו היא עובדי סיעוד המקבלים מעמד חוקי משום הרצון להיטיב עם אזרחי ישראל הזקוק לשירותיהם ונקלעים למערכת יחסים אלימה ומנצלת. כיצד ראוי אפוא לנהוג בעניינם של מהגרי-עבודה החווים יחסי ניצול ואלימות מצד מעבידיהם האזרחים, וזאת בחסות נהלים המגבילים את יכולתו של העובד לעבור בין מעסיקים, ובכך מעניקים למעביד הראשון כוח להביא לידי גירוש?¹²⁰ האם תחולתו של המושג "אלימות הגירתית", אשר הוטבע כאן לראשונה בהקשר הספציפי של אלימות אינטימית כלפי מהגרות, משתרעת על קשת רחבה יותר של מקרים, שיש בהם כדי להאיר את הבעיה מפרספקטיבה רחבה ומורכבת יותר? שאלות אלה חורגות מן המסגרת הנוכחית, אך מצדיקות הרחבה של החשיבה במחקר-המשך

119 הדגש בזכותו של האזרח הישראלי לחיי משפחה, להבריל מן האינטרס של האישה המהגרת, נשען על הגישה הפרגמטיסטית שהמאמר מאמץ, אשר אינה מערערת על משטר ההגירה העקרוני של ישראל. גישה זו מניחה כי האינטרס של האישה כשלעצמו אינו אמור להוות הגורם המעצב של משטר ההגירה. לכן אנו מדגישות את מחיר הפגיעה בזכותו של האזרח הישראלי לחיי משפחה, ואיננו מציגות באופן סימטרי את הפגיעה באינטרס הדומה של האישה המהגרת. אולם משמעות אימוצו של המסלול השני היא השלמה עם המחיר שתשלם אישה שמצאה אהבה בישראל במסגרת יחסי זוגיות שאינם אלימים – התמודדות עם חסמים משמעותיים עוד יותר מאלה שקיימים כיום. אכן, במדינה השומרת בחירות-נפש על גבולות ההגירה, חסמים אלה עלולים להיות מתורגמים להגבלות היורדות לנבכי האינטימיות.

120 לדיון באלימות נגד מהגרות-עבודה בארצות-הברית ראו, למשל: Julie A. Su, *Making the Invisible Visible: The Garment Industry's Dirty Laundry*, 1 J. GENDER RACE & JUST. 405, 405–407 (1998).

על קבוצות נוספות שלא נידונו במסגרת הנוכחית.¹²¹ מכל מקום, המדינה, המהווה גורם משמעותי ביותר ביצירת האלימות ההגירתית, אינה יכולה עוד להתעלם מחובתה לטפל בתופעה. הגיעה העת שהיא תישיר אליה מבט, תאתר את הגורמים שעליהם הצבענו, ותגבש פתרונות לצורך הגנה על זכויות הנשים הניצבות במרכזו של מאמר זה.

The Immigrant Woman

She's surrounded by people
 She can't understand,
 And every sign says
 "This is not your land".
 She stands in line after line –
 If she's legal and lucky;
 She lies down on bed after bed
 If she's not.
 They are the women
 Their countries forgot:
 the nanny, the maid, the meatpacker,
 the prostitute, the sweatshop woman
 Starting over again,
 Surviving once more.
 The Immigrant Woman.

Dr. Carole Fontaine

121 ראו את דבריה של מקינאן – MacKinnon, *Intersectionality as Method*, לעיל ה"ש 38, בעמ' 1019 – המבהירה כיצד ניתוח החושף אי־שוויון או קיפוח בהקשר מסוים עשוי להיות רלוונטי גם בהקשר אחר, אך מזהירה באותה נשימה כי אין להסיק רלוונטיות כזו באופן אוטומטי תוך התעלמות מן ההקשר הייחודי שהניתוח מתייחס אליו. זהו אפוא כוחה ומוגבלותה הבר־זמניים של תיאוריית הצמתים. "Obviously... intersectionality itself, [is] not limited to race and sex. Any assumption that any specific inequality not mentioned is thereby overlooked, denied, excluded, or minimized is mistaken. At the same time, the grandiose claim that the discussion here automatically applies in the same form to every existing inequality in interaction with all others, without attention to their concrete particulars, violates intersectional method. To be pinned between purportedly denying the crucial relevance of everything not expressly claimed, on the one hand, and pilloried as totalizing for the extent to which an analysis is claimed as more widely applicable, on the other, is to be silenced"